

**ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН  
ПАҶУҶИШГОҶИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛОӢ**

**МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН  
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ**

**MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN  
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION**

---

# **ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ**

**НАШРИЯИ ИЛМИӢ ТАҲЛИЛӢ**

**2015, № 3 (31)**

# **ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ**

**НАУЧНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ИЗДАНИЕ**

**2015, № 3 (31)**

# **HERALD OF CULTURE**

**SCIENTIFIC AND ANALYTICAL EDITION**

**2015, № 3 (31)**

**ДУШАНБЕ  
2015**

ББК-71. я5+78.3+85.3 (2 тоҷик)

П-12

ISSN 2306-6423. Паёмномаи фарҳанг: нашрияти илмию таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ - тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот / Мухаррири масъул Ш. Комилзода – Душанбе: Истеъдод, 2015. – № 3 (31). - 128 с.

ВВК-71. я5+78.3+85.3 (2 тј)

Р-12

✓ Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шуда, дорои «Шаҳодатнома»-и №0167/мҷ, аз 17 майи соли 2012 мебошад.

✓ Шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии захираи иттилоотӣ №1131300269 аз 17 сентябри соли 2013.

✓ Шартномаи литсензиони №532-09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 ҚММ Китобхонаи илмии электронии номгӯи иқтисодиёти илмии Россия.

✓ Корхонаи Фаръии ноҳияҳои тобеи маркази ҚФНТМ ҚВД «Почтаи тоҷик», рақами индекс 77728

Сармуҳаррир: *Шариф Комилзода* - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент.

Мухаррири масъул: *Мурод Муродов* - доктори илмҳои филологӣ, профессор.

Ҳайати таҳририя:

*Абдуҷаббор Раҳмонзода* – академики АИ ҶТ, доктори илмҳои филологӣ, профессор;

*Мирзо Муллоаҳмадов* – узви вобастаи АИ ҶТ, доктори илмҳои филологӣ, профессор;

*Бозор Сафаралиев* – доктори илмҳои педагогӣ, профессори АДФСЧ ш. Челябинск;

*Каримов Ботур* – номзади илмҳои педагогӣ, профессори ДДФСЧ;

*Курбоналӣ Бӯриев* – номзади илмҳои таърих;

*Абӯбақр Зубайдов* – номзади илмҳои таърих;

*Дилшод Раҳимов* – номзади илмҳои филологӣ, дотсент;

*Фирӯз Улмасов* – номзади илмҳои санъатишиносӣ, дотсент;

*Шухрат Саъдиев* – номзади илмҳои таърих, дотсент.

*Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.*

© Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот, 2015

Нишони: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (ошёна 2).

Email: pfi\_97@mail.ru; ikimkrt@mail.ru

УДК-71. я5+78.3+85.3 (2 тадж.)

П-12

ISSN 2306-6423. Вестник культуры: научно-аналитический журнал Научно-исследовательского института культуры и информации / Ответственный редактор Ш. Комилзода. – Душанбе: Истеъдод, 2015. – № 3 (31). - 128 с.

✓ Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан, имеет регистрационное «Свидетельство» №0167/мҷ, от 17 мая 2012 г.

✓ Свидетельство о государственной регистрации информационного ресурса №1131300269 от 17 сентября 2013 г.

✓ Лицензионный договор №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года с ООО Научной электронной библиотекой Российского индекса научного цитирования.

✓ Унитарное Предприятие районов центрального подчинения ГУП «Почтаи Тоҷик», номер почтового индекса 77728

Главный редактор: *Шариф Комилзода* - кандидат педагогических наук, доцент.

Ответственный редактор: *Мурод Муродов* - доктор филологических наук, профессор.

Редакционная коллегия:

*Абдуҷаббор Раҳмонзода* – академик АН РТ, доктор филологических наук, профессор;

*Мирзо Муллоаҳмадов* – член корр. АН РТ, доктор филологических наук, профессор;

*Бозор Сафаралиев* – доктор педагогических наук, профессор ЧГАКИ г. Челябинск;

*Каримов Ботур* – кандидат педагогических наук, профессор ЧГИКИ;

*Курбоналӣ Бӯриев* – кандидат исторических наук;

*Абӯбақр Зубайдов* – кандидат исторических наук;

*Дилшод Раҳимов* – кандидат филологических наук, доцент;

*Фирӯз Улмасов* – кандидат искусствоведения, доцент;

*Шухрат Саъдиев* – кандидат исторических наук, доцент.

*Журнал печатается на таджикском, русском и английском языках.*

© Научно-исследовательский институт культуры и информации, 2015

Адрес: Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж).

Email: pfi\_97@mail.ru; ikimkrt@mail.ru

УДК

А. Раҳмонзода

## ВОҶЕИЯТИ ИҶТИМОӢ ВА ИНЪИКОСИ ОН ДАР СУРУДУ ОФАРИДАӢОИ МАРДУМИИ КӢЛОБ

Мардуми Хатлон аз қадим бо шеърӯ мусиқӣ алоқамандии хосса дошта, дар баробари дигар сокинони Тоҷикистони азиз худро ҳифозатгар ва идомабахши санъати волои пешиниён медонанд. Онҳо дар тӯли таърих бо як меҳру муҳаббат орзуву омоли худро дар шеърӯ мусиқӣ баён карда, рубоиву дубайтӣ, таронаву ғазал, қиссаву афсона, ривояту достон, сурудҳои ғиноиву мавсимӣ, зарбулмасалу мақолҳо ва шеърӯнаҳои зиёдеро эҷод кардаанд, ки ҳар қадам аз давраи қадим то ба имрӯз сина ба сина, даҳон ба даҳон то ба замони мо расида, бори дигар аз мардуми сухандон ва сухансанҷ будани хатлониён дарак медиҳанд.

Боиси таассуф аст, ки дар тӯли таърих то даврони Истиқлолият Хатлон борҳо зери ҳамлаи арабу муғул, туркони қарахониву салҷуқӣ, теуриёну манғитиён қарор гирифта, на танҳо макону манзил, кушкҳову қалъаҳо ва мамнуъгоҳу боғҳои сарсабзу хуррамашон аз байн рафтаанд, балки сарчашмаҳои зиёди таърихӣ, ёдгориҳои фарҳангию маънавӣ, осори бойи шифоҳиву хаттии онҳо низ талафоти бузург дидаанд. Мувофиқи сарчашмаҳо Хатлон то замони араб мисли шаҳрҳои Балху Бухоро, Самарқанду Панҷакент, Зобулу Кобул ободу зебо ва яке аз марказҳои фарҳангӣ ба шумор мерафтааст. Вале бо фаро расидани ҳучуми арабҳо қисме аз марказҳои аҳолинишини Хатлон аз байн рафта, деҳаву кушкҳо, шаҳру шаҳристонҳои зебо несту валангор шудаанд. Аз чумла, барои гирифтани қалъаи Хулбук, ки маркази Хатлон ба ҳисоб мерафт, арабҳо талафоти зиёди ҷониву хисороти маънавӣ додаанд. Забти қалъа барои арабҳо осон муяссар нашудааст, чунки родмардон ва аҳолии бонангу номус ва қабиродаи хатлонӣ то қувваи охирин ва лаҳзоти вопасини набарду мубориза истодагарӣ карда, ҳазорҳо нафарашон ҷони худро қурбони роҳи адолат ва озодӣ намудаанд.

Арабҳо ду маротиба ба ин қалъа бо қувваи ниҳоят зиёд ҳучум карда, танҳо бори дуюм ба онҳо муяссар мешавад, ки ин рамзи матонатро забт намоянд. Муҳаммад Ибни Ҷарири Табарӣ дар китоби «Таъриху-р-расули ва-л-мулк» доир ба ин ҳодисаҳои даҳшатбор маълумот дода, онро ба соли 119 ҳиҷрӣ, мутобиқ ба соли 737 мелодӣ медонад. Мувофиқи аҳбори ин таърихдони бузург воли ва сарлашқари Хуросон Асад ибни Абдулло ба Хатлон ҳучум карда, дафъаи аввал ба хатлониён ғолиб омада наметавонад ва лашқари Асад мағлуб мегардад ва ӯ ба Балх ақибнишинӣ менамояд. Мувофиқи нақли Табарӣ худи Асад мегӯяд, ки «Дирӯз ҳокон ба мо муқобил шуд ва бар мо зафар ёфт...» [5, с. 3700].

Баъди ин шикаст Асад дуюмбора ба Балх ақибнишинӣ намуда, қувваи нав чамъ менамояд ва боз ба сӯи Хатлон мешитобад ва барои забт қардани ин дижи сангин ва шикасти мардуми бошӯҷоаташ талош мекунад. Баъди набардҳои зиёд, талафоти вазнин ва ҳучумҳои пай дар пай Асад ғолиб мешавад ва қалъаро гирифта, онро бо тамоми сарбозони далераш ба ҳок баробар мекунад. Ҳамин дарду андуҳ ва чароҳати сахтро халқ таҳаммул накарда, дар сурудҳояшон, ки аз фидокорию ҷоннисории мардуми далери хатлонӣ ёд мешавад, тасвир карда,

бо мазоку истехзо Асаду сарбозони ўро ҳаҷв мекунанд. Аввалин намунаи шеъри шифоҳие, ки дар таърихи адабиёти шифоҳӣ ва хаттӣ сабт гардидааст, маҳсули тахайюли мардуми Хатлон мебошад. Сарояндаи халқӣ бо як дарду алам, бо як ситеза ва шуҷоату матонат ин шеърро суруда, иродаи қавӣ, часорати баланди мардуми Хатлонро ситоиш карда, шикасти Асадро мазоҳу истехзо намудааст. Ин ҳодисаро Табарӣ қайд карда, аз ҷумла мегӯяд: «Асад ба сӯи Балх рафт ва дар марғзори он урду зад, то зимистон биёмад. Он гоҳ қасон дар хонаҳо пароканда шуданд ва ў ворида шаҳр шуд». Дар бораи ин ғазо хитобан ба вай шеъре гуфтанд ба порсӣ:

*Аз Хутталон омадия,  
Ба рӯ табоҳ омадия,  
Обор боз омадия  
Хушки низор омадия [5, с. 3704].*

Ин суруди шифоҳӣ бори дигар шуҷоат ва корнамоиҳои мардуми Хатлон ва родмардию диловариин онҳоро ба муқобили аҷнабиёни араб тасдиқ карда, исботи сухандону сухансанҷ будани халқӣ тоҷик аз ҷумла мардуми Хатлон мебошад. Дар ин шеър хело самимӣ ва бо эҳсосоти амиқ ғурури сокинони Хатлон, далерии онҳо ва рӯҳи шикастнопазири эшон тасвир ёфтааст. Бо ишораи бисёр зебои Табарӣ, ки мегӯяд «қасон» хона ба хона гардиданд, ғурсате барои андешаву ҳис пайдо шуда будааст, ки ин шеър тавлид гардидааст. Дар миёни ин мардум албатта шоирон, муъбадон ва сарояндагони халқӣ низ будаанд, ки ин сурудҳои ватандӯстонаро бо эҳсосоти амиқ, сари вақт ба хоҳири рӯҳбаландии сарбозону мардумони ғайри хатлонӣ таълиф кардаанд, ки он дар як муддати кӯтоҳ байни халқ паҳн шуда, то замони мо ҳамчун нишонаи беназири сухани муҳокотдор ва намунаи асили шеър ба мерос мондааст.

Ин сарояндагони халқӣ дар ҳамон давра бо забони фасеҳи тоҷикӣ шеъри ноб эҷод карда, аз худ нишонаи бузурги маънавӣ ба ёдгор гузоштаанд. Вале дар натиҷаи ғорату кушторҳо ва ҳучуму ҳаробиовариҳо қисми зиёди ин ганчинаҳои бебаҳои маънавии халқ аз байн рафта, боқимондаҳошон дар сарчашмаҳои таърихиву хаттӣ ба ёдгор мондаанд.

Пас аз арабҳо боз дар замони қарахониён Бӯритегин ва дар замони салҷуқиён Алпарслон ба Хатлон ҳучум карда, онро талаву тороч менамоянд. Мардуми Хатлон аз ин ҳамлаи аду рӯҳафтада нашуда, дар Кӯлоб боз қалъаи бошукӯҳе бунёд мекунанд ва онро рамзи ғуруру ҷавонмардӣ, матонату часорат ва ҳимояти мардуми диёршон эълон месозанд. Ин қалъа бо меҳнату заҳмати беҳтарин мейморон, ҳунармандон ва наққошон бунёд гардида, ҳамчун дижи сангину пӯлодин барои ҳимояи халқ то аввали садаи XVI хидмат намудааст. Мутаассифона, дар замони шайбониён чанд маротиба Абдуллоҳон ба Кӯлоб ҳучум карда, баъди кӯшишҳои зиёд Кӯлобро ба тобеияти худ мебарорад ва мардони ин диёрро аз дами тег гузаронида, ғанимати зиёде бо худ гирифта, қалъаро аз қаҳру ғзаби зиёд пурра ба хок ҳамвор мекунад. Яке аз шоирони барҷастаи ҳамон замон Абдурахмони Мушфиқӣ шуҷоату корнамоии волии Кӯлобро тасвир карда, дар як қасидаи худ истодагариин сарбозони қалъаро чунин тасвир менамояд:

*Волии Кӯлобро дар қалъа гар обе намонд,  
Қалъаи ӯ чашма-чашмаст аз нишони зарби санг [2].*

Баъди ба даст овардани Истиклолият ба шарофати амали неку хайрхоҳона ва дурандешонаю ватанхоҳонаи фарзанди фарзонаи миллат Эмомалӣ Раҳмон ин қалъа ҳамчун нишона дар шакли девори рамзӣ ба муносибати 2700 - солагии Кӯлоб бунёд гардид ва ба сифати сабақи таърих имрӯз ҳамчун ёдгории бегазанд аз он давраҳо дар назди осорхонаи шаҳри Кӯлоб қомат афрохтааст.

Мангитиён низ ба сари мардуми Хатлон азобу шиканҷаи зиёд оварданд. Чунин бедодгариро мардуми ғаюр тоб наоварда, ба муқобили онҳо ғазо эълон карданд ва фарзанди далер ва баномуси миллат Восеи шучоъ ин қиёми миллиро роҳбарӣ намуда, ба қатл розӣ шуду ба назди мангит сар ҳам накард. Халқи ба шӯру қиём омада дар атрофи Восеи қаҳрамон муттаҳид гардида, то охири қиём аз раъйи худ барнагаштанд ва барои барқарор кардани адолат баробари Восеъ то охири лаҳзаҳои шӯриш бар зидди мангитиён ва сарбозони онҳо мубориза бурданд.

Шӯриши Восеъ ва шикасту ба қатл расонидани ӯ ва ҳаммаслақонаш мардуми кӯхистонро ором нагузошт ва ба хотири гиромӣ доштани шахсияти вай сарояндагони халқӣ, ровиёни маърақоро, наққолони сипоҳ аз корномаҳои ин фарзанди шучоӣ халқ бо шаклу шеваи ба худ хос суруд, манзума, рубой, қисса, ривоят ва ҳатто устураву афсонаҳоро эҷод карданд, ки қисми он то замони мо расидаанд. Дар садаи ХХ як қисме аз ин осори шифоҳӣ аз ҷониби фолклоршиносони машҳур шодровон Лутфулло Бузургзода, Раҷабалӣ Чалилов, Александр Болдиров, Носирҷон Маъсумӣ, Раҷаб Амонов, Асадулло Сӯфизода, Баҳром Шермуҳаммадов ва дигарон чамъоварӣ ва нашр карда шуданд. Тадқиқоти ин донишмандон дар сайри таърихӣ ва омӯзиши осори шифоҳии ба шахсияти Восеи қаҳрамон алоқаманд нақши муҳимро бозидаанд.

Сарояндагони халқӣ дар воқеъ васфи Восеи ғаюрро тарзе тасвир кардаанд, ки дар онҳо ғаму андуҳи мардум, эҳтирому садоқаташон ба ватани обой самимона баён шудаанд. Аксари ин манзумаҳо дар шакли шеърии думисраъгӣ, семисраъгӣ ва чаҳормисраъгӣ таълиф шуда, дар онҳо замону макон, авзои ҷомеа, вазъияту ҳолати давр ва иродаву матонати халқ ва қудрату тавоноии худи Восеъ бо забони мардуми маҳаллӣ ва лаҳҷаи кӯхистон хело зебо суруда шудаанд. Сарояндагони ин манзумаҳо симои Восеъро ҳамчун тимсоли шучоату далерӣ ситоиш намуда, ҳар як ғалабаи ӯро бо забони содаву равон, таъбирҳои маҳаллӣ хело зебо васф кардаанд. Чунончи:

*Восеъ бар асп савор шид,  
Барои ҷанг тайёр шид.  
Ба халқо ӯ сардор шид,  
Халқ аз думбуш қатор шид [3, с. 60].*

Дар ин таъкид ишораи шевагии «халқо» маънои ба ҳам омадани мардуми кӯхистон ва дигар маҳалҳоро ба муқобили мангит дар назар дорад. Маълум мегардад, ки аксарият қасоне, ки аз шиканҷаи мангит ба дод омада будааст, бо Восеъ ҳамроҳ шудаанд ва дар ин набард Восеъро ҳамроҳӣ кардаанд. Ғалабаи Восеъ дар ҳамин муттаҳидӣ, якдилӣ, тифоқии одамон мушоҳида мешавад. Доир

ба ин масъала А. Сӯфизода менависад, ки: «Халқи ситамкаш Восеъро ҳамчун мунис ва ғамхори часури худ дӯст медорад ва барои равшан сохтани образи қахрамон ташбеҳу тавсифҳои муносибро кор мефармояд» [4].

Дар ҳақиқат симои Восеъро муаллифони шеърҳои халқӣ якранг не, балки ниҳоят муассир бо ибораҳо ва таъбирҳои латиф тавсиф карда, ҳангоми кушодани шахсияти ӯ, корнамоиҳояш ва тасвири хислату сачияи вай аз санъатҳои ташбеҳу тавсиф, талмех ва ғайраҳо ба хубӣ истифода намудаанд ва симои ин марди ғаюро бо маҳорати хос таҷассум гардондаанд.

Дар ин манзумаҳои мардумӣ баробари тасвирҳои ҷолиб, мавзевҳои ҷуғрофии зиёд аз Сари Хосору Ховалингу Балҷувон сар карда, то Бухоро ёд мешавад. Ин макони ҷуғрофӣ ҷиҳати муайян кардани харитаи шӯриши Восеъ мусоидат менамояд. Дар ин сурудаҳои мардумӣ рӯҳи тавоноии ин қахрамони халқ тасвир ёфта, хислатҳои мардумдӯстӣ, инсондӯстӣ ва сағирапарварӣ доштани ин ҷаҳонпахлавони халқ самимӣ тасвир гардидааст. Ҳамин хислати Восеъро дар табиат ва симои ӯ низ дидан мумкин аст:

*Восеъ буд сабзинарӯ,  
Одами калони чорпахлӯ  
Сарбозора зад ҳарсу,  
Халқ Восеъра кард орзу [3, с. 59].*

Аз ин мисраҳо симои ин марди қавиירוа хело воқеӣ равшан мешавад. Чунин одамони ғаюро дар миёни мардуми кӯҳистон «марди чорпахлу» мегуфтанд ва аз таъкиди мазкур низ муайян мегардад, ки ӯ марди далер, пахлавон ва рӯинатан будааст ва аз ҳеч гуна зулму шиканҷа тарс нашофтааст.

Бешак, дар манзумаҳои ба васфи Восеъ бахшида, умеду ғаму ҳасрати мардум дуруст таҷассум ёфтаанд. Ин манзумаҳо бори дигар исбот мекунанд, ки мардуми Хатлон корномаи фарзандони худро аз хотираи фарҳангиашон дур накардаанд ва дар эҷодиёти шифоҳӣ ва хаттӣ онҳоро бо шаклу шеваи ба худ хос тасвир намудаанд.

Чунин тарзи муносибатро мардуми Хатлон, баҳусус сокинони эҷодкори мантақаи Кӯлоб дар офаридани тарона, рубоиву дубайтиҳои халқӣ низ идомат бахшидаанд. Онҳо ба гуфтани тарона, рубоиву дубайтӣ ва дигар жанрҳои шеъри шифоҳӣ завқи маҳсус доранд. Ҳангоми кори саҳро, вақти рӯбучини хона, мавриди гулдӯзиву чакандӯзӣ ва дар вақти иҷрои маросимҳои мухталиф аз рубоӣ, дубайтӣ ва рубоӣҳои таронамонанд хуб истифода мекунанд ва шояд аксари ин навъҳои жанри фолклорӣ дар ҳамин гуна ҳолатҳо эҷод шудаанд. Мазмуну мундариҷаи ин рубоиву дубайтиҳо гуногун буда, ҳар кадом бо сабабе эҷод шуда, ҳиссиёти шоири халқиро нисбат ба зиндагӣ, кирдорҳои инсонӣ ва ё муъҷизаҳои табиат самимона ифода менамоянд. Ин шеърҳо на танҳо аз ҷиҳати равоӣ ва содагӣ дилкашу дилчасп мебошанд, балки аз ҷиҳати обуранги бадеӣ, ифоданокӣ, мавзуннокӣ, қорбарии санъатҳои маънавию лафзӣ ниҳоят бою ғанӣ мебошанд, ки хонанда баробари шуниданашон ҳаловат мебарад ва худро дар дунёи отифонаи сарояндагонӣ халқӣ тасаввур намуда, барои худ манбаи тасаллият, хушҳолӣ, илҳом ва роҳати маънавӣ пайдо менамояд. Баъзе аз ин рубоӣҳо то ҷое таъсири беандоза доранд, ки кас аз шуниданаш қувват

гирифта, дар вучудааш хисси қаноатмандӣ бедор мешавад. Хусусияти дигари рубоиву дубайтиҳои мардуми Кӯлоб дар он аст, ки сарояндагони халқ ба торҳои эҳсосоти инсон нохун зада, бо сухани рамзию маҷозӣ онҳоро ба зиндагӣ ва ҳаёти хушбахтона раҳнамоӣ менамоянд.

Дар бештари рубоӣҳои ин минтақа мавзӯи ишқ ҷойи муҳим дошта, тамоми ҳолат ва вазъияти рӯҳиву равонии ошиқро маъшук бо таъбири ибораҳои латиф, лутфу ихом, маҷозу киноя баён шуда, дунёи пур аз эҳсосоти онҳо бо дилбастагии хос бозтоб мешавад. Мавзӯи ишқ мавзӯи асоси жанри рубоӣ ба ҳисоб рафта, шоирони халқӣ дар инъоси ҳолат ва вазъияти симоҳои ғиноӣ (ошиқ, маъшуқа ва рақиб) хунари хос нишон дода, ҳиссиёти ботинӣ ва олами ниҳоят рангини онҳоро бо ҳама сифатҳои дилписанду ҷаҳони мураккабашон таҷассум менамоянд. Ҳамин ақидаро академики шодравон Рачаб Амонов низ тасдиқ карда навишта буданд: «Рубоӣҳо ишқи поку самимино ситоиш мекунанд. Онҳо гаштаю баргашта мефаҳмонанд, ки ба қадри ин гавҳари арзанда расидан лозим аст. Ваҳшитабиат ва золимонанд онҳое, ки ишқро зерӣ по мекунанд ва ошиқро ҷазо медиҳанд» [1].

Дар ҳақиқат шоирони халқӣ дар рубоиву дубайтиҳояшон аз табиат ташбеҳ интиҳоб намуда, ҷирмҳои осмониро дар пеши ҷамоли маъшуқа камназир мепиндоранд. Аз гулу гиёҳ, дарахтони мухталиф муҳокоти ҷаззоб офарида, дар симои дилдодагон хурону фариштагони беназирро тасвир мекунанд ва бо онҳо роз гуфта, аз дарди дилашон огоҳ мешаванд. Дар баъзе ҳолатҳои дигар аз фалаки бераҳм шикоят карда, барои расидан ба дидору висоли дилдодагон «бераҳмӣ» зоҳир мекунанд. Бо истифода аз ин ҳолатҳо тарзи тасвири рубоӣ боз ҳам зебову дилкаштар мегардад. Чунончи:

*Духтар ба даруни боғ сар наст мекард,  
Қаҷ бастанӣ рӯмолаш маромаст мекард.  
Қаҷ бастанӣ рӯмолаш надидем серӣ  
Оташ ба даруни дил ҳалангас мекард* [3, с. 97].

Дар ин рубоӣи тасвирий ҳам ҳолати рӯҳии ошиқ ва ҳам зебоии маъшуқа самимӣ тасвир гардидааст. Шоири халқӣ бо зовияи диди отифонаи худ маъшуқаро тавассути нигоҳи оташборӣ ошиқ аз дур наззора карда, ба роҳ гаштанаш дар боғ, қаҷ бастанӣ рӯмолаш, ҳам қардани миёнаш завқ бурда, ҳолати ошиқро маҷозан бо таъбири «ҳалангас» задани оташ дар даруни дил хело возеҳ ва ҳаётӣ васф намудааст. Мафҳуми лаҳҷавии «ҳалангас» ба маънии аланга задан, шуълавар сӯхтан омада, далолат аз ҳиссиёти қалбии ошиқ менамояд. Шоири халқӣ ба хоҳири «намакин» гардидани баёни мавзуну муҳайялаш аз лаҳҷа бо маҳорати хос истифода карда, ба вазну равонии рубоӣ ҳалал ворид накардааст. Дар ин рубоӣ ифодаи дарду ҳасрат бо ҳиссиёти самимият алоқаманд гардида, иқомандиро дар рубоӣ тавон бахшидааст.

Дар рубоӣи дигар шоири халқӣ хело хунармандона эҳсосоти равонии ошиқро васф карда, дарди дили ўро маҷозан ифшо мекунад ва бо як ҷаҳон умеду орзу ҳасрати нуҳуфтаи чеҳраи ғиноашро бозгӯ месозад:

*Қадаст ба қарашма нархи ҷон мешиканад,  
Озурда дилам, ки аз фиғон мешиканад.*

*Тири ҳама ошиқон ба мақсад бирасид,  
Навбат, ки ба ман расид, камон мешиканад [3, с. 123].*

Дар рубоии мазкур дар байти аввал ҳусну чамоли маъшуқа тасвир мешавад. Шоири рубоисаро аз санъати муболиға истифода намуда, карашмаи маъшуқаро ба нархи чони худаш баробар мекунад ва бо тасвири чолиб ба ҳадди охири муболиға – гулув расида, фиғону карашмаро ба ҳам муқобил мегузорад ва ба ин восита симои мукаммали як отифаи таннози пуркарашмаву пуришваро таҷассум кардааст. Дар байти дуум бошад, номуродии ошиқ тасвир шудааст. Чехраи ғиноии рубоӣ аз ин пайкар бенасиб будани худро таҳқия карда, бо кинояву ихом сухан мегӯяд бо як ҳиссиёти маҳсус вазъи равонии худро, ки чи гуна номурод гардидааст, бозгӯ мегардонад. Кинояи «камон шикастан» ба мурод нарасиданро ифода намуда, мафҳуми «тир» маҷоз буда, ифодаи ошиқи ноком мебошад.

Дар аксари рубоӣҳои мардуми Кӯлоб чунин тасвирҳои дилчаспи хунармандона ба назар расида, дар ҳар кадоми он як манзараи зебои ҳаёти инсон тасвир меёбад. Ҳар як гӯяндаи рубоӣ бо маҳорат ва истеъдоди нотакрор ниҳоят форам, дилкаш ва самимӣ вазъи чехраҳои ғиноии рубоиро бозгӯ менамояд ва рози ўро ифшо месозад. Барои ҳамин дар рубоӣҳои мардуми Кӯлоб фасоҳат ва бадеияти каломӣ бадеӣ бо ҳам омезиш ёфта, дар баёни ҳасби ҳоли симоҳои ғиноӣ хидмати шоистаеро ба анҷом расонидаанд.

Мавзӯи дубайтӣ ва рубоӣ–таронаҳои шоирони халқии Кӯлоб гуногун буда, ба ғайр аз мавзӯи ишқ дигар масъалаҳои ҳаётӣ, аз ҷумла дурӣ аз Ватан, расидан ба қадри он, меҳнату заҳмати марди деҳқон, тараннуми фаслҳои табиат, меҳри модар, расидан ба қадри бародару хоҳар, некиву накӯкорӣ қардан ва ғайраҳоро дар бар мегиранд ва аз маҳорату истеъдоди фарзандони эҷодкори ин диёр дарак медиҳанд. Ҳар як рубоӣи ин диёр як асари мукамал буда, дар он дарду ҳасрати инсон ва рози нухуфтаи ӯ ифшо шуда, ғаму шодиаш, комгирию нокомиаш баробар тасвир мегарданд.

Як қисм эҷодиёти шифоҳии мардуми минтақаи Кӯлобро сурудҳои халқӣ ташкил медиҳанд. Дар суруднависӣ низ мардуми Кӯлоб хунари маҳсус доранд. Аз мазмуни сурудҳо маълум мешавад, ки бештарашон ба шодиву нишоти мардум алоқаманд буда, хусусияти хушҳолӣ ва сурур дар онҳо зиёдат ба назар мерасанд.

Сарояндагони мардумӣ барои тӯйу хурсандиҳо, базмҳо ва гузаронидани чорабиниҳои мавсимӣ ин сурудҳоро эҷод карда, дар онҳо ҳиссиёт ва андешаи халқро бо маҳорати баланд ҷой кардаанд. Дар ин гуна сурудҳо муҳаббати ҷовидона, хушҳолии ҳарлаҳзаинаи инсон бо завқи воло тасвир гардидааст. Дар сурудҳои «Аҷаб дилбар», «Ту садбарги кадом боғӣ», «Резабороне, меборӣ, бибор», «Курта гули нор», «Ҷоно, ман аз фироқат», «Кавги масти масти ман» ва ғайраҳо шоирони хатлонӣ бо ҳамин самимият васфи дилбарро бо тамоми нозу истиғно, ҷабру ситам ва нозу карашмааш бо як хунари хос тасвир намуда, барои расидан ба висоли ӯ беҳтарин таъбирҳову ибораҳои мардумиро интихоб карда, сурудҳои тӯёна навиштаанд, ки ҳар кадоми он сина ба сина то ба имрӯз расидаанд ва онҳо миёни мардум маҳбубияти маҳсусро дороянд. Ҳамин хусусиятро дар суруди «Аҷаб дилбар» мушоҳида қардан мумкин аст:

*Аҷаб дилбар, ки ман дидам,  
Рухаш ранги қамар мезад.*

*Ду зулфи ҳалқаи мораи,  
Хамида то камар мезад* [3, с. 20].

Ин суруди ғиноӣ аз ҳафт банди чаҳормисрағӣ иборат буда, дар ҳар як бандаш ҳусну ҷамоли маъшуқа, нозу карашма, ҳислату сачия ва ҳусну ҷамоли вай хело хунармандона тасвир ёфтааст. Шоири халқӣ дар интиҳоби ташбеҳ ва тавсифҳои маҳрамона ниҳоят эҳтиёткорӣ карда, дар ҳар банд вобаста ба ҳолати ошиқ таъбирҳои истифода мекунад, ки он ба равони хонанда таъсир расонида, муҳаббат ва самимияти ӯро нисбат ба дарки моҳияти ишқ, ҳикмати дугонаи ишқу зиндагӣ бештар мегардонад. Чунончи:

*Муҳаббат сӯхт ҷонамро,  
Тамоми устухонамро.  
Бигардонӣ забонамро,  
Ба лаъли лаб шакар мезад....* [3, с. 20].

Дар ҳақиқат чунин тасвирҳои ғиноии маҳрамона бунёди дохилии сурудро боз ҳам таҳким бахшида, бештар ба рӯҳу равони инсон таъсир мерасонад ва хонандаю шунаванда аз баёни ҳоли ошиқ мушавваш гардида, дар дунёи бекароноя отифонаи шоир «ғарқ» мешавад ва лаззати маънавии комил ба даст меорад.

Дар сурудҳои мавсимии мардуми Кӯлоб низ аз оҳанги шикоят ва ҳасрат дида, ҷанбаҳои ҳаётдӯстӣ бештар ба мушоҳида мерасанд. Сарояндагони сурудҳои мавсимӣ бештар дар васфи баҳор, Наврӯзи дилафрӯз, ҷашни Сада изҳори назар карда, маросимҳои мардумиро бо дид ва андешаи худ тасвир кардаанд. Дар ин сурудҳо гоҳ ҳолату изтиробии инсон ва гоҳ ғаму дарди нуҳуфтаи онҳо, бештар хушҳоливу хушгузаронии вақт таҷассум ёфта, бехтарин сифатҳои одамӣ бо ин восита васф мегарданд. Дар сурудҳои «Ашагулон», «Суманак», «Гули сияхгӯш», «Мандоғ», «Майдаё» ва ғайраҳо тарзи кори мардум, расидан ба қадри меҳнат, хуб ҷамъ овардани ҳосил, инчунин ғами ёру дӯст ва ишқи давраҳои ҷавонӣ ва расидан ба дидори маъшуқа азобҳои раҳдурӣ ошиқ тасвир шуда, табиати дилфиребу зебои кӯҳистон бо як самимияти воқеӣ ифода меёбанд.

Сурудҳои тӯёна ва ҳаҷвӣ низ дар минтақаи Кӯлоб ҷойгоҳи маҳсус дошта, онҳо воситаи хуби вақтхушию дилгармӣ ин мардум хангоми маросими адои хурсандӣ ва арӯсии ҷавонон ба шумор мераванд. Ин сурудҳо дар таҳкими жанрҳои ғиноии маҳрамонаи шифоҳӣ таъсири беандоза расонида, боиси тақмили жанрҳои рубоӣ, дубайтӣ, ғазал, тарона ва сурудҳои маҳсуси тӯёна гардидаанд. Баробари ин яке аз омилҳои тақмили жанри мусиқии фалак низ ҳамин гуна шеърҳо ва сурудаҳои халқӣ мебошанд. Онҳо дар ҷараёни тӯи арусӣ ва хатнатӯӣ бо низомии муайян суруда шуда, ҳар кадом вақту замони иҷрои худро дошта, ҳамон лаҳзаи манзараи маросими хурсандиро зинат мебахшанд. Масалан, суруди «Сартарошон» дар вақти сартарошон кардани домод, «Саршӯён» дар вақти сар шустани арӯс, «Шод омадаем» хангоми ба хонаи арӯс ворид шудани шаҳ, «Акаи тӯйдор, давлат ба сарут...» хангоми оғози тӯӣ, «Мо ба ин хона ба шод омадаем...» хангоми ворид шудан ба хонаи арӯс сароида шуда, диққати меҳмононро барои ҳамроҳ шудан ба шодиву сурури соҳиби хона ҷалб менамояд ва ҳама якҷоя ин маъракаи кӯтоҳи хусусияти сахнаӣ доштаро бо рақсу бозӣ ва хушгӯиҳо хушу хурсандона иҷро

менамоянд. Дар ин сурудҳо сарбайтҳои мисли «Мо ба ин хона ба шод омадаем, Шод бошед, ки салом овардаем» нақши асосӣ дошта, аз ҷониби сарояндаи асосӣ хонда мешавад ва онро сарояндагони дигар такрор карда, сипас тарона, рубоӣ, дубайтӣ ва ғазалҳои ғиноие, ки ба мазмуни маросим наздикӣ доранд, паси ҳам суруда мешаванд. Дар чунин сурудҳои тӯёна оҳанги баён, лаҳни гуфтор боз ҳам фасеҳтар, ширинтар ва гуворотар садо дода, дар онҳо хурсандиву шодии домоду арӯс, падару модари онҳо, хешу табор ва наздикону пайвандон баробар ифода мешаванд. Як хусусияти назарраси ин сурудҳо аз он иборат аст, ки онҳо бо оҳангнокӣ ва мавзуннокии худ жанри фалак ва дигар жанрҳои мусиқии маҳаллиро такмил додаанд. Бештари ин сурудҳо хангоми замзамаи зарбҳои фаҳлаві ва ё фалакӣ такмил ва ташаккул ёфта, як силсилаи воҳиди сурудхониро бо авҷҳои гуногун мукамал сохтаанд. Дар базмҳои шодии мардуми Кӯлоб аввал рез навохта шуда, тавассути он фардбайтҳо ва ё шохбайтҳо суруда мешаванд, пас фалак бо шаш зинааш аз сода ба мураккаб ҳаракат карда, дар ин рабти мусиқӣ рубоӣ, дубайтӣ ва тарона суруда мешавад ва пасон ба авҷ гузашта, ғазалҳои ноби маҳрамона хонда мешавад ва бо расидан ба авҷи мусиқӣ лаҳзаҳои маросими сурудҳои тӯёна оғоз шуда, бо хотима ба анҷом мерасанд. Ҳамин хусусияти сурудҳои тӯёнаро, ки дар минтақаи Кӯлоб иҷро мекунанд, дар Бадахшон ва Бадахшону Толоқони Ҷумҳурии Исломии Афғонистон низ дидан мумкин аст ва ин аз қаробат ва наздикии сурудҳои тӯёнаи Бадахшону Хатлон ва мардумони ҳамсарҳади кишвари ҳамсоя дарак медиҳанд, ки шояд дар оянда мусиқии онҳо онро боз мукамалтар таҳқиқ намоянд.

Дар сурудҳои тӯёна миёни якҷаҳон ва сарояндагон як навъ мусобиқа шурӯъ мешавад. Дар он якҷаҳон нақши фаъол дошта, сарояндагон онро такмил менамоянд. Чунин муносибат шеър мусиқиро бо ҳам мепайвандад ва мақоми овозхону сарояндагонро дар иҷрои он дар миёни ҷомеа муайян мегардонанд.

Сурудҳои ҳаҷвӣ низ дар минтақаи Кӯлоб мақоми хос дошта, хангоми базмҳои мавсимӣ ва тӯйҳои хатнасур бештар суруда мешаванд. Онҳо маҳсусан барои болидахотир гардонидани кӯдакон нақши муҳим иҷро мекунанд. Дар сурудҳои «Бузакам, чигӣ-чигӣ», «Калбуз», «Бузак», ки ба ин жанри сурудҳои шифоӣ дохил мешаванд, лаҳзаҳои хотирмони гум шудани буз, меҳру муҳаббат ба ин хайвони хонагӣ ва сифатҳои буз тасвир мешаванд. Сурудани ин сурудҳо аз овозхон маҳорати хосро талаб мекунанд. Баъзе овозхонони маҳаллӣ аз ҷӯб суроби бузро сохта, бо зӣ дар дасташон менамоянд ва хангоми ноҳун задан ба дутор буз ба бозӣ даромада, кӯдакон аз ин «рафтори» буз хело шодмонӣ менамоянд. Ин анъанаи нек то имрӯз дар минтақаи Кӯлоб идома дорад ва овозхонони маҳаллӣ то кунун ин саҳнаи дилхуширо барои кӯдакон иҷро менамоянд.

Бо тарзи маҳаллӣ ва бо лаҳзаҳои кӯҳистони Хатлон суруд эҷод кардан дар даврони Истиқлолият низ ба назар мерасад. Дар ин давра рубоӣ ва дубайтҳои нав хело зиёд эҷод гардиданд. Ҳамчунон таронаҳои «гулгардонӣ» арзи ҳастӣ намуд ва ғазалҳои ғиноӣ ташаккул ёфта, як қатор сурудҳои маҳаллӣ, ки бо лаҳча ва шеваҳои минтақаи Кӯлоб вобаста менамоянд, эҷод шуданд, ба рушди фольклори Кӯлоб таъсири амиқ расониданд ва назми шифоиро такмил бахшиданд.

Дар ин давра инчунин сурудҳои, ки дастовардҳои Истиқлолиятро васф мекунанд, рушд намуд ва як зумра шоирони кӯлобӣ ба навиштани чунин шеърҳо машғул шуда, беҳтарини онҳо миёни халқ шухрат пайдо карда, имрӯзҳо аз ҷониби

овозхонони маҳаллӣ ва дигар минтақаҳои кишварамон суруда мешаванд. Баробари ин сурудҳои ғиноӣ ташаккул ёфта, аз ҷониби шоироне мисли Саидалӣ Вализода, Ашӯр Сафар, Ғаффар Мулло, Саидҷон Ҳақимзода, Ҳақназар Ғоиб, Муҳаммад Ғоиб, Сафар-муҳаммад Аюбӣ, Хайрандеш, Сафар Аюбзодаи Маҳзун, Файзи Ашӯр, Сафар Амирхон, Қосим Зарифӣ ва дигарон эҷод гардиданд. Сурудҳои дилкаш, содаву равоне, ки арзи ҳастӣ намуданд, дар базмиҳои мардуми Хатлон хело зиёд сароида мешаванд. Махсусан, сурудҳои бо шеваҳои маҳаллӣ эҷодкардаи Хайрандеш аз ҷониби овозхонони машҳур бештар суруда мешаванд. Сурудҳои «Абӯ мапарон», «Чухтакдухтарак», «Духтари тоҷик», «Ҷинабандон», «Ана гул боғи ба боғ» ва ғайраҳои Хайрандеш хело шухрат пайдо карда, дар он розҳои дунёи ҷавонӣ, ишқи пок ва самимияти ошику маъшук бо ҳиссиёти беандоза амиқ тасвир мешаванд. Таълифи чунин сурудҳои мардумӣ имкон медиҳад, ки шеърҳои халқӣ боз ҳам рушд намояд ва ҳазинаи осори шиғоҳӣ такмил гардонидани шавад.

Ба шарофати Истиқлолияти давлатӣ ва бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷашн гирифтани 700-солагии Мир Сайид Али Ҳамадонӣ ва дар арафаи ин ҷашни бошукӯҳ интишор шудани «Сурудҳои мардумии Кӯлоб» [3] бори дигар аз муҳаббат ва самимияти Роҳбари давлат нисбат ба мардуми Кӯлоб дарак медиҳад. Бовар дорем, ки ин дастовези ҷашнӣ барои дӯстдорони фолклор ва сурудҳои маҳаллӣ як тухфаи муносиб гардида, барои ғанӣ гардонидани маънавиёт ва ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон таъсири амиқ хоҳад расонид.

**Калидвожаҳо:** суруд, рубоӣ, тарона, устура, сароянда, маросим, жанрҳои мусиқӣ, фолклор.

## АДАБИЁТ

1. Амонов, Р. Ҳақиқати зиндагӣ ва ҳақиқати бадеӣ. – Душанбе: Ирфон, 1984. – С. 5
2. Аҳрорӣ, З. Мушфиқӣ. – Душанбе: Дониш, 1978. – С. 165.
3. Сурудҳои мардуми Кӯлоб / Мураттибон: Д. Сафар, Г. Сафар; зери назари А. Раҳмонзода. – Душанбе: Адиб, 2015. – 240 с.
4. Сӯфизода, А. Назаре ба фолклор ва адабиёт. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. – С. 63.
5. Табарӣ, Муҳаммад Ибни Ҷарир. Таъриху-р-расули ва-л-мулк / Бо таҳрир, тасхех ва таҳқиқи умумии Н. Амиршоҳӣ. Иборат аз 16 ҷилд дар 8 китоб. Китоби 5. – Душанбе: СИЭМТ, 2014. – С.3700-3704.

## СОЦИАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В ПЕСНЯХ И НАРОДНЫХ ТВОРЕНИЯХ КУЛЯБА

В исследовании анализируются факторы появления и развития народных песен Куляба, раскрываются жанрово-содержательные особенности, выявлено мастерство изображения и национальная колоритность народных творений. Также автор, опираясь на метод сравнительного анализа, определяет общие отличительные черты устного и песенного народного творчества, музыкальные жанры народных исполнителей Кулябского региона Таджикистана.

**Ключевые слова:** песня, четверостишие, мелодия, миф, певец, обычаи, музыкальные жанры, фольклор.

UDK

Rahmonzoda A.

### **SOCIAL REALITY AND ITS REFLECTION IN THE FOLKSONGS AND VERBAL ART OF KULAB**

In this article are analyzed the factors of creation and formation of folksongs of the people of Kulab region, as well as are commented genre specifications and content features, the image description skills and the national colors of folk creations. The author also based on the method of comparative analysis, determines general distinctive features of oral and folk art song, musical genres of folk singers of the Kulab region of Tajikistan.

**Keywords:** folksong, quatrain, melody, myth, singer, customs, musical genres, folklore.

УДК

Б. Қутбиддин

### **МАҶОРАТИ ОҶАРИНИШИ СИМО**

*(дар асоси маводи нашрияҳои ноҳиявӣ)*

Ҳам дар гузашта ва ҳам имрӯз сарфи назар аз оҳангу наво омилҳои шинохти соҳае бо номи публитсистика кам нестанд. Таъинот, воқеият, даъват, таблиғ, бо-вар кунонидан, ба шӯр овардан ё ором кардан, сареияту фаврият ва амсоли он ченакҳои дақиқ сохтани «амвол»-и ин соҳа мебошанд. Ба андешаи инчониб дар баробари ин ҳама махсусият аввалин шинохти публитсистика аз рӯи муайян кардани қолаби жанри сураат мегирад. Ин таъинот ҳамчун самти пажӯҳиши классикии соҳа ба ҳисоб меравад. Чун публитсистикаи бадеиро суроғ менамоем, зарурате ба миён меояд, ки як навиштаро чанд маротиба муолиа намоем. Ин ҷиҳат ва заруратро таҳаввулотии жанрии рӯзмарра бештар ба миён оварда истодааст. Чун аз навиштае рӯҳи бадеӣ, тасвирҳои гуворо, ташбеҳу ифодаҳои рангин ва таҳайюли хосеро дармеёбем, аввалин ҳукмро дар бораи публитсистикаи бадеӣ дарёфт менамоем. Чунин ба назар мерасад, ки гӯё ин тамоюл дар нашрияҳои музофотӣ ва ба ибораи маълум нашрияҳои ноҳиявӣ мавҷуд нест. Аммо фуру рафтани олами навиштаҳои гоҳо яке нашрия ба мо маълум месозад, ки дар ин самт нашрияҳои ноҳиявӣ дар пешрафти публитсистикаи бадеӣ нақши бузурги худро мегуздоранд. Ҷарчанд ин муҳиту ин фазо маҳдудиятҳоеро дарбар гирад ҳам, аммо ин майдони ба қавле кӯчак ошени аввалини парвози сухану каломии воқеъгароёна ба ҳисоб меравад. Гӯйе ин майдон ҷавлонғаҳи нахустини шинохти осори воқеъгароёна барои хонандаи як минтақау як музофот ба ҳисоб меравад, ки баъдтар ин хонанда тавассути ин шинохт ба майдонҳои фаррохтар роҳ меҷӯяд. Барои як андоза шинос гаштан

ба вазъи имрӯзаи жанрҳои публицистӣ-бадеӣ, махсусан офариниши симо дар ин қолабҳо дар мисоли нашриҳои ноҳиявии «Набзи Файзобод» чанде аз маводро дида мебароем. Ин чарида умри бештар аз ҳаштодсола дорад. Бояд таъкид намоем, ки дар солҳои сиюми асри гузашта нашриҳои мазкур яке аз нахустин чаридаҳои муваффақ дар ҳудудоти имрузаи Ноҳияҳои тобеи марказ ба ҳисоб мерафт, ки таваҷҷуҳи хонандагонро бештар ҷалб менамуд. Ин баҳогузори ба он ҷиҳат вобастагӣ дорад, ки ноҳия Файзобод ҳам дар гузашта ва ҳам имрӯз пайвандгари ҷуғрофии маркази ҷумҳурӣ ба минтақаи Рашт ва умуман қисмати шарқии кишвар мебошад. Яъне таваққуфҳо ба шумор меравад, ки ҳар як мусофир бо неруи нав ба сӯи як нуқтаи дигар менигарад бо қадами нав ба пеш меравад. Таъсиси ин нашрия дар солҳои сиюм анъана ва суннате ба шумор мерафт, ки моҳову солҳо баъди таъсиси он дар ноҳияҳои ҳамсоя дар пайравӣ ба он нашрияҳо ба вучуд меомаданд. Аз ҷониби дигар мусофирати дар мадди назари мо қарордошта, бештар неруҳои эҷодиро дар худ фаро мегирад. Дар ҳақиқат ҷои инкор нест, ки ин нашрия аз рӯзҳои аввалини таъсисёбияш дар оғуши худ беҳтарин рӯзноманигорону публицистонро парварида аст, ки номашон дар саҳифаҳои таърихи фарҳангу суҳангустарӣ сабт ёфтааст. Ба таври мисол то ба имрӯз аҳли эҷоди ин нашрия (собиқ «Меҳнати сотсиалистӣ») номи нахустмуҳаррири он Начот Давлатро фаромӯш намесозад. Начот Давлат яке аз аввалин публицистону журналистони ба қавле маҳаллии солҳои сиюм аст. Ӯ падари публицисти шинохта Мирзоҳаёт Давлатов аст, ки солиёни зиёд Раиси Иттифоқи Журналистони Тоҷикистонро ба уҳда дошт. Ҳамин далел кофист, ки ҳам падар ва ҳам писари журналисту эҷодкор дар пешрафти журналистикаи ватанӣ нақш доштанд ва соҳиби қалами бурро ва «фарзандони газетаи ноҳиявӣ» буданд. Шахсиятҳо дигаре ба монанди «...Абудсаеъ Очилзода, Ашуров Авғон, Шоев Нуралӣ, Раҷабалӣ Аҳмадов, Фирдавсӣ Қурбонов, Мирзо Файзалӣ, Ҷурабек Муъмин» [2, С. 282-284] ва дахҳои дигар дастпарварони ин нашрия буданд, ки дар оғуши он камол ёфтаву дар ҷодаи адабиёту публицистика мақом пайдо кардаанд. Ин як нигоҳи умумӣ водор менамояд, ки матбуоти музофотиро низ чун як мактаби тарбияи нависандагону публицистон дар сатҳи ҷумҳурӣ бояд шиохт.

Дар шароити имрӯза матбуоти музофотӣ дар доираи муайян ва иқтисодӣ хос аз публицистикаи бадеӣ истифода мекунад. Тавре дар боло ишора гашт, мутолиаи баъзе аз матолиб дар саҳифаҳои ин нашрия дар замони таҳаввулоти иттилоотӣ ба мо хулосаҳои гуногунро мебахшад. Дар ин самт дар мавриди офариниши симо ва дарёфти симои арзандаву ибратомӯз мо аз ин нашрия танҳо ду маводро дида мебароем. Навиштаи аввал бо номи «Нигине аз қаъри «дарё»», ки ба қалами рӯзноманигору қаламкаши шинохта Ҷурабеки Муъмин тааллуқ дорад, нахуст бо сарлавҳаи худ хонандаро мутаваҷҷеҳ месозад. Сарлавҳаи мантӣ ва тобиши таҳайюлангези муайяни фикрро дар худ нигоҳ доштааст. Оҳанги рӯҳнавозро соҳиб аст ва хонандаро ба мутолиа даъват менамояд. Муаллиф калимаи дарёро дар дохили ноҳунак ҷой додааст, ки он маъниҳои духӯра ва васеъро фарогир шудааст. Дарё нахуст номи ансамбл ва дарёи зиндагӣ, ки он равон асту қаъраш пурасрор мебошад. Рисолати публицистика аст, ки таъриху фалсафаву адабиёт бо ҳам омезиш меёбанд ва нигоштаи публицистӣ ҳосияти мустанадро пайдо менамояд. «Таърихнависии публицистика...» [7, С.7-8] низ ба андешаи боло тавҷам мебошад ва ин таъинот аз сарлавҳаи оғоз ёфта то матни зерин он идома меёбад. Ёднома бадеҳатан чунин оғоз шудааст: «Офтобе, ки чеҳраи тулӯ мекушояду бо нураш оламро мунаввар месозад, пушти ғуруб низ дорад. Олами зиндаи медонад, ки субҳи дигар офтоб боз

чеҳранамоӣ мекунаду нуру чилои нав мебахшад...» Дар як мутолиа хонанда ба дунёи рангини хаёлҳои дурпарвоз дода мешавад. Маҳорати ҳар як нигоранда дар ин соҳа он аст, ки хонандаро бояд бо равзанаи вуруди ҷолиб ҳамсафари худ намояд. Муаллиф дар ин навишта дар таъя ба ҳунару маҳорати адабӣ аз ин усул хеле хуб қор гирифта тавонистааст. Тулӯ ва ғуруби офтоби ҷаҳонро ба тулӯ ва ғуруби офтоби умр ба таври ҷолиб қиёс кардааст. Оғози навишта дар домани тасвирҳои хикматолуда гаштааст. Хосияти муҳимми осори публитсистӣ он аст, ки тахайюлу тасвир бештар чун омил хидматрасон истифода мешаванд. Онро ҳамчунин ба сифати як равзанаи вуруд ба олами воқеият бояд пазируфт. Муаллиф ин қонунияти эҷоди публитсистиро дар заминаи таҷрибаҳои амалӣ ба хубӣ дарк менамояд. Ва баъди он ҷузъи хабарие бо оҳанги ҳасрату надомат пеш оварда мешавад: «Шабҳои 21 декабри соли 2010 офтоби чеҳраҳандони зиндагии сарояндаи маъруфи тоҷик, маҳбубгарин ҳофизи халқ, унвондори «Булбули Тоҷикистон» Нигина Рауфова ғуруб қард». Қумлаи боло хабар аст, ки тобиши адабӣ гирифтааст ва олуи бадеияти комил мебошад. Се сарсатри аввали ин навишта, ки хеле маҳдуд мебошанд, бо ҳам омезиши аҷиб ёфтаанд. Пайванди мантиқии фикр дар доираи бадеияту хикмату воқеият хеле амиқу таъсирбахш нигоҳ дошта шудааст. Як хусусияту талаботи очерку эссе он аст, ки воқеият дар мадди аввал қарор дорад ва истифодаи ҳар як қалмаи тахайюлангезу ифодаҳои рангин аз муаллифи навишта маҳорату ҳунару ҷаҳонбинии ҳосро тақозо менамояд. Ҳатто равшанос будани муаллиф низ дар қашфи ботинҳо тақозо қарда мешавад. Ҷузъи хабарии нигошта «таърихияти мавод»-ро таъмин намудааст. «Ман»-и нигоранда дар оғоз маҳфуз аст ва услуби баён тавонистааст, ки авзои публитсистиро то ҳадде шакл бахшад. Яъне муаллиф ба олами санъату эҷод ворид шудану аз талафеву қостагӣ дар ҷодаи фарҳангу санъат ҳарф гуфтан меҳояд. Унсурҳои адабӣ дар навишта возеҳу равшан аст ва ин равиш «ҷамоли қумла»-ҳеҷаст, ки ҷамоли шоиставу дидани чеҳраеро дар олами санъату фарҳанги кишвар сохтан меҳоянд. Бо ин асос муаллиф дар ифодаи бевоқеият (ҳабари шабҳои 21-декабр) аз қорбасти тасвиру ифодаҳои образнок ба монанди «офтоби чеҳраҳандон», «ҳофизи маҳбуби халқ», «ғуруб қард» сарфи назар накардааст. Дар баробари афкори мавҷуда мо наметавонем, аз мафҳум ё истилоҳе бо номи «ҷомеаи иттилоотӣ» сарфи назар намоём. Ба назари муҳаққиқон «...ҷомеаи иттилоотӣ марҳилаи нави таърихӣ тамаддун аст, ки маҳсулоти асоии он иттилоот ва дониш аст» [3, с.63]. Тафсир ва таърифи шартӣ ин мафҳумро бо пуррагӣ метавон қониқдор буд. Ҷои инкор нест, ки бо гузашти солҳо нақш ва мақоми иттилооти оммавӣ амиқтар гашта, рисолати вазифаҳои нави ба нави ин соҳа амиқтар мешавад. Он «дониш ва иттилоъ» боис мешавад, ки дар қолабҳо ва доираи жанрҳо, ҳамчун падидаи замонавӣ тарҳҳои нави ба нави таъсир ба олами афкору андеша шакл гиранд. Маҳз дониш ва иттилоъ дар партави ҳар нигоштаи имрӯза нахустравзанаи пиёдаасозии ҳадафҳо мебошад. Нигорандаҳо бо дарки ин маҳсулият дар ҳар қадам меҳоянд, ки дар навиштаи худ рӯи нави замонавиро ба вучуд оранд, ки ин омилро дар мисоли навиштаи боло дарёфта метавонем.

Ин навиштаро аз рӯи қолаби жанрӣ очерк номида метавонем. Очеркест, ки қолабҳоро мешиканад ва дар вобастагӣ ба талаби замон ба таври сареъ бо хонанда дар робита қарор мегирад. Ҳаррофиҳои зиёдатӣ ва саҳнасозӣҳои қолабӣ дар он сарфи назар гаштааст. Рисолати очерк баррасиву тариқи тасвир нишон додани симе мебошад, ки зиндагии ӯ дар ҷомеа ибратомӯз аст. Зиндагии ин сарояндаи номӣ дар ҳақиқат дар доираҳои санъату фарҳанг ибратомӯз аст. Рӯҳияи хронологии

навишта ин ҳама зиндагиномаи шоистаи сарояндаро ифода карда тавонистааст. Ин офарида фақат доираи маънавии як ноҳияро дарбар намегирад. Онро дар тамоми ҷумҳурӣ бо як эҳсос, бо як ченаки ҳузну андӯх мехонанд. Дар ҳамин маврид бояд таъкид сохт, ки дар доираҳои алоҳида аз ҷониби эҷодкорону муҳаққиқон жанр ё навъи дигари қолаби жанрӣ бо номи ёднома зикр карда мешавад. Ин тамоюл нав несту онро наметавон рад намуд. Ҳаминро бояд гуфт, ки ёдномаро як шоха ва як унсури очерк пазируфтани мумкин аст. Зеро дар он унсури муҳим-таблиғу ташвиқи пушидае дар чорҷуби сухани нисбатан муҳайял ниҳон аст. Дар ин самт дар шакли маълумотнома пеш овардани ёдномаро наметавон хусусияту таъиноти очерк номид. Зеро дар он ҳунари нигорандагӣ ва мавқеи муаллиф заиф аст. Олу-даи бадеият гаштан ва пардозии сухан онро ба очерк қарин мегардонад. Ба таври дигар гӯем, нигоранда дар ин навиштаҳо бетарафу бетафовуту бидуни эҳсос нест. Ёдномаи қолаби очеркдоштаи Ҷӯрабек Мумин ҳаҷман васеъ мебошад. Муаллиф доираи фарогирии як нашрияи ноҳиявиро убури қардан мехоҳад ва аз як сарояндаи шинохтаи раштӣ чунин иқтибосро пеш меорад: «Ман пеши мардуми Файзобод сари таъзим фуруд меорам, ки нисбат ба фарзандонаш ин қадар арҷгузорӣ менамоянд». Муаллиф дар нигоштаи худ ҳосияти муассирсозиро дар шакли қолаби мантиқӣ матраҳ сохтааст. Сифатҳои хоксор, одамдӯст, нозуқлаҳн, самимӣ ва амсоли ин сифатҳои характерсозии қаҳрамонӣ гаштаанд, ки феълан дар қайди ҳаёт нест. Муаллиф урёну суфта сухан мегӯяд ва талоши қорбасти тасвирҳои болохонадорро камтар кардааст. Аз усули «нақли қавлгӯӣ» истифода бурда тавонистааст. Барои пурратару муассир гаштани андешаҳои аз сарояндаи шинохтаи дигар Саидкул Билолов ин иқтибосро пеш меорад: «Дар сад соли наздик мисли апаи Нигина ҳофизе намерӯяд... Апа симои тоҷикӣ, либоси тоҷикӣ, лафзи тоҷикӣ дошт». Чанд тавсифи характерсоз, ки аз забони сарояндаи мумтози кишвар иқтибос шудааст, омилҳои мусоидатсозии тасвири симоро таъмин кардааст. Дар ин навишта сахнаҳои вучуд надорад, муқола ба қор бурда нашудааст, тибқи сужаи муайян фикр самт интиҳоб накардааст. Ремаркаҳои анъанавӣ, ки барои шарҳу ҳулосаи ҳаҷрасозӣ мусоидат мекунанд, дар ин нигошта дида намешаванд. Услуби ҳос, таҷриба ва дарки фазову вақт махсусияти ин навишта гаштааст. Қобилияти мушоҳидаҳои унсури аслии ба вучуд омадани ин матлаби хонданбоб мебошад. Услуби нақл ва ҳамзамон нақли тасвирулуда хонандаро як муддате бо худ ҳамсафар менамояд. Муаллиф метавонист, ки дар заминаи тасвири таҳлилҳои худ ба навишта суръат бахшад. Аммо он ки ӯ ба дигарон имкон медиҳад, ки фикрашонро гӯянд, қимати навиштаро афзудааст. Хонанда зина ба зина дар бораи Нигинае, ки ӯро муаллиф «нигини санъати тоҷик» номидааст, маълумоти заруриро пайдо менамояд. Эътиқоду эътимоди хонанда ба маротиб нисбати як санъаткоре меафзояд, ки дар дилу дидаҳои ҷой дошт. Ин ҳама талаботи як жанре бо номи очерк ва «эссеи истиқлолҳои» шуда метавонад, ки феълан онро дар чорҷуби навъҳои муҳталифи очерк ёфта метавонем.

Имрӯзҳо майдони меҳнати сотсиалистӣ, нақшаҳои панҷсолаву даҳсола ва уҳдадорҳои ҳизбӣ ибораву мафҳумҳои кӯҳнашуда ба ҳисоб мераванд. Дар гузашта маҳз аз ин гуна қорзорҳои қаҳрамони очерк ва лавҳаи портретиро ба вучуд меоварданд. Дар охири солҳои шастуми асри гузашта, «жанре бо номи лавҳа мувазаф буд, ки бо ҳузурӣ муаллиф ҳаҷраҳои аз ин майдонҳо дар саҳифаҳои нашрияҳои вилоятиву ноҳиявӣ кашф созад» [1, с.313]. Ин заминаву анъанаҳо ба коми нестӣ нарафтаанд ва бо гузашти даҳсолаҳо шакли тобиши дигарро касб кардаанд. Сохтору қолабҳои жанрӣ дигар шуданд ва шароите ба миён омад, ки қаламкашон аз майдону қорзорҳои

дигар қахрамони худро чустуҷӯ намоянд. Мо бояд аз дигар шудани фазои идеологӣ ва ба кулӣ тағйир ёфтани сохтори иҷтимоӣ низ ёдовар шавем. Ҳам аз нуқтаи назари интиқодӣ ва ҳам нақӯиш ба он сохтору идеология баҳои мухталифро дода метавонем, ки албатта ин мавзӯи дигари доманадор буда метавонад. Инчӯ андешаи муҳаққикон дуруст аст, ки «манбаи эҷоди публитсисти эҷодкор дар ҳама замонҳо ҳаёт аст» [2, с.55]. Аз ин рӯ, бо ҳама костагиву дар ҳолатҳои дигар бартариятҳои он солҳо мо наметавонем, ки болои он ҳама осор хати батлон кашем. Рӯзнамаҳои ноҳиявии он солҳо вазифаи худро ба иҷро мерасониданд ва муаллифон фарзандони замони худ буданд. Акнун дар шароити сармоядорӣ ва ташаккули ҷамъияти нав муаллифону қаламкашон ба сангарҳои мухталиф барои ёфтани қахрамони худ мурочиат менамоянд. Сахову некӣ, футуввату ҷавонмардӣ ва эҷоду бунёдкорихо мавзӯотест, ки аз ҷаҳорҷӯби онҳо қахрамонони очерку лавҳаҳои портретӣ ба миён меоянд. Дар гузашта матбуоти маҳаллӣ хеле осон ин гуна қахрамонҳои худро аз фермаву миёни ҷуяқҳои пахта дармеёфт. Андешаи муҳаққикони русу тоҷик дар яқҷоягӣ асос дошта метавонад, ки бидуни шубҳа сарчашмаи пайдоиши лавҳаи портретӣ ин дар ҳақиқат матуботи ноҳиявӣ вилоятӣ ба ҳисоб мерафт. Ҷамъияти мо алҳол низ дар як давраи гузариш қарор дорад. Дар фаҳмиши ин мафҳум набояд зоҳирбин буд. Танҳо иқтисоду сиёсат манзури аслии дарки мафҳуми гузариш ба шумор рафта наметавонад. Аз илми сиёсатшиносӣ чӯмеашиносӣ маълум аст, ки дигаргун сохтани фазои иқтисодиву сиёсӣ давраҳои нисбатан маҳдуду мушаххасро дарбар мегирад. Аммо дигаргун сохтани фазои маънавийту фарҳангу адабиёт дар ҳама давра замонҳо фурсатҳо аст, ки баъзан чандин даҳсолаҳо дар ин раванд кифоят намекунанд. Мақсад олами афқору андешаи эҷодкорон мебошад, ки алҳол низ аз қолабҳои меросии замони шӯравӣ чун як сарчашмаи тавоно ҷудо гаштан намеҳадад. Ин андеша ба он иртибот дорад, ки фазои идеологӣ замони шӯравӣ ба нуруи эҷодкорон бештар таъя мекард ва ба онҳо эътимод дошт. Шӯрҳои «бародариву баробарӣ», «як нафар барои ҳама, ҳама барои як нафар», «барои ҷӯмеаи инсонпарвар» ва амсоли он мӯчиби тавлиди ҳазорҳо навиштаву асарҳои самимӣ мегаштанд, ки дар партави онҳо манфиати умум нигоҳ дошта мешуд. Акнун коллективизми афсонамонанд аз байн рафт ва сатҳи зиндагии мардум дар шакли нобаробар қарор дорад, ки ин талаботи аввалину охири ҷӯмеаи сармоядорӣ мебошад. Ҳаминчӯ боз ҳам «масъалаи манбаи эҷоди публитсисти эҷодкор дар ҳама замонҳо ҳаёт аст» ба миён меояд, ки гӯё аз он роҳи гузешт вучуд надорад. Эҷодкори имрӯзаи дар идораи нашрияи ноҳиявӣ маҳаллӣ фаъолиятбаранда боз ҳам ба қорзори ҳаёт мурочиат менамояд. Бо шакли нав, бо услуби нав ва аз ҳама муҳим бо шинохту хошти нав, ки он дар замири дили ҳар эҷодкор ошқору ниҳон ҷӯи муайяни худро дорад. Онҳӯ, ки ба осониву мушкилӣ ва воситаҳои мухталиф тавонистанд, худро бо доираи муайяни сарвату сармоя мӯтобиқ созанд, аксаран қахрамонони очерку лавҳаҳои портретӣ қарор мегиранд. Лавҳаи портретӣ Низомиддини Шамсиён таҳти унвони «Зи хайрат хайр пеш ояд» (Н Ф, 01.01.13) ба гуфтаҳои боло мисол шуда метавонад. Услуб ва қолаби ин лавҳа на он усулубу қолабест, ки мо онро дар лавҳаҳои солҳои 70-80-уми асри гузашта медидем. Дар он сахнасоъӣ нест. Ин лавҳа дар ҳақиқат аз унсури муаррифӣ қардани фард орий нест. Хонанда ба зудӣ дарк менамояд, ки нигоранда саховату эҳсонӣ нафареро васф намудан меҳадад, ки ӯ дур аз диёру ватани худ тавонистааст дар қорҳои хайр ҳиссагузор бошад. Лавҳаи мазкур ба очерк (замоне лавҳа ҳамчун як навъи хурди очерк дониста мешуд. Б.Қ.) ба таври пурра бо он ҷиҳат монанд нест, ки дар он ташаккули характери фард дида намешавад ва аз қахрамон фақат як сифат-саховатмандӣ зикр қарда мешавад. Услуби

накли бадеӣ дар ин очерк бештар истифода шудааст. Дар асоси муколамаҳои кӯтоҳ сифати саховатмандии қаҳрамон бо тақвият васф карда мешавад. Ин накл як андоза ба он мусоидат кардааст, ки хусусияти тавсифӣ дар нигошта аз меъёрҳо баланд равад. Дар ҳақиқат воқеиятҳои чун «70 тоҷикбача ӯро ҳамроҳӣ мекунад», «ҷавонони муҳоҷири тоҷикро бештар дар қитъаи худ ба қор мегирад», «донишгоҳҳои Амрикову Қазоқистонро хатм кардааст», «нонашро ду нима мекунад» ва амсоли он симои як марди наққорро нишон дода метавонад. Ҷиҳати тарбиявӣ дар ин лавҳа он аст, ки бигзор муҳоҷирони тоҷик иттифоқ бошанду дар хориҷи кишвар аз ҳамдигар пуштибонӣ намоянд. Дар навбати дигар даъват ба саховат асоси мағзи нигоштаро ташкил медиҳад. Матлаб дар бораи нафаре мебошад, ки дар яке аз кишварҳои ИДМ ба муҳоҷирати меҳнатӣ рафтаасту ҳамроҳаш тоҷикони ҳамватанаш қор мекунад. Ин ҷо зикри номи қаҳрамон чандон муҳим нест. Зеро феълан дар кишвари Русия беш аз як миллион муҳоҷирони тоҷик қарор доранд, ки хоҳу ноҳақ дар байни он ҳазорон нафаре ҳастанд, ки бо вазифаҳои бригадирӣ дар тобеяи худ муҳоҷирони ҳамватанро қор мефармоянд. Барои мо муҳим он аст, ки муаллиф меҳодад, аз қадом як қорзоре симои қаҳрамонашро ба вучуд орад. Албатта ҷиҳатҳои тарбиявӣ, ватандӯстӣ ва инсондӯстӣ аз назари муаллиф дур наметавонад. Аммо чун мо ба суроғи лавҳагунаҳо дар саҳифаҳои нашрияи ноҳиявии имрӯза меравем, ба зудӣ маълум мешавад, ки сохтори ин жанр бо пуррагӣ дигар гаштааст. Дар навбати аввал муаллифони имрӯза на ба мушоҳидаҳои худӣ, балки бештар ба шунидаву накли дигарон таъҷиб намоянд. Талоши бесобиқаи таърифу тавсиф парчамбардори андешаҳо мешаванд. Бояд гуфт, ки ҳар нигошта, ки дар бораи «...ҷузъи ҳаёти шахсе навишта мешавад, лавҳа аст» [7, с. 88]. Чун ин гуна нигоштаҳо ба ҷониби қолаби лавҳа майл пайдо менамоянд, бояд ки ба таври ҳатмӣ аҳамияти иҷтимоиро соҳиб бошанд. Аҳамияти иҷтимоӣ бошад, як фаҳмишу дарки маҳдуд нест. Васфи ҳолисона, шинохти ботин, мушоҳидаи бевоқифа, ҷузъи тарбияву ахлоқӣ, мондагории навиштор ва дахҳо ҷузъи дигар ин ҳама дар доираи аҳамияти иҷтимоӣ матраҳанд.

Ду мисоле ки аз як нашрияи ноҳиявӣ тавсиф шуданд, гувоҳи он аст, ки чехрасозиву шинохти ботинҳо дар саҳифаҳои матбуоти маҳаллӣ шакл пайдо кардан меҳоданд. Ин ташаккул ҳосиятҳои мухталифоро дарбар гирифтааст, ки дурнамои мушаххаси онро дақиқ сохтан душвор мебошад. Муаллифон дар сангарҳои гуногун қарор доранд. Мавқеи иҷтимоии онҳоро дар қиёс бо замонҳои дигар мушаххас намудан осону сода нест. Як чиз маълум аст, ки таъбу завқи хонандаи имрӯзаи матбуот коҳида аст. Завқи хонандаи имрӯзаро ҳангомаву игво, сармоёву савлат, минбарҳои баланд, зиндагии ситораҳову олигархҳо ва маводи афсункунанда бештар бедор месозанд, ки ин омил низ талаботи рӯзу муосир аст. Нашрияҳои маҳаллӣ низ сарфи назар аз таъиноти идеологиву давлатии худ дар бахшҳои мухталифи жанру эҷод аз ин таъсир дар қанор нест. Гуфтан мумкин аст, ки чехрасозиву дар матбуоти маҳаллӣ феълан роҳи мушаххаси нави ташаккули худро пайдо намудан меҳоданд. Ҳамин ҷиҳат аст, ки лаҳни гуфтор, маҳорати тасвир ва шакли баёни муаллифон дар ин навиштаҳо гунаҳои мухталифи мусбату манфӣ доранд. Тавре дар мавриди ҳолати гузариши олами фарҳангу эҷод ишора гашт, то шаклгириву такмили қатъии ин пайроҳаҳо фурсат лозим аст ва раванди мазкур давомдор хоҳад буд.

**Калидвожаҳо:** очерк, лавҳа, ремарка, мавқеъ, публицистика, сахна, идеология, ҷамъиятӣ, тасвир, метод.

УДК

Б. Кутбиддинов

**МАСТЕРСТВО СОЗДАНИЯ ПОРТРЕТА**

(на основе материалов районной газеты)

В данной статье рассматриваются проблемы создания портрета на страницах местной печати. Очерк и зарисовка основные жанры которые освещают читателям новые портреты. Районные газеты на современном этапе в этом направлении переживают трудные времена. Герои очерков и зарисовок районной газеты имеют свои отличия по сравнению с героями советского периода. Труднее стало характеризовать индивидуальный и общественный интерес героев публикаций. Как правило, во многих публикациях общественная позиция авторов статей не вполне отвечает современным требованиям читателей. Это связано с долговременным процессом творческого поиска и профессионализма журналиста.

**Ключевые слова:** очерк, зарисовка, ремарка, позиция, публицистика, сцена, идеология, общественность, изображение, метод.

**АДАБИЁТ**

1. Жанры советской газеты. – М., 1972.
2. Набзи қалам, Набзи Файзобод. – Душанбе, 2013.
3. Муродов М. Лугати мухтасари истилохот ва мафхумҳои рӯзноманигорӣ.-Душанбе, 2011.
4. Муродов М. Аз се шоҳаи яқ илм. – Душанбе, 2014.
5. Саъдуллоев А. Хосияти адабиёт. – Душанбе, 2000.
6. Садуллаев А. Эссе. – Душанбе, 2010.
7. Усмонов И.К. Жанрҳои публитсистиқа. – Душанбе, 2009.
8. «Набзи Файзобод» -

UDK

В. Kutbiddinov

**MASTERY OF PORTRAIT**

(On the basis of the regional newspaper)

In this article is defined and analyzed the problem of creating a portrait in the local press. Essay and sketch are the main and suitable genres that may describe for readers new portraits from different parts of the life. Local newspaper related to this issue today is in difficult situation. Heroes of essays and sketches have many differences compared to the Soviet period newspapers. It is difficult to characterize the individual and the public interest in each material. As the traditional method authors have not equal particular social position. This is connected to the difficult and long-term process of transition of the creative sphere.

**Keywords:** essay, sketch, remark, attitude, journalism, scene, ideology, public, image, method.

УДК  
Қ. Хочаев

## НОСИРИ ХУСРАВ – МУБАЛЛИҒИ ФАРҶАНГИ МИЛЛӢ

Ҳаким Носири Хусрави Кубодиёнӣ дар осори ғановатманду гуногунмавзӯ дар радифи дигар масоил оид ба тарғибу ташвиқи фарҳанги миллӣ ва арзишҳои он, бунёд ва анъанаҳои фарҳангӣ, омӯзиш ва аз худ намудани мероси ниёгон, дарки моҳияти он ва рӯ овардан ба фарҳанги бумӣ бисёр дилсӯзона ва ғамхорона назар афкандааст. Ҳарчанд ки солҳои бешумори ҳаёти ин мутафаккир ба ҷаҳонгардиву сайёҳӣ ва дур аз ёру диёр ва дар мусофират сипарӣ шуда бошад ҳам, дар суvari ҳаёлу ормонҳои ӯ ҳамеша ёди Ватан – Хуросони бузург ба ҷилва меомад ва нисбат ба таъриху фарҳанг, соҳибони он суҳан ба миён меовард, месутуд, ифтихор мекард ва мардуми асили ин сарзаминро аз гузаштаву имрӯзаи фарҳанги ин марзу бум ёдовар мешуду оғаҳ мекард. Мутафаккир аз поймол гардидани ин кишвари кӯҳанбунёд дар зери пойи аҷнабиён - мардумони биёбонии бефарҳанг басо афсӯс хӯрда, хиёнаткорону маддоҳон ва ҷоплусону хушомадгӯёнро саҳт мазаммат намуда, ба зери тозиёнаи шадид мекашид ва аз таҳқиқҳои саҳт низ худдорӣ намекард:

*Ба мулки турк ҷаро гарраед, ёд кунед,  
Ҷалолу давлати Маҳмуди Зовулистонро.  
Ниғаҳ кунед, ки дар дасти ину он ҷу харос,  
Ба ҷанд гуна бидидед мар Хуросонро [1, с. 33].*

Ва ин айём, ки сарзамини тоҷикон ба василаи истиқлолият дар пайи паҷӯишу эҳё намудани таъриху мероси фарҳанги хеш, қадр намудани арзишҳои миллӣ ва устувор сохтани он бар пойяи асли қарор дорад, рӯ овардан ва бозгӯ намудани васияту насихат ва панду андарзҳои ин Ҳакими нотакрори Машриқия айни муддаост.

Мусаллам аст, дар чунин як давраи ҳасос, ба ҳарфи Ҳофизи Шероз “Зиракero гуфтам: Аҳвол бин, хандиду гуфт: Саъб рӯзе, булаҷаб коре, парешон оламе” ҳар як фарди баномус ва дорoi ғурури миллӣ бояд аз таърихи миллату фарҳанги бумии хеш, ҷуғрофиё, аз паҳлавонону қаҳрамонон оғаҳӣ дошта бошад, ҳамеша аз ҳолу аҳвали ҳаммеҳанони хеш биандешад ва баҳри тамоули рушди фарҳанги мардуми худ бикӯшад, барои ободии кишвару ҳифзи марзу буми он саҳмгузор бошад:

*Номаи шоҳони Аҷам пеш хоҳ,  
Як раҳу бар худ ба тааммул бихон.  
Ку-т Фаридуну кучо Кайқубод?  
Ку-т хуҷаста Алами Ковиён?  
Соми Наримон куву Рустам кучост,  
Пеирави лаиқари Мозандарон?  
Бобақу Сосон куву ку Ардашер,  
Куст?- На Баҳрому на Нушервон! [1, с. 6].*

Мутафаккир баҳри бар ҳадафи хеш расидану оммаи тундравро рӯ ба фарҳангу хунар ниҳодан тамоми табақаҳо ва қишрҳои ҷомеаро ба зери тозиёнаи танқид мекашад ва аз онҳо канор гирифтавро авлотар медонад: (“Ҳазар кун зи ому зи гуфтори хом” [1, с.111]. Ҳатто ба унвони “Ҳақим” на ҳар фарди маддохро мансуб медонад. Ба шоирони маддоху тамаллуққору тасвиргари зоҳир чун “Сифат чанд гӯйи зи шамшоду лола, Руҳи чун маҳу зулфақи анбариро” [1, с. 41] нафрат дорад. Шоҳону амиронро золиму торочгару ҷоҳил ва нисбат ба ин марзу бум бегона меҳонад. Мардуме, ки беақлу хирад асту гумроҳу фирефта, раҳгумзада, ҷоҳилу нодон ҳангоматалабу кавдан ва коност ба анвои ҳайвонот: гав, сугур, хар, астар, мор, гург, сағ, харгӯш, кажум ва амсоли он шабоҳат медиҳад. Ба ҳарфи адабиётшиноси машҳур Абдулхусайни Зарринқӯб “Лаҳне дурушту сангин ва омехта бо таҳқиру сарзаниш дар ашъори ӯ чилва дошт. Муаллими саҳту турушрӯйро мемонист, ки меҳост шогирдонро бо маърифат ошно дорад. Ҳақим ба ин мардуми содалаҳви нодон, дастхуши ҳавасҳои хеш ва дасткуши ағрози руасову ҳуққоми фосиду ришвахор ҳастанд, ҳашмгин медорад” [4, с. 76]:

*Ин ҷӣ халқу ҷӣ ҷаҳон аст, эй қарим,  
К-аз ту қасро менабинам шарму бим.  
Рост қарданд ин ҳарон савганди ту,  
Пур қунӣ з-эшон қунун бешакк, ҷаҳим [1, с. 67].*

Девони Носири Хусрав, ки тақрибан як саду шасту шаш мавзӯро фарогир аст, ҳафтоду ҳафт мавзӯ мушаххасан ба фарҳангу арзишҳои миллии он бахшида шудааст. Ин нукта аз он гувоҳӣ медиҳад, ки Ҳақими Қубодиёӣ нисбат ба анъана, расму ойин, нуруи бузург доштани ҳикмати амалии осори ниёгон дар тарбияи худшиносии мардум то кадом андоза дилсӯзона назар меандозад. Дар замони мутафаккир, ки арабгарой, мазҳабпарастӣ, хурофоту дигар гаравишҳоро калавишҳои динӣ ба авҷи аъло расида буд, мардуми фақиру ҳақири бесавод бештар қурбони ин дасисаҳо мегашт. Ва табиист, ки дар чунин ҷомеаи берабт қадру қимати шахси фозилу хирадманд арзише надошт. Ҳақим Носири Хусрав ҳатто дар гӯшаи дурдасти Юмғони Бадахшон низ аз таънаву истехзо, ғайбатҳо ва маломатҳо эмин набуд:

*Гӯяд-т фалон, к-аз чунин суҳанҳо,  
“Мондаст ба зиндон-фалон ба Юмғон”.  
На мири Хуросон писандад ӯро,  
На шоҳи Сичистон, на мири Хатлон [1, с. 331].*

Ҳақими Қубодиёӣ, аз як тараф, шоҳону мирони аҷнабиरो мазаммат намояд, аз тарафи дигар, ҳамаи ин бесару сомониҳоро аз бесаводӣ ва бефарҳангии омма медонист:

*Қимати дониши нашавад кам бад он-к,  
Халқ қунун ҷоҳилу дунҳиммат аст [1, с. 67].*

Ба андешаи мутафаккир, агар ҷомеа ақсар бемаърифату бесавод бошад, аз таъриху фарҳанг ва мероси ниёғони хеш огаҳӣ надошта бошад, вай ба

бегонапарастӣ, чоҳилият ва нодониву гумроҳӣ мегаравад. Аз ин лиҳоз, мардумро хушдор меод, ки рӯ ба илму дониш, омӯхтани фарҳанги гузаштаи ин куҳандиёр оваранд ва зулмоту тирагии ҳаётро баргараф намоянд. Рӯзе фаро мерасад, ки мардум гузаштаи худро бозгӯ менамояд ва ба қадри фарҳанги миллии хеш ва арзишҳоро суннатҳои волои он мерасад. Носири Хусрав ба ҳайси як мутафаккири ватандӯст, озодиҷӯ, ки марзу буми меҳанро ба мисли Ҳаким Фирдавси чун мардуми ашқ азиз меод ва нисбати аҷнабиёну торочгарону душманони миллату кишвар нафрат дошт, бо ифтихор ва шарафмандӣ аз покнаҷодӣ ва фарзонагии асли хеш мегӯяд:

*Ман аз пок фарзанди озодагонам,  
Нагуфтам, ки Шопур бини Ардашерам [1, с.78].*

Шоир дар радифи омӯхтану донишҷӯӣ таъриху фарҳанги миллат, муҳтаби хешро ба пос доштани ҳифзи забони дарӣ, ки яке аз рукҳои асосии фарҳанги мардуми ин сарзамин аст, далолат менамояд. Албатта, Носири Хусрав донишҷӯ забонҳои дигарро инкор накардааст. Бо вучуди он ки шоир забони арабро дар пойи забони дарӣ медонист ва аз забондонии худ ифтихор низ дошт. Чунончи:

*Ин фаҳр бас маро, ки ба ҳар ду забон,  
Ҳикмат ҳаме мураттабу девон қунам.  
Бихон ҳар ду девони ман, то бубинӣ,  
Яке гафта бо Уисурӣ Бухтуриро [1, с. 42].*

Вале шоир ҳангоме ки дар боби забону фарҳанги мардуми сарзамини худ ҳарф мезанад, барои ӯ дигар забон бегона ва соҳибони он забонро низ камоли ифтихор наменонад. Бино бар ин, лаҳни гуфтораш аз замири дили пурреши ӯст. Дар ситоиши забони дарӣ, тавоноиву равонии ӯ, ҳусни баёну қимати арзиши онро ба дурру гавҳар баробар доништа мегӯяд:

*Ман онам, ки дар пойи ҳукон нарезам,  
Мар ин қимати дурри лафзи дариро [1, с. 41].*

Мафҳуми миллат ва асолати миллии дар ашъори Носири Хусрав мутлақ ва маҳдуд набуда, мавқеи густурдари дорост. Дар ин бобат ҳақ бар ҷониби файласуф Комил Бекзода аст, ки мегӯяд: "Миллат, ба ақидаи Носири Хусрав обу замини аҷдодист...ҳоки Хурӯсон, Балх, Марв, Бухоро, Самарқанд, Нишопур, Рай...Бадахшон, Хатлон...ва соқинони асили ин сарзаминҳо [3, с.157].

Носири Хусрав дар ду баҳши фарҳанг: яъне, илм ва суҳан дилбастагии сахте дорад. Вай ин ду рукни асосии башорати инсониро ба ду дар, ба ду сарой шабоҳат медеҳад, ки фарозтар аз ин мартабаеро наметавон тасаввур кард:

*Рӯй матоб аз суҳани хубу илм,  
К-оин ду ба ду сарой туро бобтист.*

Ё дар ҷойи дигар:

*Мардум зи роҳи илм шавад мардум,  
На з-ин тани мусаввари дидорӣ [1, с.704].*

Носири Хусрав маърифату дарку фаҳмиш ва андӯхтани илму донишро ба фитрати ҳар як шахс марбут медонад, на ба нажоду насабу пушту фазлу хунари падар. Бино бар ин, ифтихору ғурур ва ҳавову ҳавасҳо ва боло париданҳоро натиҷаи бефазлӣ ва бемарифатии шахс медонад. Шоир гуфтори холиро барои зиндагии муътадил кофӣ намешуморад, балки рафтор ва гуфторро ба ҳам тавъманд медонад. Чунончӣ:

*Гӯӣ, ки аз нажоди бузургонам,  
Гуфторӣ омадӣ ту, на кирдорӣ.  
Ба фазл камтарӣ ту зи гунҷишке,  
Гарчи зи пушти Ҷаъфарӣ Тайёрӣ.  
Фазли падар туро надихад нафъе,  
Ту чунки сари хеш намехорӣ...[1, с.705].*

Аз назари мутафаккир, инсон маҳз аз ҷиҳати дараҷаи фарҳангпазириаш дар ҷомеа шинохта мешавад ва мақому ҷойгоҳи хешро дармеёбад. Ба ифодаи дигар, муносибату муоширати шахс бо мардуми омма то кадом андоза қадру қимат ва арзиши онро муайян менамояд. Сухан ва суханвариро Ҳакими Кубодиёнӣ як рукни асосии фарҳанги инсон мешуморад. Носири Хусрав, ки аз таҷоруби фарҳангӣ ва динии халқои дигар огаҳӣ дошт, нағз медонист, ки накугуфторӣ чи неруи зиндагисоз аст ва бадгуфторӣ чи тавони зиндагисӯз. Ба ҳамин сабаб аст, ки вай аввалиро ба рағбати том тавсия менамояд ва дувмиро бо шиддати том маҳкум мекунад. Шоир хушсуханиро аз лавозими инсонӣ мешуморад ва онро роҳати равонии инсон мешуморад” (Парвариши ҷон ба суханҳои хуб, Сӯйи хирадманд меҳин ҷаннат аст”) [1, с. 122]. Яъне, касе, ки ба талаби расолати инсонии хулқу атвораш посухи муносиб нагуфтааст, ӯ фарди бофарҳанг нест: (Тамизу фикрату ақл аст кимиёи сухан, Чу кимиё набувад асли ӯ, зи боду дам аст [1, с.155]. Ин матлаб возеҳтар дар қасидаи фалсафии “Эй гунбади гардандаи беравзани хазро!” чунин баён ёфтааст:

*Ҷонат ба сухан пок шавад, з-он ки хирадманд,  
Аз роҳи сухан баршавад аз чоҳ ба Ҷавзо.  
Фахрат ба сухан бояд, зеро ки бад-ӯ қард,  
Фахр он, ки бимонд аз паси ӯ ноқаи азбо.  
Зинда ба сухан бояд гаитан-т, азеро-к  
Мурда ба сухан зинда ҳамекард Масеҳо.  
Пайдо ба сухан бояд мондан, ки намондаст,  
Дар олам кас бе сухани пайдо, пайдо.  
Он беҳ, ки нагӯӣ, чу надонӣ сухан, эро-к  
Ногуфта басе беҳ бувад аз гуфтаи расво.  
Чун тир сухан рост кун, он гоҳ биғӯӣ,  
Беҳуда мағӯ, ҷӯб мапартоб зи паҳно.*

*Неку ба суҳан шав, на бад-ин сурат, азеро-к  
Воло ба суҳан гардад мардум, на ба боло... [ 1, с.23].*

Масъалаи дигаре, ки Ҳақими Қубодиёнӣ муҳотаби ҳешро ба он ҷалб менамояд, он аст: аз кӣ бояд фарҳанг омӯхт ва чӣ тавр муваҷҷеҳ шуд? Дар замоне, ки бесарусомонӣ ва кашмакашҳои аз худ намудани марзу буми ҳамдигар ба авҷи аълояш расида, доруи тарбиятро аз кӣ бояд гирифт? Ҷавоби Ҳақим яқтост. Аз ҳақимон ва тавассути илму ҳикмат ва панду андарз. Ҳақим мақом ва ҷойгоҳи илму ҳикматро дар маърифати инсон басо боло мегузорад. Илму ҳикмат ба андешаи адиб, ҳосиятҳои ҳешро дорост. Нахуст, камзорӣ ва накукорӣ сониян, мизон ва арзишу қадру қимати инсон аст: (“Ҳикмат омӯзу камозору наку гӯӣ”) [1, с. 161]. Солисан, арзиши илму фарҳанг аз зару гавҳар қимат аст, зеро ки аз он дили инсон равшану беғаш ва дидаи бедору биност:

*Беҳ аз динору гавҳар, илму ҳикмат,  
К-аз ӯ дил равшан асту чашм бедор [1, с. 415].*

Мутафаккир, хангоме ки дар мавзӯи фарҳанги инсон сари андеша меравад, (“Ашъори зухду панд басте гуфтааст, Он тирачашм шоири равшанбин”) Рӯдакиро пеши назар меоварад:

*Ҳеч ганҷе нест аз фарҳанг беҳ,  
То тавонӣ рӯй бар ин ганҷ неҳ.*

Ва дар ҳамин радиф ӯ бо устои шоирон ҳамақида мешавад, ки ин ҷаҳонро ба ҷуз ҳикмат бо чизи дигар наметавон баст. Ин матлаб дар қасидаи машҳури “ “Ба чашми ниҳон бин...” мегӯяд:

*Ҷаҳонро ба оҳан нашоҷд-и бастан,  
Ба занҷири ҳикмат бибанд ин ҷаҳонро.  
Ду чиз аст банди ҷаҳон- илму тоат,  
Агарчи қасод аст мар ҳар ду онро.  
Дар ин боми гардону ин буми сокин,  
Бубин санъату ҳикмати гайбдонро... [ 1, с.27].*

Таркиби бастанӣ ҷаҳон “ба оҳан”, “ба занҷири ҳикмат”, “илму тоат” ифодаҳои рамзие ҳастанд, ки шоҷд хонандаи одиро ба шубҳа орад. Вале мусаллам аст, ки дар олам инсон тавассути шуур аз ҳайвон фарқ намуд. Агар башарият соҳибмаърифат бошад, яъне, фарҳанги инсонӣ боло бигирад, инсон метавонад озодона умр ба сар барад. Бо силоҳи ҳикмату панду андарз мусаллаҳ намудани омма ягона раҳой аз бунбасти бесаводӣ ва бемаърифатии ҷомеа мебошад. Дар бобати мақоми фарҳанг дар адабиёти форсизабонон ва баҳусус, Ҳақим Носири Хусрав Муҳаммад Маҳдии Рукнӣ чунин зикр намудааст: “Аз падари шеърӣ дарӣ Абӯабдуллои Рӯдакӣ, то охири фарзанди шеърӣ куҳан- Муҳаммад Тақӣ Баҳори Хуросонӣ-тамоми суҳанварон камобеш ба панду андарз пардохта ва абёти пандомез сурудаанд” [3, с. 48]. Пас, панду андарзгӯии Носири Хусрав на

ба он чихат аст, ки чун дигар шоирон байте чанд дар мавзӯоти ахлоқӣ гуфта, балки тавзеҳи ин нукта аст, ки дар назми ин шоири фарзона, огоҳӣ бахшидан ба инсон ва ирода маъонии ҳақимона, унсури аслии сухан мебошад. Андешаҳои ӯ омезаҳое аз ақоиди тарбияи шарқист, ки дар суvari панд ва ҳикмат дар ашъораш таҷаллӣ кардааст ва ҷавҳари бисёре аз суханашро ташкил медиҳад. Ба ин нукта ҳуди шоир низ ишора дорад:

*Гар ба панду андарз рағбат кунӣ,  
Эй хоҷа, панднома аст туро дафтари ашъораи.*

Ёдар ҷойи дигар:

*Ба шеъри Ҳучҷат пур гаит дафтар аз ҳикмат,  
Ки хотираи дари панд асту маъдани ҳикам аст [1, с.155].*

Андешаҳои фарҳангии Носири Хусрав кони маънӣ, зиндагисоз аст ва назираш танҳо дар Қуръони карим ва ҳадисҳо дида мешавад.

Яке аз аркони муҳими фарҳангсароии Носири Хусравро ахлоқи ҳамидаи инсон, ки дар ҳар ҷомеаи фарҳангӣ мавриди таъкид ва таъйид қарор гирифтааст, ростгӯӣ ва парҳез аз кизб аст. Ин Ҳақими ростгӯ ва ҳақиқатчӯ, авзои ҷомеаро ба ҳубӣ медонист, ки дурӯғу бухтон ва тухмату ҷаҳолат ва даҳшат сар то сари кишри мардумро фаро гирифтааст. Ҳақими Қубодиёнӣ ростӣ ва ростгӯӣ, ҳақиқат ва адолатро ҷонибдорӣ намуда, дурӯғу дурӯғгӯиро қотеона маҳкум намудааст. Дар назари вай, “рост” ва “дурӯғ” душманони оштинопазири якдигаранд. Ӯ суботи давлату дин, бунёди амну осоиш, ҳастии ҷомеаро дар ростӣ мебинад:

*Суботи давлату дин ростӣ дон!  
Зи кизб ин ҳар дуру каму костӣ дон!...  
Рост гӯю рост ҷӯю аз ҳаво парҳез кун,  
К-аз ҳаво чизе назоду ҳам назояд ҷуз ано [1, с. 58].*

Дар девони ашъори Ҳақими Қубодиёнӣ вожаҳои “ҳақ”, “ҳақиқат”, “ноҳақ”, “ҳақчӯ”, “ҳақгӯ” ва амсоли он фаровон ба назар мерасад. Адиб дар бузургдошти ҳақ ва ҳақиқат бар он ақида аст, ки шахс ба Худо қаробат пайдо менамояд. Яъне, Худо инсонии ҳақгӯ ва ҳақчӯро дӯст медорад. Лекин ҳақро аз ноҳақ бояд шинохт, ба ҳақ бояд арҷ ниҳод ва ноҳақро бояд мазаммат намуд. Чунин андешаҳои пешқадамонаи Носири Хусрав имрӯз чун нушдорӯи тарбият дар ниҳоди ҷавонон бояд маъво бигирад. Хушбахтона, дар шароити ҷумҳурии соҳибистиклоли мо барои рушди илм ва фарҳанг шароитҳои матлуб фароҳам оварда шудааст. Вале саволе ба миён меояд, ки ҷавонони мо - созанда ва бунёдкунандаи ҷомеаи имрӯзу фардои меҳани азиз омода ҳастанд, ки бори ин заҳматро бар дӯши худ бигиранд? Дигар ин ки онҳо зерӣ кадом ормону умедҳо, фазилату маҳорат ва илму фарҳанг тарбият мегиранд, ки ақаллан ҳар касе ба лутмаи нони ҳалолӣ касби худ арзанда бошад? Ҳар ҷавоне, ки дар ҷумҳурӣ муқимист, ӯ намояндаи бевоситаи фарҳанги марзу буми ҳамин кишвар аст. Ва ҳар фарде, ки берун аз кишвар меравад ва ё сокини дигар диёр аст, ӯ бо одобу ахлоку рафтору гуфтораш муаррифиқунандаи фарҳангу расмулхати миллати хеш маҳсуб мегардад. Ҳадаф аз овардани ин далелу шубҳаҳо таъкид бар он аст, ки мо тоҷикон ҳам

бояд ба таъриху фарҳангу суннатҳои миллии хеш тақия намоем ва онро пас до-рем ва чун Ҳаким Носири Ҳусрав таблиғгари фарҳанги миллии хеш бошем, аз суануи қорнамоии эшон пайравӣ кунем ва ҳам масъулияти бузургеро бар дӯш гирем, ки сазовор ва номбардори ниёконамон гардем.

**Калидвожаҳо:** Хуросон, фарҳанги бумӣ, муаллими саҳт, ҳикмат, дурӯғ, рост, мубаллиғ, арзиш, масъулият.

### АДАБИЁТ

1. Носири Ҳусрав. Куллийёт, ҷилди 1. Девони ашъор ва маснавиҳои “Рӯшноинома”, “Саодатнома”. – Душанбе: Эр –граф, 2003. – 954 с.
2. Носири Ҳусрав. Мунтахаби осор, Ҷ.1. – Душанбе: Ирфон, 1991. – 636 с.
3. Номаи Пажӯҳишгоҳ. Фаслномаи пажӯҳишҳои эроншиносӣ. Соли сеюм. Шумораи чорум. – Душанбе, 2003. – 160 с.
4. Зарринқӯб Абдулхусайн. Бо қорвони хулла. – Душанбе: Пайванд, 2004. – 240 с.

УДК

К. Ҳоджаев

### НОСИР ХУСРАВ ВЫРАЗИТЕЛЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

В истории среднеазиатской культуры наследие мыслителя XI века Носира Хусрава занимает особое место. С его точки зрения, в развитии каждого общества национальная культура и историческое достояние народа, которые изпокон веков стали частью нашей каждодневной реальной жизни, играют особую роль в деле воспитания современной молодёжи. В статье автора кратко изложено основное содержание взглядов мыслителя по вопросам воспитания. Также приведены ряд цытат из наследия поэта и выявленны его наставления по проблеме воспитания молодого поколения.

**Ключевые слова:** Хорасан, национальная культура, наставник, мудрость, ложь, правда, пропагандист, нравственность.

UDK

К. Khojaev

### NOSIR KHUSRAV AS AN ADULATOR OF THE NATIONAL CULTURE

Nosir Khusrav as a Tajik thinker and poet of XI century has a special place in the history of culture of the Central Asian peoples. According to him, in the development of every society, traditional popular culture and historical heritage, which are as part of our everyday real life plays an important role in the education of today's youth. This and other important issues of education are summarized in the given article. Author brought some examples from Nosiri Khusrav's poetries and scientifically analyzed them.

**Keywords:** Khurasan, Nosir Khusrav, national culture, teacher, wisdom, lies, truth, patriot, poetry.

УДК

Ч. Саидзода

## МИР САИИД АЛИИ ҲАМАДОНӢ ВА ИҚБОЛИ ЛОҲУРӢ

*Эй Алӣ, эй сайиди кашмириён,  
Сайидулсодоти покистониён,  
Мардуми Кашмиру Покистон-ҳама  
Дил супурда дар раҳат пиру ҷавон.*

Раҳо

Иқбол яке аз шоирону андешамандонест, ки аз огоҳӣ ва мутолиаи зиёде аз илму адаби кишвари хеш ва ҷаҳон бархӯрдор будааст. Ба вижа огоҳии вай аз илму адабу андешаҳои аҳли Аҷам дар саросари осораш ҳувайдост. Номхое чун Фирдавсӣ, Форобӣ, Берунӣ, Ибни Сино, Хоразмӣ, Табарӣ, Закариёи Розӣ, Носири Хусрав, Манучехрӣ, Ибни Мискавейх, Саной, Аттор, Мавлавӣ, Саъдӣ, Ироқӣ, Маҳмуди Шабустарӣ Фаҳруддини Розӣ, Насируддини Тӯсӣ, Ғазолӣ, Боязиди Бастомӣ, Шаҳобуддини Сухравардӣ, Ҳофизу Ҷомӣ, Ҷалолиддини Даввонӣ, Урфӣ, Назирӣ, Малики Кумӣ, Соиб ва дигарон, ки дар осораш вомехӯранд, шоҳиди гуфтаҳои мо метавонанд буда бошанд. Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ яке аз ҳамин гуна чеҳраҳои маъруфи илму адаби тоҷик-форс аст, ки Иқбол аз вай дар осораш сареҳан ишора кардааст ва бо вай ба гуфтугӯ нишастааст. Ба ҳарфи дигар, Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, ки дар Эрон таваллуд шудаву дар Кашмир зиставу дар Тоҷикистон ба хоби абадӣ рафтааст, яке аз симоҳои таъсиргузор дар андешаву орои Иқбол будааст ва мо онро, тавре ки гуфтем, дар осораш равшан мушоҳида менамоем. Чунончи, ӯ дар маснавии «Ҷовиднома» (мисли Саной, Авҳадӣ Кирмонӣ, Маарӣ, Ибни Арабӣ, Данте) ба саёҳати рӯҳонӣ мебарояд ва бо раҳнамоии Мавлонои Балхӣ ба он сӯи афлок, ба зиёрати Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ ва Ғании Кашмирӣ, меравад ва мегӯяд:

*Ҳарфи Румӣ дар дилам сӯзе фиканд,  
Оҳ Панҷоб, он замини арҷманд.  
Аз тапи ёрон тапидам дар бихишт,  
Кӯҳна гамҳоро харидам дар бихишт.  
То дар он гулиан садое дардманд,  
Аз канори ҳавзи кавсар шуд баланд.  
«Ҷамъ кардам мушти хошоке, ки сӯзам хешро,  
Гул гумон дорад, ки бандам ошиёни хешро» [1, с.216].*

Сипас, Мавлоно Иқболро бо Ғании Кашмирӣ, ки «дар ҳузури Сайиди воломақом сайидулсодат, солори Аҷам»-Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ нағмасароӣ менамуд, ошно мекунад:

*Гуфт Румӣ:- «Он чӣ меояд нигар,  
Дил мадеҳ бо он чӣ бигзаит, эй тисар!  
Шоирӣ рангиннаво Тоҳир Ғанӣ,  
Фақри ӯ ботин ганӣ, зоҳир ганӣ.*

*Нагмае мехонд он масти мудом,  
Дар ҳузури сайиди воломақом.  
Сайидулсодот, солори Ачам,  
Дастӣ ӯ меъмори тақдири умам.  
Муришиди он кишвари минуназир,  
Миру дарвешу салотинро машир.  
Хиттаро он шоҳи дарёостин,  
Дод илму санату таҳзибу дин.  
Офарид он мард Эрони Сағир,  
Бо ҳунарҳои ғарибу дилпазир.  
Як нигоҳи ӯ кушояд сад гиреҳ,  
Хезу тираширо ба дил роҳе бидеҳ» [1, С. 216-217].*

Ниҳоят, Иқбол (Зиндаруд) дар ҳузури Шоҳи Ҳамадон қарор мегирад ва бо ӯ суолу ҷавоб менамояд. Чунончи:

Зиндаруд:

*Аз ту хоҳам сирри Яздонро калид,  
Тоат аз мо ҷусту шайтон офарид.  
Зишту нохуширо чунон оростан,  
Дар амал аз мо нақӯӣ хостан.  
Аз ту нурсам ин фусунсозӣ, ки чӣ,  
Бо қимори баднишин бозӣ, ки чӣ.  
Мушти хоку ин сипеҳри гирдгард,  
Худ бигӯ, мезебадаш коре, ки қард?  
Кори мо, афкори мо, озори мо,  
Даст бо дандон газидан кори мо.*

Шоҳи Ҳамадон:

*Бандае, к-аз хештан дорад хабар,  
Офаринад манфиатро аз зарар.  
Базм бо дев аст одамро вабол,  
Разм бо дев аст одамро ҷамол.  
Хешро бо Аҳриман бояд задан,  
Ту ҳама тег, он ҳама санги фасан.  
Тезтар шав, то фитад зарби ту сахт  
В-арна бошӣ дар ду гетӣ тирабахт!*

Зиндаруд:

*Зери гардун одам одамро хӯрад,  
Миллате бар миллати дигар чарад.  
Чон зи аҳли хитта сӯзад чун сипанд,  
Хезад аз дил нолаҳои дардманд.  
Зираку дарроку хушигил миллатест,  
Дар ҷаҳон тардастии ӯ оятест.  
Соғараш галтанда андар хуни ӯст,  
Дар найи ман нола аз мазмуни ӯст,  
Аз худӣ то бенасаб афтодааст,  
Дар диёри худ ғариб афтодааст...*

Бо насим овора будам дар Нишот,  
 «Бишнав аз най» месурудам дар Нишот.  
 Мургаке мегуфт андар шохсор  
 Ба пашизе менаярзад ин баҳор...  
 Нолаи пурсӯзи он мурги саҳар  
 Дод чонамро табу тобе дигар.  
 То яке девона дидам дар хурӯи,  
 Он ки бурд аз ман матои сабру хуш:  
 «Бигзар зи мову нолаи мастонае маҷӯй,  
 Бигзар зи шохи гул, ки тилимест рангу бӯй.  
 Гуфтӣ, ки шабнам аз варақи лола мечакад,  
 Гофил дилест ин, ки бигиряд канори ҷӯй.  
 Ин мушти пар кучову сурӯд инчунин кучо,  
 Рӯҳи Фанист мотамии марги орзӯй.  
 Боди сабо агар ба Ченево гузар кунӣ,  
 Ҳарфе зи мо ба маҷлиси ақвом бозгӯй.  
 Деҳқону кишту ҷӯю хиебон фуруҳтанд,  
 Қавме фуруҳтанду чӣ арзон фуруҳтанд».

Шоҳи Ҳамадон:

Ҳар кӣ худро диду гайр аз худ надид,  
 Рахт аз зиндони худ берун кашид.  
 Қилвабадмасте, ки бинад хешро,  
 Хуштар аз нӯшина донад нешро.  
 Дар нигоҳаш ҷон чу бод арзон шавад,  
 Пеши ӯ зиндони ӯ ларзон шавад.  
 Тешаи ӯ хораро бармедорад,  
 То насиби худ зи гетӣ мебарад.  
 То зи ҷон бигзаит, ҷонаш ҷони ӯст  
 В-арна ҷонаш як-ду дам меҳмони ӯст.

Зиндаруд:

Гуфтаӣ аз ҳикмати зишту нақӯй,  
 Пири доно, нуктаи дигар бигӯй.  
 Муриши маъинигоҳон будаӣ,  
 Маҳрами асрори шоҳон будаӣ.  
 Мо фақиру ҳукмрон хоҳад хироч,  
 Чист асли эътибори тахту тоҷ?

Шоҳи Ҳамадон:

Асли шоҳӣ чист андар Шарқу Ғарб?  
 Ё ризои умматон ё ҳарбу зарб...  
 Метавон Эрону Ҳиндустон харид,  
 Подшоҳиро зи қас натвон харид.  
 Қоми Қамро, эй ҷавони нурҳунар,  
 Қас нагирад аз дӯкони ишиагар.  
 В-ар бигирад, моли ӯ чуз ишиа нест,  
 Шишааро гайр аз шикастан пеша нест [1, С. 217-219].

Мусаллам аст, ки Иқбол дар пурсишу посух бо Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ роҷеъ ба сирру асрор, хушу нохушиҳои ҳаёт, дар ғафлату ҷаҳл нодонию гуломӣ зистан, мавриди зулми дохилию хориҷӣ қарор гирифтани аҳли Кашмир, асрори шоҳу шоҳигарию ҳукумронон ва дигар масоили муҳим ва ҳассоси ин минтақаи харобу қавми мотамзадаю мазлуму фуруҳташудаи он изҳори назар менамояд ва ба боди сабо мурочиат мекунад, ки агар ба Ҷенево гузар кунӣ, ҳатман ин розу ниёзи моро, яъне зулму хиёнате, ки бар сари мо мегузарад, дар маҷлиси ақвом дар миён бигзор, то чораи дарди моро бикунанд ва моро аз ин зулми дучониба раҳой бубахшад. Дигар, ӯ фалсафаи худӣ ва ҳаққи худро талаб кардану саҳткӯширо, ки саодати инсонро таъмин менамояд, низ ба миён мегузорад, зеро вай моҳияти ҳаётро дар худшиносию кӯшишу мубориза мебинад. Биноан, аз Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ (пас аз шунидани ҳикмати некию бадӣ)- «пири доно» ва «муршиди маънинигоҳ», «асли эътибори тахту тоҷ» мепурсад ва бо ин роҳ посухҳои иршодгароёнро дар ин мавзӯ ба даст меорад ва аз вазоифи шоҳону ҳокимон дар олам, ки аз «ризои умматон ё ҳарбу зарб» иборат аст, хонандаро муталлаъ месозад...

Зимнан бояд гуфт, ки Иқбол дар «Ҷовиднома», дар қатори Мавлонои Балхӣ, Орифи Ҷиндӣ, Зардушт, Сайид Ҷамолиддини Афғонӣ, Сайид Ҷалимпӯшо, Голиб, Тоҳира, Мансури Ҷаллоҷ ва дигар шахсиятҳои ричоли бузурги муборизу таърихӣ, аз Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ ва Ҷании Кашмирӣ, ки бузургони вилояти Кашмиранд, беҳуда сухан дар миён наовардааст, зеро Иқбол ба ин мавзӯ, ба ин хитта, ки ватани аслии ва сарзамини бобой ва аҷдодии ӯст, ишқу алоқаи зиёд дорад ва бо бузургони он, ба вижа Ҷанию Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ, ки на танҳо дар Ҷинд, балки берун аз он ҳам шуҳрат доранд, ифтихор менамояд. Дигар, дилаш ба ҳолу аҳволи ин диёр, ки замоне фахри тамоми Ҷиндустон будааст, аммо имрӯз дар ҷаҳлу ҷаҳолат фасоду ғафлат гутта хӯрда ва аз ҷониби ҳокимони маҳаллӣ ва истеъморгарони ғарбӣ таллаву тороч гардида ва мардумаш ба доду фарёд омадаанд, изҳори нигаронию нолишу дилсӯзӣ менамояд ва меҳодад, ки аҳли ин хитта бедор бишаванд, ҳаққи худро талаб бинамоянд, сарватҳои ҷании сарзаминро соҳибӣ кунанд, нагузоранд, ки дигарон дороиҳои эшонро ба тороч бибаранд, байни худ тақсим бинамоянд. Аз сӯи дигар, аҳли ин сарзамин бояд аз бузургони худ, минҷумла Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ, ки обрӯю эътибори ин сомон мебошад, биболанд, зеро маҳз ӯ дар боло бурдани фарҳангу маърифати мардуми ин вилоят, тарвиҷи забону адаби форсӣ, ташвиқи дин ва нашри маорифи исломӣ хидмати бузург намудааст. Аз ин хотир, хоссу оми ин кишвар ба ӯ эҳтироми беандоза қоиланд ва бо ному осораши ифтихор мекунанд, менозанд, аммо аз вучуди ӯ, беш аз ҳама ва пеш аз ҳама, аҳли ирфону тасаввуф, донишмандону арбоби адаб изҳори тафохур менамоянд, суханашро пайравӣ мекунанд, даст ба ситоишаш мезананд. Хусусан таълимоти ваҳдати вучуд ва ирфони исломии ӯ, ки аз таълимоти Ибни Арабию Ҷазоли, Саноиву Аттору Мавлоно ва дигар орифон моя мегирад, мавриди таваҷҷуҳи бисёре аз донишмандони ин хитта, аз ҷумла, Иқбол, ки ҷонибдори фалсафаи худӣ, ваҳдати мусулмонон ва муборизаю растағорӣ буд, қарор мегирад. Бинобар ин, вай дар қатори адибони дигари тоҷик-форс, ба омӯзиши ҷиддии осори ӯ, мепардозад. Ҷамин ошноӣ бо осор ва шахсияти ӯст, ки Иқбол вайро дар «Ҷовиднома» ба навҳи аҳсан меситояд ва ҳамчун эҳғари Кашмир, яъне «офарандаи Эрони Сағир» ва мубаллиғи забону адаби форсии тоҷикӣ ва ношири ирфону маори-

фи исломӣ ба хонандагон муаррифӣ менамояд ва меситояд. Албатта, на танҳо Иқбол, балки силсилаи бузурги аҳли адабу ирфону ислом низ ба калому сухани ӯ пайравӣ намудаанд, аз омӯзаву дарсҳои ахлоқию динию инсонияш мутаассир шудаанд, даст ба ситоишаш задаанд ва бо ному лақабҳои ифтихорӣ эҳтиромии «Амири Кабир», «Алии Сонӣ», «Шоҳи Ҷамадон», «Ҷавори Кашмир» ва ғайра ёд кардаанд. Аз ҷумла Яъқуби Сарфӣ гуфтааст:

*Ҳамчу Алӣ дониши раббонияш,  
З-он лақаб омад Алии Сонияш.  
Чун ба Алӣ нисбаташ омад тамош,  
Ҳам ба ҳасаб, ҳам ба насаб, ҳам ба ном [3,с.6].*

Дар бораи эътибори Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ дар ин хитта на танҳо Иқбол, балки пажӯҳандагони дигар низ маълумот додаанд. Тибқи маълумоти эшон, «акнун ҷои вазъу тадриси вай дар Кашмир мавриди эҳтирому тақрим аст. Мусалмонони Кашмир дар ҷое, ки вай барои мавъиза ва иршод менишаст, биноӣ ёдбӯде дуруст кардаанд ва он маҳалро зиёрат мекунанд. Рӯзи Ошуро, хангоме, ки дастаҳои азодорони ҳазрати Эмом Ҳусайн(а) аз он маҳал убур мекунанд, парчамҳои худро ба эҳтиром фурӯд меоваранд. Мақоми маънавии ин сайиди бузургвор ба андозае дар дилҳо нуфуз карда, ки қоиқронони рудҳои Кашмир, хангоме ки аз пору задан хаста мешаванд, аз рӯҳи Сайид истимдод мекунанд ва фарёд мезананд: «Ё Шоҳи Ҷамадонӣ!» [4, С.198-199].

Бояд ёдовар шуд, ки тамчид аз Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ дар Кашмири Ҳинд танҳо ба аҳли илму адаби он ҷо, аз ҷумла муридону шогирдону пайравони ӯ - Сарфии Кашмирӣ, Ғании Кашмирӣ, Иқболи Лоҳурӣ ва ғайра поён наменпазирад, балки то замони мо идома меёбад. Ин абёт аз як ғазали шоири муосири покистонӣ Муҳаммад Ҳусайни Тасбеҳист, ки бо номи «Ҷаннати Кашмир» сурудааст ва мисли Иқбол дар он Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ ва Ғании Кашмиро, ки аз чеҳраҳои бузург ва мондагору ифтихорӣ ин сарзамин махсуб меёбанд, мавриди васф қарор додааст:

*Гули гулзори хуш симои Кашмир,  
Ҳиромон меравад раънои Кашмир.  
Ба кӯҳу дашту саҳрояш гузар кун,  
Бубин бо ҷашми худ паҳнои Кашмир.  
Ҳама мардони он озодмарданд,  
Ҳама озодагон шайдои Кашмир...  
Бихон таърихи Кашмири қуҳанро,  
Ки гардӣ огаҳ аз маъвои Кашмир.  
Амири қорвон Сайид Алиро  
Шиносанд муриду мавлои Кашмир...  
Ҳама осори ислом андар ин бум  
Кашад наъра зи оғӯшҳои Кашмир...  
Ғанио шеъри ӯ бурда диламро  
Забони форсии гӯёи Кашмир...  
Ҳазорон шоири донишвари он  
Сухангӯю гзалхонҳои Кашмир [2, С. 173-174].*

Дар ҳақиқат, Кашмир на танҳо бо шоирону мутафаккирону андешамандоне чун Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Сарфии Кашмирӣ, Фони Кашмирӣ, Ғани Кашмирӣ ва дигарон, балки бо табиати зебою рангину афсонавии худ низ аз қадимзамон маъруфияту маҳбубият дорад. Бинобар ин, шоире нест, ки дар осораш Кашмиро насутуда бошад. Иқбол яке аз ҳамин гуна шоирони кашмирситой аст, зеро, тавре ки гуфтем, гузаштагонаш дусад сол қабл аз ин Кашмиро ба қасди зиндагӣ дар Сиёлкути Панҷоб тарк карда буданд. Чунончи, худи шоир инро таъкид карда мегӯяд:

*Танам гуле зи хиёбони чаннати Кашмир,  
Дил аз ҳарими Ҳиҷозу наво аз Шероз аст [1, с. 124].*

Воқеан, қариб тамоми гӯяндагон ва кашмирситоён Кашмиро ба бихишт монанд кардаанд, ки ин табиист, зеро манзараҳои дилрабои он дили ҳар бинандаю гӯяндаро тасхир менамояд. Албатта, манзараҳои зебои Кашмир қалби Иқболро низ тасхир кардааст. Шеърӣ «Кашмир»-и ӯ дар ин замина гувоҳи гуфтаҳои мо метавонад буда бошад:

*Рахт ба Кашмир кушо, кӯҳу талу даман нигар,  
Сабза ҷаҳон-ҷаҳон бубин, лола чаман-чаман нигар.  
Боди баҳор мавҷ-мавҷ, мурғи баҳор фавҷ-фавҷ,  
Сулсулу сор завҷ-завҷ бар сари норван нигар.  
То нафитад ба зиннаташ чашими сипехри фитнабоз,  
Баста ба чехраи замин бурҷаъи настаран нигар.  
Лола зи хок бардамид, мавҷ ба оби ҷӯ тапид,  
Хоқ шарар-шарар бубин, об шикан-шикан нигар...  
Духтараке, бараҳмане, лоларухе, суманбаре,  
Чашм ба рӯи ӯ кушо, боз ба хештан нигар [1, с. 110]*

Дар охир бояд гуфт, ки ҳам Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ ва ҳам Иқболи Лоҳурӣ, ки аз андешамандони бузургу маъруфанд, дар осорашон аз ноқадрии аҳли рӯзгори хеш шиква кардаанд, аммо бо як пешбинии пайғамбарона муайян намудаанд, ки пас аз маргашон мардум ҳатман ба мақому мартабаи онҳо пай мебаранд ва ба ситоишу тақрими онҳо мепардозанд:

«Маро дар ин рӯзгор касе нашинохт, валекин баъд аз фавти ман толибон пайдо шаванд, ки аз осору расоили ман фавоид гиранд ва қадри ман шиносанд» [2, с. 5].

*Пас аз ман шеърӣ ман хонанду дарёбанду мегӯянд,  
Ҷаҳонеро дигаргун кард як марди худоғоҳе [1, с. 161].*



Мардуми замони Гёте, Байрон ва Шиблӣ низ барои онон арзише қоил набуданд. Агарчи дар муқобили онон аз назари шеърӯ шоирӣ камтар ҳастам, вале хушқолам ва аз худ меболам, ки дар ин маврид ба онҳо ҳамдардам. Дунё наметавонад маро напарастад, зеро ман худам табъан парастанда ҳастам. Агар рӯзе афқоре, ки дар умқи рӯҳам вучуд дорад ва ҳарфҳое, ки дар қалбам ҳастанд,

бармало шаванд, мутмаин ҳастам, ки пас аз маргам мардуми дунё то ҳадди паратиш маро дӯст доранд» [5, с. 21].

**Калидвожаҳо:** Ҳамадон, Кашмир, Тоҷикистон, Зиндаруд, Шоҳи Ҳамадон, фалсафаи худӣ, таълимоти ваҳдати вучуд, марди худогоҳ, забону адаби форсӣ, дарсҳои ахлоқиву динӣ, пири доно.

### АДАБИЁТ

1. Муҳаммад Иқбол. Пайғоми Шарқ. – Душанбе: Адиб, 1987.
2. Муҳаммад Ҳусайни Тасбеҳӣ. Ҷаннати зебои Кашмир // Дониш. – Исломобод, 1367. – №14. – С. 173-174.
3. Мир Сайид Али Ҳамадонӣ. Осори мунтахаб, ҷ.2. – Душанбе: Ирфон, 1995.
4. Ризо Муствафӣ Сабзаворӣ. Ёдгори Ҳиндустон. – Техрон, 1382.
5. Ҷовид Иқбол. Зиндаруд. – Душанбе: Эр-граф, 2011.

УДК

Ч. Саидзода

### МИР САЙИД АЛИИ ҲАМАДОНИ И ИҚБОЛ ЛОХУРИ

В статье рассматриваются вопросы взаимосвязи поэтов Икбала Лохури и Мир Сайида Али Ҳамадонӣ. Автор проанализировал творческие связи Мир Сайида Али Ҳамадонӣ с Икбалом Лохури и другими представителями таджикско-персидской литературы Индийского Кашмира, где творчество Ҳамадонӣ пользовалось славой и внесла свой вклад в сокровищницу литературы края.

**Ключевые слова:** Ҳамадан, Кашмир, Зиндаруд, Шах Ҳамадана, таджикско-персидская поэзия, литература, нравственно-религиозные уроки, литературный персидский язык, мыслитель.

UDK

J. Saidzoda

### MIR SAYEED ALI HAMADANI AND IKBAL LAHURI

In given article is described and analyzed the literary relations of the Persian-Tajik poets – Mohammad Iqbal and Mir Sayeed Ali Hamadani. Author shows in the influences of the Mir Sayeed Ali Hamadani to Mohammad Iqbal Lahuri and other Persian language poets of India. Author concluded that Mir Sayeed Ali Hamadani was a favorite and well-known poet among Persia-speaking societies of India.

**Keywords:** Mir Sayeed Ali Hamadani, Mohammad Iqbal Lahuri, literature, relation, Sufism, influence, Indian poets, religion.

УДК

М. Муроди, И. Лекаркин

## «НАРОДНАЯ ГАЗЕТА» В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОГО ТАДЖИКИСТАНА

9 сентября 1991 года Верховный Совет Республики Таджикистан принял Заявление «О государственной независимости Республики Таджикистан», что стало логическим завершением происходивших изменений и событий в стране, связанных со всесоюзными общественно-политическими процессами. Эти изменения и события нашли свое отражение на страницах периодической печати, в том числе в газете «Коммунист Таджикистана», которая на тот период была ежедневной.

3 сентября 1991 года газета стала общественно-политической, с полосы ушел лозунг «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!». Это объясняется тем, что ЦК компартии Таджикистана передал право учредительства коллективу газеты. Тогда же впервые было упомянуто новое название издания: «Трудовой коллектив редакции решил: Стать учредителем газеты; сделать ее общественно-политическим изданием; дать газете новое название – «Народная газета» «Мы обращаемся к подписчикам и читателям «Коммуниста Таджикистана» - газеты, которая издается с ноября 1925 года. Поддержите нас в это трудное время! Ваши предложения, советы, замечания будут учтены при формировании концепции «Народной газеты». Итак, прощай, «Коммунист Таджикистана»! До скорой встречи, «Народная газета»! Коллектив редакции» (1991.- 10 сентября). Последний номер газеты под названием «Коммунист Таджикистана» вышел 7 сентября 1991 года.

«Свое нынешнее название «Народная газета» обрела 9 сентября этого года. Это имя придумал ей Николай Кузьмин – тогдашний главный редактор газеты. Смена названия издания была обусловлена изменением тематической концепции газеты, которая не была более привержена к конкретному партийно-советскому строю, поэтому слово «Коммунист» в названии было в дальнейшем неприемлемым.

Первый номер под названием «Народная газета» - 176-й (тираж – 52888 экз.) – вышел с надписью сверху полосы «Таджикистан обрел государственную независимость». По центру первой полосы - материал от Таджикского телеграфного агентства «На политическую арену выходит исламская партия». Помимо других материалов следует отметить колонку «Обращение к читателю»: «Отныне «Народная газета» не является органом какой-либо политической партии, - говорится в обращении. – Мы оставляем за собой право высказывать свое критическое отношение к действиям любых политических течений и органов власти, руководствуясь Конституцией и законами Республики Таджикистан». Таким образом, «Народная газета» на тот момент входила в число независимых изданий республики.

Большинство исследователей, в частности И. К. Усмонов, П. Гулмуродзода, М. Муродов, считают период 1991-1992 гг. – расцветом таджикской печати. Для «Народной газеты» это также был период больших возможностей, ведь теперь издание принадлежало самому себе. Вот как характеризует этот период Владимир Воробьев: «В редакции атмосфера лихая, бесшабашная, с какой-то сумасшедшинкой, отрицанием любых авторитетов. Ну, еще бы, в кои-то веки после 70 лет партийного диктата, оказаться на воле» [1, с.8-12].

Будучи независимым изданием, «Народная газета» продолжала отражать важнейшие события того времени, вершившие ход истории. Наряду с официальными обращениями и указами, к примеру, «Обращение председателя верховного совета республики Таджикистан Рахмона Набиева к таджикскому народу» (1991.- 25 сентября) газета писала и о том, что происходило за дверьми Верховного совета. В том же номере на той же полосе публикуется заметка «Митинг решает по-своему», где рассказывается про митинг, организованный движением «Растохез». Здесь же размещено фото баррикад на центральной улице Душанбе Таджикского телеграфного агентства под заголовком «От кого защищаемся?». Размещались в газете и более дерзкие материалы. Например, в номере от 9 ноября 1991 года публикуется статья З. Усманова, академика Академии наук РТ под громким заголовком «И будет президент свадебным генералом», в которой академик, описывая общую ситуацию в стране, говорит, что страна скатывается «к глубокому кризису с самыми мрачными последствиями», а «Президент республики превратится в свадебного генерала, неспособного завоевать среди жителей автономий хотя бы малейший авторитет» (1991- 9 ноябрь). То, что на первой полосе публикуются указы главы государства, а на второй – открытая критика в его сторону, свидетельствует о той самой свободе печати, о которой мы говорили выше.

Наряду с полной свободой «Народная газета» обрела и финансовые трудности, что не позволило изданию реализовать все возможности в период «золотого года» таджикской журналистики. В ноябре 1991 года у газеты стало 2 учредителя – редакционный коллектив и «Ассоциация потребителей». Однако, по словам В. Воробьева, улучшений с новым учредителем не наступило, обещанная помощь осталась на словах.

Начало 1992 года запомнилось в истории газеты громким скандалом. 28 декабря 1991 года «Народная Газета» публикует заметку «Таджикский уран для исламской бомбы!», которая вызывает громкий резонанс. «Это был первый и один из самых серьезных конфликтов в прессе постсоветского Таджикистана, в котором участвовали не только журналисты, но и депутаты парламента и, конечно, правительство. Статью в «Народной газете» подготовило агентство «НАНТ» (Независимое Агентство «Новости Таджикистана»), учредителем которого был журналист Акмал Алимов» [4, с.38]. 9 января «Народная Газета» дает опровержение за подписью председателя Госкомэкономике Георгия Кашлакова, а также интервью с директором «Воскомкредмета» Ю. Нестеровым, который назвал публикацию «социальным заказом определенных сил республики, направленным на дестабилизацию общественно-политической ситуации в Таджикистане». На сессии Верховного Совета 14 января, рассматривавшей вопрос о статье, было много претензий к главному редактору «Народной газеты» Николаю Кузьмину. Многие депутаты потребовали отставки редактора и закрытия газеты. «Единственным, кто заступился за Кузьмина, был глава Духовного управления мусульман республики, депутат Ходжи Акбар Тураджонзода. В качестве аргумента он привел тогда то обстоятельство, что «Народная газета» имеет самый большой тираж в республике и ее закрытие приведет к ущемлению прав русскоязычного населения» [4, с.38].

В 1992-м году работа редакции газеты претерпела некоторые изменения. В мае коллектив редакции переехал в новое здание «Шарки Озод», где занял 7-й этаж. В июле 1992-го полноправным учредителем издания стало правительство

РТ. Однако, как рассказывает В. Воробьев, это финансовое положение газеты на тот момент не улучшило: «Никому до газеты дела не было. Уже всю громухала война. В стране дефицитом становились мука, сахар. Не до газетной бумаги и офсетных пластин» [1, с.20-21].

Газета наряду с публикацией новых законов республики продолжала освещать жизнь республики. Основное внимание населения было приковано к митингам на столичных площадях страны. Примером этому может служить материал «Митинги продолжаются» от 8 апреля 1992 года. На этой же полосе размещено обращение «К участникам Митинга на площади Шахидон» от Председателя Верховного Совета республики С. Кенджаева. В номере от 28 апреля 1992 года опубликован материал Таджикского Информагентства «Ховар» «В Душанбе вновь многолюдные митинги», где рассказывается о протестующих площадях столицы «Озоди» и «Шахидон». Отдельной колонкой на полосе – требования и обращение митингующих с обеих площадей. Однако нельзя не отметить, что освещением многотысячных митингов занимались многочисленные независимые издания: «Адолат», «Сухан», «Чароги руз», «Растохез», «Таджик-пресс» и др. «Народная газета» наряду с этими и другими изданиями объективно освещала позиции обеих митингующих сторон, но, как отметил М. Султонов, конкуренция независимых изданий была очень весомой [6, с.55-56]. Тогда, как отмечалось выше, газета претерпевала тяжелые финансовые трудности и по возможности отражала реалии жизни. Если тираж «Народной Газеты» сразу после обретения независимости в 1991 году составлял 52 тыс. экземпляров, то в последующем он начал стремительно падать. В феврале 1992-го он составлял 41 тыс. экз., в мае того же года - 37 тыс. Уже в ноябре эта цифра упала до 15 тыс. экземпляров.

В 1992 году из-за тяжелой ситуации гражданской войны прекратили свое существование многие периодические издания, в том числе и правительственные. Если разовый тираж всех газет в 1992 г. составлял 1294 тыс. экз., то в середине 1993 г. он снизился до 459 тыс. экз., а годовой тираж журналов по стране за год сократился в несколько десятков раз, с 18,8 млн. экз. до 400 тыс. экз. [6, с. 56]. В первую очередь пострадали областные и районные издания. В 1993 году прекратилось ежедневное издание газет. Коснулось снижение печати и «Народной Газеты», которая стала переходить на более редкую периодичность. О проблеме с периодикой свидетельствует тот факт, что если в январском номере газеты в паспорте имеется приписка «выходит 250 раз в году» (1993.-1 января), то с мая этого же года приписку убрали (1993.-15 мая). В 1995 году было выпущено 30 номеров газеты.

В период гражданской войны 1992-1997 гг. исследователи отмечают многочисленные человеческие жертвы и миграцию населения. Среди погибших – около 60-ти журналистов [4, с.152]. Двое - из «Народной газеты»: в сентябре 1992 года убивают Виктора Меркулова, сбросив с поезда. В ноябре бесследно исчезает собственный корреспондент «Народной газеты» Эмма Подобред.

Летом 1994 года главный редактор Николай Кузьмин уезжает в Россию. 25 августа этого года глава государства Эмомали Рахмонов подписывает указ о назначении Владимира Воробьева главным редактором республиканской правительственной газеты на русском языке «Народная газета».

Работая в таджикской журналистике с 1974 года, Владимир Воробьев до «Народной Газеты» успел поработать главным редактором «Кулябской правды»,

заместителем главреда республиканского журнала «Агитатор Таджикистана», заведующим отделом городской газеты «Вечерний Душанбе». До назначения на должность главного редактора, придя в «Коммунист Таджикистана» в 1985 году, В. Воробьев занимал в газете в разное время должности заведующего отделом, собственного корреспондента, обозревателя, редактора отдела.

В «Народной газете» тем временем огромную роль стали играть внештатные авторы - политики, экономисты, депутаты. Наряду с бедственным положением, видно, что издание старается обходить опасные темы. «В государственных изданиях преобладал официоз (государственные отчеты, сообщения правительства и т. п. ), который читателям был малоинтересен. Несколько оставшихся независимых изданий из опасений быть закрытыми также старались не затрагивать самые злободневные темы» [6, С.33-34].

22 апреля 1994 года у газеты в очередной раз меняется учредительский состав. К кабинету министров прибавился еще один учредитель - Верховный Совет. Газета стала парламентско-правительственной. «Это было проявлением борьбы за газету. Осенью предстояли президентские выборы. Бывший премьер использовал прессу в агиткомпании весьма эффективно. Поэтому на свет появилось Постановление ВС РТ «О республиканских газетах «Джумхурият», «Народная газета», и «Халк Овози».

Середина 90-х годов для «Народной газеты» - самый трудный ее период. 28 октября 1995 года «Народная газета» публикует открытое письмо к парламенту о бедственном положении газет. «Ситуация с газетой продолжала ухудшаться, - вспоминает В. Воробьев. - Из типографских материалов в наличии имелась только краска. Все остальное в дефиците. Счет банка на нуле. Профессиональных журналистов можно пересчитать по пальцам» [6, с.28]. С декабря 1995 года газета перестает выходить в тираж. «Не было денег, был большой дефицит газетной бумаги. Мы были должны издательству «Шарки Озод» за типографские услуги, и поэтому оно отказалось нас печатать», - рассказывает В. Воробьев. Перерыв длится до апреля 1996. После некоторого времени газета выходит с периодичностью 3 раза в месяц

1997 год ознаменовался окончанием гражданской войны в Таджикистане. Несмотря на бедственное положение, «Народная газета» в этот период следила за установлением мира в республике. В газете выходили материалы под такими заголовками, как «С войной нужно покончить счеты», «Покушение на мирный процесс» (1997.-11-19 май), интервью Евгения Белова, Чрезвычайного и полномочного Посла России в РТ «Россия продолжает оставаться посредником в урегулировании межтаджикского конфликта» (1997.-2-9 май). В июльском номере «Народная газета» публикует на первой полосе «Общее соглашение об установлении мира и национального согласия в Таджикистане», а также «Московское соглашение» за подписью Э. Рахмонова, С. Нури и Г. Меррем. На этой же полосе располагается материал от Таджикского ТА под названием «День надежды и торжества разума» (1997.- 4-11 июль).

В период 1998 года у газеты меняется статус. Ввиду разногласия интересов с Верховным Советом, который требовал публикацию новых законов, кодексов и постановлений, газета в итоге снова становится печатным органом только правительства РТ. «Чтобы публиковать все требуемые материалы Верховного

Совета, пришлось бы увеличить объем издания и периодичность, что нам было не по карману», - объясняет В. Воробьев.

В 1998-1999 годах «Народная газета» на своих страницах в честь празднования 1100-летия государства Саманидов активно освещает материалы, посвященные истории, значимости и культурной ценности древнего государства таджиков. Публикуются статьи и о культурном наследии таджиков – «Книги времен Саманидов» от 7 августа. В майском номере выходит большой переполненный материал «Великий праздник всех народов» (1999.-13 май), где дается текст выступления Э. Рахмонова на международной конференции, посвященной 1100-летию государства Саманидов. Оно положило начало целой серии материалов о древней культуре таджикского народа. В сентябрьском номере газеты публикуется доклад президента республики «Таджикская государственность: от Саманидов до рубежа XXI века» (1999.-16 сентябрь). Номер газеты посвящен 8-й годовщине независимости республики. Таким образом, вышеупомянутый доклад стал итогом, подчеркивающим серию публикаций об истории государства Саманидов. В 1998-1999 годах «Народная газета» внесла огромный вклад в освещение историко-культурных ценностей таджикского народа.

Профессор М. Муродов, исследуя таджикские газеты в годы независимости и определяя этапы этого периода, отмечает: «Если в 1996-1999 годы таджикская периодическая печать больше уделяла внимание проблемам мира, единства и национального согласия, то в 2000 году печать начала касаться внутренней жизни республики, то есть социальных и экономических проблем» [3,с.35]. То же самое коснулось и «Народной газеты», которая также стала уделять больше внимания внутренним проблемам страны. Примером может служить материал «Республика в зеленом наряде» от 24 марта 2000 г. В нем рассказывается о проблемах лесохозяйства республики в непростые социально-экономические условия.

Больше внимания стало уделяться и читательским письмам, рассказывающим о бытовых проблемах жителей республики. Конкретным примером может служить письмо жителя Восейского района Халимшо Гафурова «Жизнь как она есть», опубликованное 22 апреля 1999 года в «Народной газете». Х. Гафуров повествует о трудностях жизни наиболее уязвимых слоев населения его района – пенсионерах и жителях с ограниченными возможностями. Приводя истории конкретных личностей, Х. Гафуров показывает тяготы жизни пенсионеров, 7 месяцев не получающих пенсии.

С началом нового века пришли некоторые улучшения в газету. Это было связано с принятием новой национальной валюты сомони. В 2002 году «Народная Газета» стала выходить на 8 полосах. В этом же году в бюджет редакции поступает помощь от президента республики в размере 30 тыс. сомони, что позволило закупить впрок газетную бумагу, приобрести компьютерную технику. Редакция газеты постепенно, но позже всех перешла на компьютерную технику. В этот же год в газете увеличивается реклама, а соответственно - доходы от нее. Газета приобретает новый, современный вид. Появляется больше иллюстраций. Газета начинает задумываться над досугом читателей.

Помимо официальных указов в газете публикуются и аналитические материалы. Примером может служить материал Дилшоода Хайрулло (НИАТ «Ховар»), «Поправки в Налоговый кодекс», опубликованный 9 марта 2011 года. Здесь

автор статьи, указывая на недовольство и бурные обсуждения поправок в Налоговый кодекс республики, отстаивает сторону Налогового Комитета РТ.

«Народная газета» играет свою роль в развитии современного Таджикистана. На страницах издания выходят материалы, касающиеся как внешней политики, так и внутренних политических процессов в стране. Широко освещались в газете события, произошедшие в Египте и Ближнем Востоке в начале 2011 года. В качестве примера достаточно привести два материала мартовского номера: «Египетский сценарий для Америки», «Кому понадобилось взрывать Ближний Восток?» (2011.-9 март).

Весомый вклад газета вносит в освещение внутренней жизни республики, знакомя русскоязычных читателей, в том числе и приезжих гостей республики, с Таджикистаном. Примером может служить материал профессора Х. Мухаббатова «Опасная красота» от 23 февраля 2011 года о Сарезском озере, его проблемах и перспективах, как места для отдыха и туризма.

С начала 2000-х годов на 5 полосе издания начинает выходить развлекательный блок «Час досуга». Это были материалы, собранные из российских газет и интернета. Как считает исследователь О. Кузьмичева, чрезмерное использование изданиями такого рода информации ведет к снижению ценности газеты [2, с.6]. Однако «Народная газета» не злоупотребляла данной рубрикой, публикуя заимствованные материалы развлекательного характера в ограниченном объеме. Более того, вскоре редакции пришлось отказаться от этого блока ввиду критики.

Таким образом, в годы независимости государственное издание приобрело некоторые черты так называемой «желтой» прессы, ведь перепечатки с глобальной сети интернет «не всегда точно отражают истинную картину действительности, много непроверенных фактов и событий» [5, с.64].

В 2005 году газета впервые с 1991 года получает прибыль, заканчивая год без убытков. Сейчас газета выходит на 8 полосах формата А2. Вместе с тем наблюдается и политический спад газеты: в 2010 году выборы в парламент охарактеризовались спадом политической активности. На 2011 год коллектив редакции состоял из 12 человек, из которых всего 5 журналистов. В советский период коллектив редакции был численностью свыше 70 человек. На 2011 год газета выходила с периодичностью 1 раз в неделю и тиражом 5000 экз., в чем отставала от других правительственных изданий «Садои Мардум» и «Джумхурият».

На 2012 год большое количество читателей было сосредоточено в Согдийской области. Наименьшее – в Кулябской группе районов. Собственный корреспондент у «Народной Газеты» есть только в г. Кулябе. На тот момент популярность «Народной газеты» росла, несмотря на сокращение русскоязычного населения. Основная аудитория газеты – интеллигенция, ученые, посольства, международные фонды и большая аудитория государственных служащих. Любят газету и пенсионеры с тех незапамятных времен, когда она называлась «Коммунист Таджикистана».

30 октября 2012 года согласно постановлению Правительства РТ, освобожден от занимаемой должности главный редактор «Народной газеты» Владимир Воробьев. На его место назначен Сироджиддин Иззатуллоев, первый редактор-таджик за всю историю существования издания.

В годы независимости «Народная газета», переживая самый трудный период в ее истории, многократные потери в персонале, периодичности выхода и тираже, смогла выжить, освещая гражданскую войну и становление мира в

Таджикистане. Во многом политику газеты определяли не только учредитель, но и люди, работающие в издании – главные редактора, корреспонденты, другие работники коллектива «Коммуниста Таджикистана», позднее «Народной газеты». Редакторская и журналистская работа по-разному влияли на успешность газеты в разные периоды.

Кроме того «Народная газета» оказала большое влияние на развитие русскоязычной прессы в Таджикистане по следующим причинам:

- издание является старейшим русскоязычным печатным органом в республике со дня ее основания;

- на протяжении многих лет «Коммунист Таджикистана» был самым массовым и популярным русскоязычным изданием в стране. Во многом это объясняется республиканским статусом газеты. Сегодня, газета утратила свои лидирующие позиции на русскоязычном рынке периодической печати Таджикистана, но все также является востребованным изданием в республике Таджикистан;

- в советский период в издании работали и руководили известные журналисты республики, такие как А. Глуховский, А. Мальшаков, В. Синицын, А. Румянцев, Б. Пшеничный, Н. Кузьмин, В. Воробьев и другие, которые внесли неоценимый вклад в развитие газеты. «Коммунист Таджикистана» стал для многих журналистов действенным местом самореализации и профессионального роста;

- в 60-70 гг. «Коммунист Таджикистана» оказал влияние на создание в республике издания, посвященного столице Таджикской ССР – Душанбе. Этому предшествовал недолгосрочный выпуск вкладки «Сталинабад»;

- будучи республиканским изданием, «Коммунист Таджикистана» отвечал требованиям главной русскоязычной газеты в республике, освещая широкий спектр тем, начиная от партийной и политической жизни в республике, и заканчивая освещением культурных и спортивных событий.

**Ключевые слова:** газета, период, «Народная газета», независимость, проблемы, освещение, состояние, тираж, роль, влияние.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Воробьев, В. Газета – это мы. Сборник Воспоминаний. – Душанбе: Истеъдод, 2010. – 254 с.

2. Кузьмичева, О. Отражение времени в сатирических жанрах // Актуальные проблемы журналистики. – Душанбе, 2007. – С.5-9.

3. Муродов, М.. Баъзе масъалаҳои журналистика ва ҳавчи публисисти. – Душанбе, 2005. – 146 с.

4. Панфилов, О. В. Таджикистан: журналисты на гражданской войне (1992 - 1997). – М.: Права человека, 2003. – 564 с.

5. Саъдуллаев, А. Печать суверенного Таджикистана и традиции ее развития. /Свобода СМИ: вопросы формирования современной политики (материалы республиканской научно-практической конференции 8 декабря 2006 года). – Душанбе, 2007. – С. 66-71.

6. Султонов, М. М. Периодическая печать современного Таджикистана: формирование и основные тенденции развития (1991 – 2004 гг. ). Дисс....канд. филол. наук. – Москва, 2005. – 174 с.

UDK

M. Murodi, I. Lekarkin

### “NARODNAYA GAZETA” DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE OF TAJIKISTAN

In this article is explored the position of “Narodnaya gazeta” in new historical period of the independent Tajikistan. Authors on the base of exploration of the situation of Tajik Press, during the first decade of independence of Tajikistan, revealed problems and progress factors of the local newspaper “Narodnaya gazeta”. Thus, they showed the position of this newspaper in the contemporary press system and its role in reflection of the everyday reality and resolving essential problems.

**Keywords:** newspaper, period, "Narodnaya gazeta", independence, problems, lighting, position, circulation, role, influence.

УДК

Д. Рахимов, З. Холмуродов

### ҲУНАРИ ҲАЛВОГАРИИ ТОҶИКОН

Ҳалво яке аз машхуртарин ширинҳои Машрикзамин ба ҳисоб рафта, тақрибан дар асрҳои 4-3 то милод дар Эрони бостон ба вучуд омадааст. Сипас дар асрҳои баъдӣ навҳои гуногун ва тарзи таҳияи он ба Шарқи Миёнаву Наздик густариш ёфтааст. Ҳунари ҳалвогарӣ, алҳол дар кишварҳои чун Эрон, Афғонистон, Туркия ва Осӣи Марказӣ маъмул буда, ба яке аз соҳаҳои саноати хӯрокворӣ табдил ёфтааст.

Ҳалво номи умумии шираворе аст, ки аз шакар, асал, орд, рағван, мавизу бодом, чормағз ва ғайра бо омехтани ҳар гуна адвиеҳои хушбӯӣ тайёр карда мешавад. Калимаи «Ҳалво» аслан арабӣ буда, маънояш «ширинӣ» ва ё «хӯроки ширин» мебошад [1. с.720], чуноне ки Шайх Саъдӣ ёдрас шудааст:

*Чу як бор гуфтӣ, мағӯ боз нас,  
Ки ҳалво чу як бор хӯрданд, бас.*

Таърихи пайдоиши анвои ҳалво дақиқан муайян нест, аммо дар баъзе сарчашмаҳои адабию таърихӣ ишораҳо ва номи баъзе аз навҳои ҳалвои бостонӣ зикр шудаанд. Тибқи мутуни паҳлавӣ, дар аҳди сосониён ҳалвои махсуси вафринаг (wafṛēnag) пухта мешудааст, ки он аз орду ширу шакар омода шуда, шаклан ба барфреза монанд будааст. Нави дигари ҳалво ё шираворие, ки дар сарчашмаҳои паҳлавӣ зикр шудааст, гавзинак (gōzēnag)<sup>1</sup> мебошад, ки аз шакару чормағз тайёр мешудааст [ниг. 9, с.91].

1. Калимаи вафра (wafra) дар забони паҳлавӣ ба маънои барф омадааст, ин ҷо тахмин кардан мумкин аст, ки ширинии маъруфи «вафли» (англисинаш – wafer) аз хамин «вафринаг» эронӣ маншаъ гирифтааст. Дар омади суҳан бояд кайд кард, ки ҳалвои «казинак»-и русӣ низ аз гавзинаки эронӣ сарчашма гирифта аст. Он тавассути забони гурҷӣ дар шакли «гозинак» ба забони русӣ роҳ ёфтааст.

Шубҳае нест, ки дар қадим ҳалвоҳо бештар аз ширу шакар, чормағзу бодом ва орд таҳия мешуданд. Яке аз ҳалвоҳое, ки дар осори адабӣ ва таърихӣ бештар аз он ёд шудааст, ҳалвои мағзӣ мебошад. Роҷеъ ба навъи ҳалвои мағзӣ ҳанӯз дар асари таърихӣ «Таърихи Бухоро» ишорат рафтааст. Тибқи навиштаи Муҳаммади Наршаҳӣ, ҳалвои мағзӣ аз мағзи бодом, pista ва дӯшоб (ширинии ангур) таҳия мешудааст: «... ва он чӣ аз он ҷо хестӣ, бештар ҳалвои мағзин будӣ аз дӯшоб карда...» [6, с. 17].

Абӯисҳоқи Атъима, шоири вижаи мавзӯи хӯроквориҳо низ дар осори адабии худ аз якчанд навъи ҳалво ёдовар шудааст. Чунончи, ҳалвои шакар, ки аз шакари махсус таҳия мешудааст ва ҳалвои газар, ки онро аз ҳавич (сабзӣ) тайёр мекардаанд.

*Шӯри ҳалвои шакар мефитадам андар сар,  
Шакли ҳалвои газар мебародам дил аз кор.*

Сайидои Насафӣ, шоири тоҷики асри 17-18 дар “Шахрошӯб”-аш касбу ҳунароҳои зиёди аҳди худро муаррифӣ намуда, аз ҷумла роҷеъ ба ҳалвогар чунин мисраъҳоро арзонӣ медорад:

*Дилбари ҳалвогарамро ҳаст теге дилхарош,  
Аз ғами ӯ қоматам ҳам ғашт чун ҳалвотарош.  
Гуфтам аз оби наботат коми ман ширин нашуд,  
Пушти теге зад, ки шуд мағзам чу ҳалво пош-пош* [8, с. 435].

Дар ин пораи шеър аз навъи ҳалвои оби набот ва олати ин ҳунар – ҳалвотарош ишора шудааст, ки барои пажӯишгарон далели арзишманд ба ҳисоб меравад. Маълум мешавад, ки шакли теги ҳалвотарош ба мисли қачқорд андаке ҳам будааст.

Роҷеъ ба таърихи ҳалвогарӣ инчунин дар асари Раҳматуллои Возеҳ – «Кони лаззат ва хони неъмат» ва “Ёддоштҳо”-и С.Айнӣ низ иттилооти боарзиш медиҳанд. Чунончи, устод Айнӣ дар қисми аввали “Ёддоштҳо” тарзи пухтани ҳалвои қоқтиро аз ҷониби модараш муфассал шарҳ додааст:

«Дар пагоҳии он шабе, ки дар хонаи мо суҳбати дар боло нақл кардашуда гузашт, модарам ҳалвои қоқтӣ пухт, ман ба ӯ дар оташмонӣ ёрӣ додам: аввал як миқдор ордро дар дег бо равған бирён карда гирифт. Баъд аз он аз шиннии тут, ки аз Соктаре пухта оварда буд, як коса барин дар дег андохта қиём гирифт. Вақте ки ғафсии шиннӣ атола барин шуд, орди бирёнро дар вай ҳамроҳ карда лат зад. Баъд аз лат задан орду шиннӣ хамир барин шуд. Пас аз он бар рӯи лаълӣ орд пошида, он хамирро бар рӯи вай гардонида паҳн кард ва баъд аз сард ва саҳт шудан аз вай як порча бурида ба дасти ман дод, дигарашро порча-порча бурида бар рӯяш орд пошида дар як қуттӣ чида монд» [1, с.25].

Ин навъ ҳалвои қоқтӣ нисбат ба дигар ҳалвоҳо содатар ва камхарҷтар буда, барои мардум дастрастар будааст. Дар идомаи ин ҳикоя С. Айнӣ манзараи ҳалвогархона, тархи кори устоҳои ҳалвогар ва усули таҳияи ҳалворо батафсил нақл кардааст.

Анъанаи ҳалвогарӣ дар асарҳои этнографию таърихӣ муҳаққиқони садаи ХХ бештар ба назар мерасад. Онҳо дар баробари тасвири тавсиф хӯрокҳои

миллӣ ба баҳши шириниҳо низ таваҷҷуҳ кардаанд. Аз ҷумла, метавон ба асари Н.Н. Ершов “Қаратоғ ва касбу ҳунарҳои он”, ба “Фарҳанги моддии мастҷоҳиён то ва баъди кӯчидан ба заминҳои обёришуда”-и Ҳамидҷонова М.А., ба асари дастаҷамъии “Фарҳанги моддии тоҷикони болооби Зарафшон” ишора кард.

Дар замони имрӯза низ ҳалво аҳамияти худро гум накардааст, вале тибқи мушоҳидаҳои инҷониб, бо таъсири рушди саноати хӯрокворӣ, махсусан, шириниҳо, санъати ҳалвогарӣ як андоза мавқеи худро аз даст додааст. Ҳалворо тоҷикон, махсусан, дар тӯю маърақаҳо ва ҷашну маросимҳо рӯи дастархон мегузоранд. Он ҳамчун рамзи ширинии ҳаёт дар ҷашни арӯси ва маросимҳои дигар бо муроду орзуҳо ба соҳибҷашнҳо ҷашонида мешавад. Бо фаро расидани моҳи шарифи Рамазон талабот ба нишалло (аслан: нӯшҳалво) ва ё ҳалвоҳои лавз ва кунҷитӣ бисёртар мегардад. Дар бозорҳои ҷумҳурӣ махсусан растаҳои ҳалвофурушӣ ва нишаллофурушӣ серодам ва серхаридортар мегардад.

Ҳалвои суннатиро бо тарзи дастӣ тайёр мекунанд ва шахси таҳиякунандаи ҳалворо миёни мардум ҳалвопаз, ҳалвогар ва дар баъзе ҷойҳо ширинипаз ва қандалотҷӣ низ меноманд. Устоҳои ҳалвогар ин ҳунари анъанавиро бештар дар доираи хонавода ва хешу табор аз насл ба насл интиқол медиҳанд. Ҳунарманде, ки тарзи таҳия кардани ҳалвои махсусро медонист, маъмулан сирри онро ба шахсони бегона намегуфт ва ба фарзандаш ё дигар наздиконаш савганд дода, сипас меомӯзонид. Онҳоро таъкид мекард, ки сирри таҳияи ҳалворо низ ба дигарон фош насозанд. Ҳатто мардумро бовар мекунониданд, ки ин намуди ҳалворо фақат дар мавзеҳои муайян тайёр кардан мумкин аст, то ки дигарон дар ҷойҳои дигар беҳуда кӯшиш накунанду ин гуна ҳалвро напазанд. Масалан, ривояте ҳаст, ки ҳалвои «оби набот»-ро танҳо дар шаҳри Бухоро пухтан мумкин аст ва мардуми авом ба ин афсона бовар мекарданд.

Чи тавре болотар қайд шуд, навҳои ҳалво гуногунанд, ки аз як қисми танҳо номашон боқӣ мондаанд. Қисме дигари ҳалвоҳо то ба имрӯз дар тоҷикони манотиқи гуногуни Осиёи Марказӣ маъмул мебошанд. Номи ҳалвоҳои маъмулӣ инҳоянд: ҳалвои сафедак, ҳалвои сурх, ҳалвои тар, ҳалвои тари асалӣ, ҳалвои тари шинӣ, ҳалвои ширӣ, тарҳалво, ҳалвои кунҷидӣ, парварда, ҳалвои ришта, ҳалвои пашмак (мӯяк), ҳалвои лавз, ҳалвои бодомӣ, ҳалвои чормағзӣ, ҳалвои пистагӣ, ҳалвои қоктӣ, ҳалвои қандак, ҳалвои печак, ҳалвовашир, ҳалвои бедуд, ҳалвои барӯған, ҳалвои мағзӣ, ҳалвои регак, ҳалвои қандӣ, ҳалвои шухак, ҳалвои умочак, ҳалвои оби дандон, ҳалвои оби набот, нишолло ва ғайра.

Чи тавре ки аз номи ҳалвоҳо бармеояд, мардум номи онҳоро вобаста ба таркибашон (масалан, ҳалвои бодомӣ, ё чормағзӣ) ва баъзан аз рӯи шаклашон (ҳалвои пашмак, печак, ришта) муносиб донистаанд.

Дар минтақаҳои мухталифи ҷумҳурӣ пухтани ҳалво тарзу усулҳои ба худ хос дорад. Чунончи, ҳалвои тар яке аз ҳалвоҳои маъмул ва густардаи тоҷикист, дар водиҳои Ҳисору Рашт то ба имрӯз роиҷ аст. Онро аз орди гандум, рағгани зард ё дунба ва шакар мепазанд. Усули таҳияи он чунин мебошад: орди гандуми бехтаро то хурмоиранг шуданаш дар рағган таф медиҳанд. Шарбати қандро алоҳида тайёр мекунанду ба болои орди бирён рехта, якҷайл меомезанд. Пас аз 5-7 дақиқа ҳалвои тарро аз болои оташ гирифта, боз як бори дигар хуб меомезанд. Онро дар гармиаш ба табақчаҳои чуқур кашида, баъди хунук шуданаш ба шакли мураббаъ ё ромбчаҳои дар вазни 20-30 граммӣ мебуранд. Ба рӯи ҳалвои

тар барои хушхӯр шуданаш мағзи кӯфтаи писта, чормағз ё бодомро мепошанд. Мағзро ба ҳалвои тар баъзан пеш аз тайёр шуданаш меандозанд.

Ҳалвои тари асалӣ ва ҳалвои тари шиннигӣ низ тақрибан бо ҳамин турз пухта мешавад. Аммо тарзи пухтани ҳалвои тари бодомӣ мураккабтар буда, он аз тайёр кардани хамир, шарбати қанд ва ба шаклҳои гуногун даровардани он иборат мебошад. Хаамири ҳалворо бе хамиртуруш, фақат бо обу орд тайёр мекунанд. Хаамири ҳалвои бодомӣ мисли хаамири ош бояд сахт бошад. Баъди 40-50 дақиқа хамирро ба табақи чуқур андохта, то тунук шуданаш бо об омехта кардан мегиранд. Сипас хаамири обакиро аз ғирбол гузаронда, дар шаклҳои гуногун бирён мекунанд ва ба табакчаҳои чуқур андохта, аз болаш шарбати гарми қанд мерезанд ва ба рӯяш мағзи кӯфтаи бодомро мепошанд.

Ҳалвои тарро инчунин аз шарбати тарбуз тайёр мекунанд. Дилаи тарбузро аз донаҳояш тоза карда, хурд-хурд бурида ба дег андохта, то ғафс шуданаш мечӯшонанд, ки ранги он қаҳвагӣ ва таъмаш ширин мегардад. Ордро таф дода ба рӯи шарбати тарбуз мерезанд ва то 3-5 дақиқа мечӯшонанд. Ҳалвои тарро ба табакчаҳо кашида, ба рӯяш мағзи бодом, писта ё чормағз мепошанд.

Ҳалвои лавз як навъ ҳалвои суннатии тоҷикӣ буда, аз номаш маълум аст, ки он бо лавз (бодом) пухта мешавад. Онро дар байни мардум лавзина низ меноманд. Дар луғатномаҳои “Бурҳони қотъ” ва “Ғиё-ул-луғот” омадааст: “лавзина ҳалвоест, ки дар он мағзи бодом андохта бошанд”. Номии ин ҳалворо дар фарҳангҳои арабӣ дар шакли “лавзинач” низ дучор шудан мумкин аст, ки бегумон аз забони форсӣ гузаштааст. Он дар хушмазагӣ хеле маъруф аст, дар ин маврид мақоли халқие низ ҳаст, ки нисбат ба амали кӯтоҳандешона мегӯянд: “лавзина ба гов додан” [3, с. 281-282]. Яъне ҳалвои бехтарину хушмазаро нашинохта, ба гов додани кас аз кӯтоҳандешию бетачрибагии шахс дарак медиҳад.

Ҳалвои лавзро чунин тайёр мекунанд: аз шакару чавҳари лимӯ киём пухта, ба он орд ва мағзи кӯфтаи бодом, писта ё донаки зардолуро андохта, хуб меомезанд. Сипас ба рӯи миз ё лаълӣ равшан молида ба рӯяшон мағзи кӯфтаи бодомро мепошанду киёми пухтаро ба болои он мерезанд. Баъди хунук шуданаш онро порча-порча бурида хушк мекунанд. Ба ҳалвои лавз инчунин оби мева ё дигар моеъи хушрангкунанда низ меандозанд.

Мафҳуми “ҳалво” дар матнҳои бадеии фолклори тоҷик хеле зиёд ба назар мерасад. Дар бораи ҳалво нақлу ривоятҳо ва зарбулмасалҳо ва бораҳои мухталиф мавҷуданд. Инчунин дар рӯзгори мардум якчанд расму ойинҳои мавҷуданд, ки бо истифодаи ҳалво сурат мегиранд. Масалан, ҳалвобарон маросимест, ки дар арафаи идҳо ба хонаи арӯшавада шираворӣ мефиристанд. Инчунин, тибқи боварҳо, дар тӯйҳо ба арӯсу домод ҳалво мечашонанд, то ки зиндагияшон ширин шавад. Дар ин бора ҳикмати халқие вучуд дорад, ки мегӯянд: «Ширинӣ аломати хушбахтист» ва ин гуна боварҳо дар байни мардум хеле роиҷ аст.

Дар чашни арӯсии тоҷикон бисёр шугунҳои амалӣ бевосита иҷро карда мешаванд. Масалан, арӯсу домод ба хонаи ҳадашон, ки бори аввал даромаданд, дар зерӣ чодар ба онҳо оина нишон дода аз шириниҳо ба мисли мавиз, қанд, ҳалвои аз тути хушк тайёршуда мечашонанд, ё ба навхонадорон оби ширин медиҳанд [ниг.: 7, с. 100; 14, с.45].

Дар замонҳои пеш дар байни мардуми тоҷик “ҳалвоӣ” ном одате вучуд дошт, ки падару модари кӯдак пеш аз ба мактаб бурдани фарзанди худ ба мактабдор

зиёфат медоданд. Баъдан мактабдор барои шурӯи таҳсил фотиҳа метод. Дар мадрасаҳои Бухоро пеш аз оғози соли нави таҳсил ё фанни нави шарикдарсон маблағ чамъ намуда, ширинӣ (ҳалво), нону мева ва ғайра харида, ба ҳурмати мударрис инъоме меоростанд, ки онро “ифтиҳоҳона” меномиданд. Инчунин ба як қисми маблағ ба мударрис ҳадияе (чома, миёнбанд ва ғ.) пешкаш менамуданд. Ҳалвой ва дигар инъом, ки мактабдорону мударрисон ба нафъи худ карда буданд, баъди Инқилоби Октябр барҳам хӯрдаанд.

Зарбулмасалҳо низ оид ба ҳалво дар мавзӯҳои мухталиф миёни мардум хеле серистеъмоланд, аз қабилӣ; “Чанг, ки шуд, кулчаву ҳалвоят намедиханд”, “Ба ҳалво гуфтан даҳон ширин намешавад”, “Дар пеши кӯдак ҳавлӣ мағӯй, ки халво мефаҳмад”, “Сабр кунӣ, аз ғура ҳалво мепазад”.

Дар лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ ифодаҳои зиёде марбут ба ҳалво мавҷуданд, ки ин ҷо чанде аз онҳоро ба тариқи намуна шарҳ медиҳем. Чунончӣ, дар ғӯйиши ҷанубии забони тоҷикӣ, бо номи “ҳавлоқайла” таоме мавҷуд аст, ки аз ғӯшту пораҳои ҳамир тайёр мекунанд” [10, с. 784].

Дар баъзе навоҳии вилояти Хатлон нави атолае бо номи “ҳалвотилтак” пухта мешавад, он, асосан, аз қанду орд таҳия мегардад. Инчунин атолаи дигаре “ҳавлошир” ном доштааст, ки бо орду шир пухта [10, с. 784].

Чи тавре ки аз маълумоти мазкур бармеояд, ҳалво ҳамчун яке аз шириниҳои маъруфу маъмулии дастархони халқи тоҷик буда, анвои хеле рангин доштааст. Ҳарчанд ки дар даҳсолаҳои охир технологияи истеҳсоли шириниҳо рушд кардааст ва анвои зиёди шираворӣ дар мағозаву бозорҳо ба фурӯш гузошта шудаанд, аммо ҳанӯз ҳам навоҳии гуногуни ҳалво дар байни мардум пухта мешаванд ва истеъмолкунандагони худро доранд. Як нуктаро бояд тазаккур дод, ки халвоҳои суннатии тоҷикон пурра аз маҳсулоти тозаи органикӣ тайёр карда мешаванд ва онҳо барои тандурустии инсон хатаре надоранд. Маҳз ҳамин ҷиҳатро бояд ба назар гирифта, мо халвоҳои суннатиро бештар табиғу тавсиф намуда, ба рушду такомули истеҳсоли онҳо мусоидат намоем. Эҳё кардани баъзе анвои ҳалво ва тараққӣ додани санъати ҳалвопазии маҳаллӣ аз ҷанд ҷиҳат судманд мебошад. Пеш аз ҳама, ба ҷойи ширавории пур аз унсурҳои химиявӣ концентратҳо ва рангҳои сунъӣ ба мардум халвоҳои аз ҷиҳати экологӣ ва тандурустӣ тозаву фойданокро пешкаш гардонем. Инчунин бо ин роҳ метавонанд чандин нафар соҳиби қору маош гарданд. Дигар ин ки тавассути эҳё ва рушди санъати халвогарӣ як соҳаи фарҳанги мардум тақвият меёбад.

**Калидвожаҳо:** ҳалво, халвогарӣ, ҳалвопаз, анвои ҳалво, ҳунармандӣ, фарҳанги мардум, анъана, тоҷикон.

## АДАБИЁТ

1. Айнӣ, С. Ёддоштҳо. Қисми 1. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон. 1954;
2. Ванукевич, А., Аминов, С., Шарипов, Х., Таджикские национальные сладости.– Душанбе, 1969;
3. Фиёссудини Муҳаммад. Фиёс-ул-луғот. -Ҷ.1. – Душанбе: Адиб, 1988.
4. Ершов, Н.Н. Каратаг и его ремесла. – Душанбе: Дониш, 1984.

5. Материальная культура таджиков верховьев Зеравшана. Ред. Ершов Н.Н., Писарчик, А.К. – Душанбе: Дониш, 1973.
6. Наршаҳӣ Абӯбакр. Таърихи Бухоро. – Душанбе: Дониш, 1979.
7. Раҳимӣ, Д. Шугун ва боварҳои мардуми тоҷик. – Душанбе: Озар, 2004.
8. Сайидои Насафӣ. Шахрошӯб // Куллииҳои осор. – Душанбе: Дониш, 1990.
9. Саймиддинов, Д. Вожашиносии забони форсии миёна. Душанбе: Пайванд, 2001.
10. Фарҳанги ғӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ / Мураттибон: Маҳмудов М., Ҷӯраев Ғ., Бердиев Б. – Душанбе: Пайванд, 2012.
11. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 2. – М.: Сов. Энциклопедия, 1969.
12. Хамиджанова, М. А., Материальная культура матчинцев до и после переселения на вновь орошенные земли. – Душанбе: Дониш, 1974.
13. Шовалиева, М. История кулинарной культуры таджикского народа. – Душанбе: Дониш, 2015;
14. Чумбаев, Р. Чашни арӯсии тоҷикони водии Ҳисор (пажӯҳиши этнологӣ фолклорӣ). – Душанбе: Амри илм, 2001.

УДК

Д. Рахимов, З. Холмуродов

### ТРАДИЦИЯ ПРИГОТОВЛЕНИЯ ХАЛВЫ У ТАДЖИКОВ

Халва является одним из традиционных сладостей народов Востока, в том числе и таджиков. Халва и её разновидности встречаются в персидско-таджикских исторических и литературных памятниках. Халва в основном приготавливается из сахара, мёда, масла, муки, ореха, изюма, миндаля и других ингредиентов и специй.

Халвой украшают достархан праздников, свадебных обрядов и других традиционных ритуалов. Она считается символом сладости жизни, любви и успехов.

**Ключевые слова:** халва, приготовление халвы, кондитер, разновидности халвы, промысел, народная культура, традиция, таджики.

UDK

D. Rahimov, Z. Kholmurodov

### THE TRADITION OF COOKING HALVA AMONG TAJIKS

Halva is one of the traditional sweets of the peoples of the East, including the Tajiks. About halva and its species were indicated in the Persian-Tajik historical and literary works. Halva is prepared mainly from sugar, honey, oil, flour, nuts, raisins, almonds and other ingredients and spices.

Halva decorates the table-clothes of holidays, wedding ceremonies and other traditional rituals. Halva is considered as a symbol of the sweetness of life, love and success.

**Keywords:** halva, cooking, craftsman, variety of halva, handcraft, folk culture, tradition, Tajiks.

УДК

Г. Н. Кадыкова, В. Г. Кудрявцев

## АНСАМБЛЬ МАРИЙСКОГО НАРОДНОГО КОСТЮМА

Традиционный марийский костюм – уникальный памятник материальной и духовной культуры, который занимает особое место в культурном наследии. В нем пересеклись мировоззренческие, эстетические и художественные представления народа, проявлялась утилитарность и декоративность [Павлова А.Н. 2006:7]. На протяжении столетий он не оставался неизменным, а развивался, приспосабливаясь под новые условия жизни его носителя. Именно поэтому эволюция традиционной одежды дает возможность проследить не только трансформацию эстетических идеалов и народных представлений, но и особенности развития народного хозяйства на том или ином этапе, миграционные потоки, изменения в общественном и семейном быте. Возникновение стиля одежды и украшений представляет собой творческий акт, имеющий внутренний закономерный смысл; а в ходе исторического процесса на него накладываются затушевывающие первоначальный смысл напластования или хранящие рудименты культурные традиции [Гаген-Торн Н.И. 1960:76].

Марийский народный костюм оформился еще в древности. На протяжении многих веков он изменялся, подчиняясь как эстетическим вкусам, так и повседневному практическому назначению. Материалы археологических исследований в Руткинском, Выжумском и Починковском могильниках позволили ученым реконструировать древнемарийский женский костюм [Архипов Г.А. 1976:20]. Ансамбль такого костюма состоял из головного убора, рубашки с поясом и обуви, а зимняя одежда включала кафтан из телячьей кожи (мехом внутрь) и меховых рукавиц. Важное место в нем отводилось украшениям. Женщины носили головной убор или налобные венчики из ткани с нашитыми на него бронзовыми бусинками, цепочками и другими украшениями. Украшениями головы также были бронзовые и серебряные височные кольца. На шею носили гривну, бусы или ожерелье. В области груди на одежду нашивались подвески-амулеты в виде фигурок птиц или коней, прикреплялись застежки-сюльгами. Излюбленными украшениями рук были браслеты и перстни.

Для изготовления одежды использовалась домотканина из конопли, льна и шерсти. Конопля и лен использовались на выработку тканей, также применялось и крапивное волокно. Вплоть до начала XX века народный костюм изготавливался преимущественно домашним способом и с использованием самодельных тканей. Впоследствии одежду шили из покупной фабричной ткани (шелк, сукно, мех). Меховые кафтаны сшивались из выделанных в домашних условиях шкур овчины, а для их отделки использовался мех диких зверей [Молотова Т.Л. 1992]. Мужская одежда рано утратила самобытные черты и была заменена одеждой русского типа. В ансамбле женского костюма дольше сохранялось национальное своеобразие.

Средневековый костюм марийской женщины состоял из холщовой рубашки туникообразного покроя, летнего и зимнего кафтана, штанов, головного убора, кожаной обуви и состоящих из серебра и меди украшений. Рубаху, штаны

и кафтан носили как женщины, так и мужчины. Отдельные составные части одежды, тип отделки, украшения позволяют различать костюм трех основных этнографических групп мари – луговых, горных и восточных. Женская рубаха туникообразного покроя из холста была однотипной у всех этнографических групп. Локальные отличия выявляются в покрое нижней части рубахи и рукавов, в расположении грудного разреза, а также в решении орнамента. Немаловажное значение для выделения вариантов женской рубахи имеет расположение грудного разреза на правой стороне и в центре. По всей вероятности, грудной разрез в центре основной точки холста стали размещать в со второй половины XIX века [Молотова Т.Л. 1992].

Народный костюм богато украшался вышивкой. Старинная мари́йская вышивка была плотной и четко очерченной. Основные мотивы в орнаменте – изображения комбинаций различных геометрических, растительных, зооморфных, антропоморфных фигур. В древности вышивка выполняла магическую функцию, указывала на принадлежность ее владельца к определенной этнической группе, роду. Орнаментация рубах различных локальных групп имела специфические особенности, определявшиеся давними традициями. Женские рубахи различных территориальных групп луговых мари также имели особенности и в украшении вышивкой. Орнаментация различалась не только местом расположения на рубахе, но и цветовым сочетанием, сортом ниток, мотивами вышивки. Наиболее богатой отделкой отличалась женская рубаха Царевококшайского уезда Казанской губернии, на которой вышивка располагалась как на груди, концах рукавов, подоле, так и вдоль всего рукава, на уровне груди, на спине, орнаментировали также продольные швы рубахи. Для орнаментации такой рубахи мари́йки использовали крашеную шерстяную пряжу. В Уржумском уезде Вятской губернии первой четверти XIX века вместо шерсти использовали шелк-сырец, окрашенный в домашних условиях [Крюкова Т.А. 1956]. Отделка рубах лентами, тесьмой, пуговицами, бисером, как и расположение вышивки, определялась давними традициями. У горных мари рубаха в конце XIX века имела скудную орнаментацию. Изменение ее характера объясняется вытеснением конопляного холста тонкой дмотканиной из фабричных ниток, вышивка стала более мелкой. Женская рубаха восточных мари имела свою особенную эволюцию. Г.А. Сепеев выделил два этапа развития одежды, которая из белой холщовой превратилась в пестрядинную. Рубаха туникообразного покроя приобрела широкий подол, напоминала башкирскую и татарскую, вышивка заменилась тканым узором, оборками, лентами [Сепеев Г.А. 1975:89-91]. Отличались рубахи различных территориальных групп и способом ношения: в северной части края она подбиралась поясом так, что складки собирались спереди; в южной части Уржумского уезда складки на рубахе располагались сзади и над бедрами; у горных мари – поддерживали ее высоко напуском.

Конструктивно крой представлял перекинутый со спины на грудь кусок холста, составлявший стан. В нем вырезалась горловинка для ворота. К этой центральной точке по прямой нитке пришивались невырезные рукава с ластовицами треугольной или квадратной формы. С боков под рукавами, захватывая их, помещались боковины. Для всех женщин мари было характерно ношение штанов.

Верхняя одежда состояла из кафтана: летняя – из холста, осенне-весенняя – из сукна, зимняя – из утепленного сукна, также шубы из овчин черного или коричневого цветов.

Пояса, передники и поясные украшения существенным образом дополняли ансамбль народного костюма. Пояса подразделяются на два вида: повседневные и праздничные. Будничные пояса длиной до 2–2,5 м и шириной 2–4 см ткали из разноцветной шерстяной, реже шелковой пряжи. К таким поясам привешивались мешочки для хранения денег, иголок, ниток и т.д. Празднично-обрядовые пояса украшались монетами, кистями, бусами, пуговицами, поэтому и назывались пояс с серебром. Для опоясывания верхней одежды применялись самотканые шерстяные кушаки из шерстяных и конопляных ниток (длина кушака достигала 3 м, ширина 10–15 см). Поверх рубахи женщины и мужчины носили кафтан.

Важной частью ансамбля костюма является передник. Бытовало два подтипа: без грудки и с грудкой. Передник без грудки был двух видов: первый состоял из одной точи холста и украшался вышивкой, тесьмой, кружевом (бытовал у луговых мари Царевококшайского уезда), второй – из одной точи холста с двумя пришитыми боковыми половинками, украшенный вышивкой из шелковых ниток (Уржумский уезд). Передник с грудкой вошел в состав костюмного комплекса горных и восточных мари в конце XIX века. У восточных мари фартук украшался тканым узором, лентами, позументом, бисером, блестками [Сепеев Г.А. 1975:108].

Важным элементом народного костюма являются головные украшения. Головной убор подтверждал этническую принадлежность носительницы, ее возраст и общественное положение, имел антропическую (охранительную) функцию (изготавливался из шелка или шерсти красного цвета). Налобная повязка имела берестяную основу и была обшита кожей и завязывалась сзади. Поверх кожаной обшивки нашивались или заклепывались накладки четырехугольной формы с повторяющимся одинаковым орнаментом. Над налобной повязкой прикреплялась медная цепочка в 2 оборота, от которой сзади опускались медные полые шарики на коротких цепочках. За ушами от налобной повязки на кожаных шнурках с нанизанными спиральками или другими предметами привешивались подвески (коготки рыси). В височной части размещались парные кольца. Налобная повязка с течением времени приняла форму головного убора сорока. Каркасный головной убор сорока состоял из очелья на твердой прямоугольной основе из бересты или кожи. С боков к очелью пришивались завязки или крылья, завязывавшиеся на затылке. Сороку изготавливали из тонкого льняного холста и богато заполняли вышивкой [Козлова К.И. 1978:302]. Головной убор надевался на холщовую шапочку-волосник.

Другой головной убор – шурка – имел берестяную или кожаную основу в форме усеченного конуса высотой 30–40 см и шириной в верхней части 10 см. Этот берестяной остов обтянут тканью красного цвета, оформлен вышивкой, на которую рядами нашивались бусы, монеты, бисер. В центре находилась серебряная или бронзовая подвеска. Шурка является старинным сохранившимся до нас головным убором. Костюм девушки отличался от костюма замужней женщины. Основным головным убором девушек был платок. А замужние женщины носили каркасные остроконечные шурка, сорока, шымакш, шарпан. Ношение

головного убора символизировало социальный статус женщины. Если девушка могла ходить с открытыми волосами, то покрытие головы замужних женщин являлось неписанным законом, несоблюдение которого влекло за собой наказание. А во время свадебного обряда происходила смена девичьего головного убора на головной убор замужней женщины.

Шурка заменяется более легким и удобным убором шымакш. Он представляет собой конусообразную форму, которая как формообразующий элемент стала характерной в народном искусстве и зодчестве мари (например, традиционная зерносушилка овин-шиш, берестяной головной убор жреца). Шымакш представляет собой прямоугольный кусок холста размером 55x20 см, один конец которого сшивался в виде колпачка. Одевался на твердую основу – берестяной рожок или туго свитый пучок волос. Шымакш сплошь вышивался, причем орнамент был строго определенным. Один мотив вышивки был характерен для рога, другой для лопасти, спадавшей на спину. Конец этого головного убора, приходившийся на спину, украшали бисером, мелкими пуговицами, кисточками, бахромой, иногда монетами [Козлова К.И. 1978:328]. Поверх него надевался холщовый треугольный платок. Шымакш был распространен среди луговых и восточных мари. Манера его надевания была различной: луговые мари одевали острием конуса вверх, а восточные – вперед, в последнем случае напоминал клюв птицы.

В наиболее ранних образцах орнамент сорока состоял из животных мотивов, в более поздних – приобретал геометрические очертания. Мягкий полотенчатый шарпан из холста носили с вышитым начельшем нашмак. Шарпан богато декорировался вышивкой, тесьмой. Нашмак – это узкая орнаментированная полоска холста, прикрепляемая с помощью металлических заколок. Представленные у дерева изображения коня, птицы, иногда собаки, человека были преобладающими в этом типе головного убора. Это отразилось и в терминологии орнаментации, например, конский узор нашмака или изображение собаки. В более поздних образцах нашмак и сорока получили распространение геометрические узоры – звезды, квадраты, зигзагообразные линии, ромбы и пр.

У горных мари шарпан имел песочный цвет, концы оформлялись вышивкой, лентами, бисером, позументом, кружевом. Узор вышивки состоял из поперечных полос, в каждой содержались определенные изображения-символы. Например, большая река, яблоневый сад, идущая за водой девушка, тропинка, опускающаяся в овраг. Шарпан, словно книга, способствовал рассказу о жизни и мечтах женщины, поэтому узоры-символы нужно было изобретать, и если они были заимствованы, то к ним пришивалась шелковая ленточка или кисточка. Шарпан у горных мари, по мнению исследователей, выступал не как головной убор, а как наспинное украшение [Козлова К.И. 1978:254]. У луговых мари шарпан был короче, чем у горных и не превышал двух метров. Надевался особым способом – левый конец его два раза обвивался вокруг головы, отгибался на затылке, чтобы вышивка была с правой стороны, и прикреплялся булавками к другому концу, который спускался по спине.

Платки из холста с вышивкой носили поверх остроконечного шымакша и сороки. Они были треугольной и квадратной форм, последние надевались таким образом, чтобы были видны вышитые розетки.

Шапки были распространены зимой.

Ансамбль мужского костюма состоял из головного убора, рубахи, штанов, кафтана, пояса и обуви. Нательной и верхней одеждой была рубаха, сшитая из перегнутого пополам основного полотнища и двух боковых. Рукава пришивались по прямой линии. К концу XIX в. подобный тип марийской мужской рубахи был вытеснен рубахами русского типа (косоворотками). Рубашку мужчины носили подпоясаной. В старинных рубахах луговые мари применяли как правый ассиметричный, так и левый грудной разрезы, а восточные и горные мари применяли его по центру. Этот разрез обычно скреплялся завязками. Изначально длина рубах была ниже колен, к XX веку становится короче. Нагрудная вышивка мужской рубахи содержала в себе знак бороды, а на подоле рубахи в центральной части располагался обозначающий фаллос орнамент. Исследователи народной одежды считают, что мужская марийская рубаха оказала влияние на мужской костюм русского населения Урало-Поволжья [Козлова К.И. 1978]. Штаны были с узким шагом (они также считаются наиболее архаичными). Зимние штаны изготавливались из домашнего полусукна.

Пояс снабжался различными оберегами и имел функциональное назначение. К нему подвешивали ножны, кожаные мешочки для табака, огнива, трута, кошелек для денег.

В будние дни рубахи опоясывались ремнем с медными и железными пряжками, а в праздники – красным шерстяным поясом с кистями и ремешками, вырезанными из шкуры жертвенного животного. Пояса были кожаные, также тканые шерстяные, шелковые и конопляные. Праздничные пояса богато декорировались бисером, серебряными монетами, вышивкой. Широкие домотканые кушаки использовались для опоясывания верхней одежды. Холщовые пояса в виде полотенца с вышитым или тканым узором надевались во время языческих молений, проводимых в священных рощах.

Важной частью традиционного мужского костюма являются кафтаны. Они бывают летние, демисезонные и зимние.

Круглые войлочные шляпы упш, теркупш изготавливали в домашних условиях. Белая шерсть использовалась при изготовлении праздничных головных уборов, а черная – повседневных. Округлой форме шляпы предшествовал головной убор из меха или кожи или же берестяной конусообразный головной убор марийского жреца. Зимним головным убором являлась шапка с овчинным околышем и суконным верхом и шапка-ушанка.

Наряду с наиболее распространенной кожаной обувью (сапоги) народ мари носил обувь из шерсти и лыка (валенки, лапти). Из кожи изготавливали ремни и перчатки. Особым мастерством изготовления и высоким художественным вкусом выделяются декорированные металлическими бляшками кожаные кошельки.

Повседневной обувью мужчин были лапти, сплетенные из семи лык с оборями из этого же материала, при помощи которых лапти закреплялись на ноге. Марийские лапти сочетали прямое и косое плетение. Подошва у них была двойной. Их одевали в сочетании с онучами, летом – с холщовыми, а зимой – суконными. В дождливую погоду на лапти надевали кожаные бахилы. Мужчины носили кожаные сапоги, восточные мари – сапоги-коты с суконными и войлочными голенищами. Они были восприняты от башкир. Кожаная обувь

ценилась высоко. Наиболее модными считались сапоги со сборами в нижней части голенища. Зимой носили валенки. Среди состоятельных мари были популярны фабричные узорные валенки [Кудрявцев В.Г. 2008: 13-18].

Таким образом, разный по этнической характеристике ансамбль марийского народного костюма был приспособлен к условиям повседневного труда и быта, он имел традиционные формы кроя, искусно декорирован, сочетал гармоничный колорит и богатый орнамент и дополнялся ювелирными украшениями.

Изучение ансамбля костюма представляет перспективную область для современного этнодизайна.

**Ключевые слова:** марийская традиционная культура, ансамбль народного костюма, орнамент, вышивка.

### ЛИТЕРАТУРА

- 1.Архипов, Г. А. Древнемарийский женский костюм IX-XI вв. // Вопросы истории, археологии и этнографии Мари. Труды МарНИИ. Вып. XVI. – Йошкар-Ола, 1961.
- 2.Архипов, Г. А. Марийцы IX-XI вв. К вопросу о происхождении народа. – Йошкар-Ола, 1973.
- 3.Архипов, Г. А. Марийский край в памятниках археологии. – Йошкар-Ола, 1976.
- 4.Гаген-Торн, Н. И. Женская одежда народов Поволжья (материалы к этногенезу). – Чебоксары, 1960.
- 5.Козлова, К. И. Этнография народов Поволжья. – М., 1964.
- 6.Козлова, К. И. Очерки этнической истории марийского народа. – М., 1978.
- 7.Крюкова, Т. А. Материальная культура марийцев XIX века. – Йошкар-Ола, 1956.
- 8.Кудрявцев, В. Г. Традиционное искусство и зодчество марийцев: Учебно-методическое пособие. – Йошкар-Ола, 2008.
- 9.Марийцы. Историко-этнографические очерки. – Йошкар-Ола, 2005.
- 10.Меджитова, Э. Марийское народное искусство. – Йошкар-Ола, 1985.
- 11.Молотова, Т. Л. Марийский народный костюм. – Йошкар-Ола, 1992.
- 12.Павлова, А. Н. Костюм волжских финнов как этнокультурный феномен.– Йошкар-Ола, 2006.
- 13.Сепеев, Г. А. Восточные марийцы. Историко-этнографическое исследование материальной культуры (середина XIX – начало XX вв.). – Йошкар-Ола, 1975.
- 14.Смирнов, И. Н. Черемисы. Историко-этнографический очерк. – Казань, 1889.

UDK

G. Kadykova, V. Kudryavtsev

### ENSEMBLE OF THE MARI FOLK COSTUME

The paper is dedicated to the ensemble of the Mari national costume, which comprises of worldview, aesthetic and artistic imaginations of the outside world. As well as were explored the costume of meadow, mountain and eastern Mari.

**Keywords:** Mari, traditional culture, folk costume, decoration, embroidery.

УДК

Ш. Комилзода

## МЕЖДУНАРОДНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ ТАДЖИКИСТАНА В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Неотъемлемой частью международных связей любого государства является международное сотрудничество в области библиотечного дела. Исторически этот процесс уходит к началу зарождения библиотек и проходит через целый ряд этапов, обусловленных как развитием человеческой цивилизации в целом, так и особенностями мирового библиотечного дела.

Международное сотрудничество занимает в деятельности Национальной библиотеки Таджикистана приоритетное направление. Библиотека подписала соглашение о сотрудничестве с национальными библиотеками Ирана, Пакистана, Турции, Китая, Египта, России, Беларусь, Казахстана, Киргизии и Азербайджана.

Библиотека активно сотрудничает с посольствами стран СНГ и зарубежных стран, аккредитованными в Таджикистане, и проводит совместные массовые мероприятия: книжно-иллюстративные выставки, презентации новых книг, встречи и т.д.

В Библиотеке открыты новые информационные центры и уголки зарубежных стран и международных организаций: США, Германии, Китая, Ирана, Королевства Саудовской Аравии и ЮНЕСКО. В культурно-информационных залах посетители могут ознакомиться не только с печатными источниками, но и с электронными ресурсами библиотек этих государств.

Библиотека поддерживает многолетнюю связь с библиотеками разных стран мира посредством международного книгообмена, который ведется с 1964 года (в бытность, Республиканской библиотекой им. Фирдоуси). Международный книгообмен с 27 партнерами из 23 стран мира, а это крупнейшие библиотеки США (Библиотека Конгресса, Калифорнийского университета), Великобритания (Библиотека Оксфордского университета), Германии (Научное общество, Государственная библиотека, библиотека Гумбольдского университета), Франции (Национальная библиотека), Польши (Народная библиотека), Венгрии (Национальная библиотека, библиотека Академия наук), Болгария (Национальная библиотека), Словакии (Национальная библиотека), Иран (Национальная библиотека, Научно-техническая библиотека), Япония (Национальная библиотека, Библиотека университета Тахо - Хоккайдо), Вьетнам (Национальная библиотека), Китай (Научный дом), Турция (Национальная библиотека), Индии (Национальная библиотека).

Также установлены контакты с библиотеками стран СНГ: Российской Государственной библиотекой, Национальной библиотекой России, национальных библиотек Азербайджана, Армении, Белоруссии, Казахстана, Киргизии и Узбекистана. С 2005 года Национальная библиотека Таджикистана – является членом «Библиотечной Ассамблеи Евразии».

Благодаря международному книгообмену в Отделе иностранной литературы создан краеведческий фонд, а также составлен библиографический указатель «Таджикистан в литературе на иностранных языках» (12 выпусков), отражающий публикации в зарубежной печати по экономике, науке, литературе и культуре Таджикистана.

Отдел располагает богатым фондом иностранной литературы, насчитывающим 87091 тыс. экземпляров, включая книги и периодические издания, на 42 языках народов мира. Из них на английском языке составляют 33466 экз., немецком языке – 17182 экз., французском – 6512 экз., прочие языки – 29931 экз. В читальном зале Отдела, рассчитанном на 140 мест, в открытом доступе представлены наиболее ценные и популярные издания: энциклопедии, словари, справочники, учебная и художественная литература и материалы по краеведению и страноведению. Здесь часто используются такие справочные издания, как «Британская энциклопедия», «Мир знаний», «Ларусс», «Энциклопедия ислама» и т.д.

Современный этап развития отрасли выдвигает ряд важных проблем, которые необходимо рассматривать в контексте информатизации различных сфер жизни общества. Использование новых технологий в деятельности библиотек и развитие электронной системы позволяют своевременно удовлетворять потребности пользователей и знакомить их с новейшими мировыми достижениями в области науки и культуры. Эффективность использования новейших информационных технологий во многом зависит от уровня профессиональной подготовки библиотекарей. Участие в международных, региональных научных конференциях, проведенных в последнее время в США, Турции, Иране, России, Украине, Республике Беларусь, Казахстане, Кыргызстане и Таджикистане, позволили таджикским библиотекарям овладеть новыми профессиональными идеями и представлениями о формировании современной библиотеки. Они начали активно применять эти навыки в своей деятельности.

Ныне в практике Национальной библиотеки Таджикистана используются новые информационные технологии, что позволило расширить репертуар библиотечных услуг и создать более комфортные условия для пользователей. В Библиотеке внедрена новая автоматизированная библиотечная информационная система на основе библиотечной программы «ALEPH», широко принимаемая в мировой практике работы библиотек. Для читателей Библиотеки созданы 275 автоматизированных рабочих места (АРМ), а для персонала – 312. На АРМ пользователям бесплатно доступны онлайн-ресурсы: электронный каталог и картотеки; электронные ресурсы Национальной Библиотеки Таджикистана; электронная библиотека Таджикской виртуальной научной библиотеки; Централизованный банк правовой информации «Адлия» (adlia.tj). Пользователям также представлены более 70 баз данных открытого доступа, обеспечивающие доступ к комплексным библиографическим и полнотекстовым базам данных по различным отраслям знаний. Благодаря финансовой поддержке Межгосударственного фонда гуманитарного сотрудничества государств – участников СНГ, в библиотеке открылся виртуальный читальный зал – электронная библиотека диссертаций Российской государственной библиотеки.

Одной из приоритетных задач Национальной библиотеки Таджикистана является сбор национальной коллекции письменных и других документов, имеющих прямое или опосредованное отношение к Таджикистану и предоставление всеобщего доступа к ним.

В настоящее время Отдел восточных рукописей и редких книг Библиотеки является главным хранилищем уникальных манускриптов в нашей республике и сокровищницей оригиналов произведений деятелей культуры и искусства Востока. Здесь бережно хранятся приобретенные, в основном, у частных лиц более 2300 рукописных памятников таджикского народа и других народов Востока, датируемых XIII–XIX веками.

Одним из источников пополнения книжного фонда отдела является книгообмен за рубежом. Отдел обменивается литературой с научными учреждениями и центральными библиотеками Исламской Республики Афганистана, Исламской Республики Иран, Объединенных Арабских Эмиратов и других стран, что даёт возможность таджикским читателям глубже ознакомиться с экономикой, культурой, наукой и просветительством зарубежных стран, а иностранным читателям – лучше узнать историю и культуру народов Таджикистана.

Таким образом, становление открытого и равноправного сотрудничества главной библиотеки Таджикистана с другими странами представляет собой важное условие мирового значения для расширения межгосударственного и межкультурного общения, взаимообогащения социальным опытом и, в конечном итоге, утверждения общечеловеческих ценностей, развития мировой культуры и человеческой цивилизации в целом.

Мы надеемся, что и в будущем международное сотрудничество в Национальной библиотеке Таджикистана будет продолжаться плодотворно, так как посредством книг укрепляются дружественные связи между странами и континентами.

**Ключевые слова:** международная деятельность, соглашения, книгообмен, информационная технология, библиотека.

**UDK**

**Sh. Komilzoda**

### **INTERNATIONAL ACTIVITIES OF THE NATIONAL LIBRARY OF TAJIKISTAN IN THE CONDITION OF INFORMATIONAL SOCIETY**

The article highlights the issues of international cooperation of the National Library of Tajikistan with foreign libraries and informational centers in the field of book exchange, operation of virtual reading rooms, sharing of experiences, training, organizing and holding mass events.

**Keywords:** international activities, agreements, book exchange, informational technology, library.

УДК  
М. Комилов

## ТАҲКИМИ ЗАМИНАИ МЕЪЁРИ-ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ КИТОБХОНАҶОИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

Дар даврони истиқлол доир ба соҳаи китобдорӣ силсилаи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ қабул шуданд. Аз ҷумла, ба тасвиб расидани қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» (с.1997), «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (с.2003), қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи беҳтар намудани вазъи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ» (аз 14 августи с. 2003, №361) «Дар бораи сохтмони "Китобхонаи миллии"- и Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе» (аз 28 сентябри соли 2009 № 514), «Консепсияи инкишофи маданияти Тоҷикистон» (аз 20 феввали с.1992), «Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» (аз 30 декабри с. 2005), «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» (с.2005), «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015» (с.2005), «Барномаи компютеркунонии китобхонаҳои давлатии оммавии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» (с.2010), «Барномаи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015» (аз 3 марти соли 2007, №85) барои азнавсозӣ, бунёд ва ба низоми нави рушд ворид шудани фаъолияти китобхонаҳои мамлакат заминаи боэътимод гузошанд.

Моҳи феввали соли 1992 «Консепсияи инкишофи маданияти Тоҷикистон» қабул гардид, ки дар он ҳадаф, вазифаҳо ва самтҳои асосии пешрафти соҳаи фарҳанг, аз ҷумла китобхонаҳо муайяну мушаххас карда шуданд [3]. Ин консепсия барои таҳияю тасвиби як қатор санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ доир ба соҳаи фарҳанг, аз ҷумла соҳаи китобдорӣ низ замина гузошт.

Қабул шудани Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (с. 1994) барои рушди қонунгузорӣ ва таҳияи силсилаи қонунҳо мусоидат кард. Мутобиқи моддаи 40-и Конститутсия «*Ҳар шахс ҳақ дорад озодона дар ҳаёти фарҳангии ҷамъият, эҷоди бадеӣ, илмӣ ва техникӣ ширкат варзад, аз дастовардҳои онҳо истифода кунад. Сарватҳои фарҳангӣ ва маънавиро давлат ҳимоя мекунад. Моликияти зеҳнӣ дар ҳимояи қонун аст*» [5].

Ҳалли бештари масоили марбут ба рушди тамомили китобхонаҳо инъикоси воқеии худро дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» пайдо карданд [1]. Қонуни мазкур барои сифатан беҳтар намудани ҳифзу нигоҳдории сарватҳои фарҳангӣ ва мавриди омӯзишу тарғиб қарор додани онҳо роҳнамоӣ карда, имкон дод, ки фаъолияти китобхонаҳои мамлакат ба талаботи даврони соҳибистиқлолӣ мувофиқу созгор карда шавад.

Самтҳои асосии фаъолияти китобхонаҳо, нақшу мақом ва ҳуқуқи уҳдадорихон онҳо ҳамчун муассисаҳои иҷтимоии фарҳангиву иттилоотӣ чиҳати ҷамъовариву коркард, гурӯҳбандиву феҳристнигорӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва тарғибу ташвиқи сарватҳои фарҳангӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ», ҳамачониба мавриди арзёбӣ қарор гирифтанд. Қонуни мазкур асоси

хукукии ташкил, ҳифз ва рушди фаъолияти китобдориро дар ҷумҳурӣ муайян намуда, муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба татбиқи амалии ҳукуку озодиҳои конституционии шахсони воқеӣ ва ҳукукӣ дар мавридҳои ҷустуҷӯ ва дарёфти иттилоот, истифодаи китобхонаҳо, барои дастрасии озодона ба комёбиҳои илмӣ ва фарҳангии ҷаҳонӣ миллӣ танзим менамояд.

Қабул шудани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи беҳтар намудани вазъи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ» аз 14 августи соли 2003 барои таҳияи ду барномаи давлатии рушди китобдорӣ дар мамлакат мусоидат намуд. Тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015 ва Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ барои солҳои 2006-2015», аз 2 июли соли 2005, тахти рақами 238 барои татбиқи ҳар ду барнома 7 миллиону 310 ҳазору 200 сомони пешбинӣ гардид.

Татбиқи барномаҳои зикршуда имкон дод, ки фонди китобхонаҳои мамлакат бо адабиёти тозанаشر таъмин гардад, сатҳи сифати хизматрасонӣ ба аҳоли беҳтар шавад, заминаи моддӣ-техникии китобхонаҳо тақвият ёбад, дар фаъолияти китобхонаҳо низоми худкори (автоматикунонии) раванди китобдорӣ-иттилоотӣ ҷорӣ гардад, ҳамкориҳои байналмилалӣ китобдорӣ густариш ёбад ва заминаҳои устувор барои воридшавии китобхонаҳои мамлакат ба ҷомеаи иттилоотӣ муҳайё карда шаванд. Дар ин маврид, Президенти мамлакат дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон махсусан зикр намуданд, ки *«Дар ҷанд соли охир татбиқи барномаҳои муҳими давлатӣ имкон доданд, ки ҳаҷми фонди китобхонаҳои мамлакат рӯ ба афзоиш ниҳода, ниёзи хонандагон дар самти дастрасӣ ба дастовардҳои асри иттилоот ҳар чӣ бештар қонеъ гардонидани шавад»* [7].

Масалан, танҳо татбиқи «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» барои ташаккулёбии фонди китобхонаҳои мамлакат, бахусус бунёди фонди китобҳои электронӣ ва афзудани теъдоди хонандагон мусоидат намуд. Дар тӯли солҳои 2007-2013 фонди китобҳо бо забони давлатӣ 968 ҳазору 127 нусха зиёд шуда, дар 6 китобхонаи ҷумҳурӣ дар баробари феҳристҳои анъанавӣ феҳристҳои электронӣ созон ёфтанд. Фонди китобҳои электронии китобхонаҳои ҷумҳурӣ ба 4 млн. 852807 нусха расида, шумораи хонандагон ба 323770 нафар ва ё ба андозаи 44,3 фоиз афзудааст [6].

Дар ҷараёни татбиқи Барномаи мазкур дар радифи таъмири азнавсозии бинои китобхонаҳои оммавӣ ва таъмини онҳо бо таҷҳизоти замонавӣ доир ба масоили мубрами илми китобдорӣ барномаву дарсномаҳо, рисолаву маҷмӯаҳои илмӣ, нашрҳои методиву маълумотдиҳанда ба таъб расиданд. Масалан, аз ҷониби ходимони илмӣ Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии фарҳанг ва иттилоот силсилаи маҷмӯаи панҷилдаи «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон», китобҳои дарсии «Таърихи номаҳои Аҷам», «Библіографияи адабиёт барои кӯдакон ва наврасон», «Библіографияи кишваршиносии Тоҷикистон», «Фаъолияти библіографӣ дар китобхонаҳо», «Маҳзани маърифат», «Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ» ва ғайраҳо, интишор ёфтанд.

Татбиқи «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ барои солҳои 2006-2015» имкон дод, ки дар сохтори китобхона шубҳаву бахшҳои нав созон дода шаванд ва вазъи хизматрасонӣ

ба хонандагон нисбатан беҳтар гардад. Бори нахуст барномаи таҳассусии хифз, нигоҳдорӣ ва истифодаи китобҳои электронӣ таҳия гардид. Дар ин робита бо истифода аз технологияи муосири иттилоотӣ толори нави хониши электронӣ бо фонди беш аз 120 ҳазор нусха нашрияҳои электронӣ созон дода шуд. Матни электронии беш аз 6000 номгӯй китобҳои нодиру камёб, ки бо теъдоди 1 нусха дар китобхона мафҳуз буданд, тасвирбардорӣ карда шуда, барои истифодаи хонандагон пешниҳод гардид. Илова бар ин, Китобхона сомонаи худро ([www.plrt.tj](http://www.plrt.tj)) созон дод, ки тавассути он дар радифи маълумоти мушаххас оид ба таърих, фаъолияти бахшу шӯъбаҳои Китобхона, боз матни электронии нашрияҳои Китобхона пешниҳод шуданд. Инчунин, тавассути сомонаи Китобхона хонандагони ватанӣ ва хориҷӣ имкон пайдо карданд, ки бе ягон мамоният матни электронии китобҳои марбут ба шинохти таърих ва тамаддуни миллати тоҷикро бо забонҳои русӣ, англисӣ ва форсӣ мавриди истифода қарор диҳанд [2].

Дар «Концепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2005, №501 қабул шудааст, нақши китобхонаҳо ҳамчун хазинаи ҳамагуна шаклҳо, навъҳо ва жанрҳои иттилоотӣ дар тарғиби афкори илмӣ ва бадеӣ ниҳоят муҳим арзёбӣ шуда, чихати густариш додани фаъолияти минбаъдаи онҳо ҳаллу фасли масоили зерин зарур шуморида шуд: кори тарғиби китоб дар кулли манотиқ ва ноҳияҳои дурдасти ҷумҳурӣ такмил дода шавад; китобхонаҳои бузург дар кулли манотиқи ҷумҳурӣ бо таҷҳизоти технологияи муосир ва мутахассисони соҳаи барқароркунии дастнависҳо, таъмир ва барқарорнамоии фондҳои харобгаштаи китоб, ҳамчунин интиқол додани онҳо ба дискҳои СД таъмин карда шавад; шакл ва усулҳои идораи кори китобдорӣ ва таъмини фонди китобхонаҳо тавассути коллекторҳои марказӣ такмил дода шавад; ҳуқуқи афзалиятноки китобхонаҳо барои дарёфти аснод, китобҳои аз рӯи барномаҳои давлатӣ нашршуда ва дар навбати аввал ба даст овардани санадҳои китобхонаҳои барҳамхӯрда дар амал татбиқ карда шавад; камбуди фонди китобии китобхонаҳои ҷумҳурӣ аз ҳисоби чопи китобҳо ба забони давлатӣ пурра карда шавад; адабиёти кӯҳнашуда аз ҳисоби фондҳои китобхонаҳо бароварда шавад; кори ба микрофилмҳо сабт намудани дастнависҳои кӯҳнашуда, вале пуарарзиш ва китобҳои нодир дар кулли шаклҳои моликият ба роҳ монда шавад [4].

Кормандони Китобхонаи миллии Тоҷикистон дар таҳияи феҳристи электронии дастхатҳои нодир ва рақамигардонии онҳо саҳм гирифта, барои бунёди фонди электронии дастнависҳои нодир осос гузоштаанд. Имрӯз дар захираи электронии Китобхонаи миллии Тоҷикистон беш аз 2000 дастнависҳо ҳифзу нигоҳдорӣ ва мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Ҳамин тавр, қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ доир ба соҳаи китобдорӣ дар даврони истиқлол барои тақвияти фаъолияти иттилоотӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва маърифатии китобхонаҳои ҷумҳурӣ, таъмини ҳуқуқи озодиҳои шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ чихати дастёбии озодона ба сарчашмаҳои гуногуни иттилоотӣ мусоидат карда, имкон доданд, ки сатҳу сифати хизматрасонии китобдорӣ ба аҳолии мамлакат беҳтар ба роҳ монда шавад.

**Калидвожаҳо:** санади меъерӣ-ҳуқуқӣ, китобхона, истиқлолият, барнома, концепсия, татбиқ.

**АДАБИЁТ**

1. Дар бораи фарҳанг: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, 13 декабри соли 1997, №519 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1997. – №23-24. – С.120-134.
2. Комилзода, Ш. Китобхонаи миллии Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз. – Душанбе: Ирфон, 2015. – С. 73-74.
3. Концепсияи инкишофи маданияти Тоҷикистон: Бо Қарори Президиуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 феввали соли 1992 тасдиқ шудааст // Ҳеҷ ганҷе нест аз фарҳанг бех: Маҷмӯаи санадҳои фарҳангӣ. – Душанбе, 1998. – С.20-28.
4. Концепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Матбуот, 2006. – С. 19-20.
5. Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, 6 ноябри соли 1994 дар раёйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд, 26 сентябри соли 1999 ва 22 июни соли 2003 бо тариқи раёйпурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд. – Душанбе, 2008. – 86 с.
6. Мерганов, Д. Татбиқи барномаи самар меорад, ба шарте, ки камбудҳои ин раванд сари вақт рафъ гарданд // Садои мардум. – 2013. – 1 июл.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Мухаррир А. Асадов. – Душанбе: Шарқи озод, 2013. – 64 с.

УДК

М. Комилов

**УКРЕПЛЕНИЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ  
БИБЛИОТЕК ТАДЖИКИСТАНА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ**

В исследовании детально изучена нормативно-правовая база в области библиотечного дела в законодательстве Республики Таджикистан. Анализируется процесс реализации двух государственных программ: «Программа развития библиотечного дела в Республике Таджикистан на 2006-2015 гг.» и «Программа развития Национальной библиотеки Республики Таджикистан имени Абулқасима Фирдавси на 2006-2015 гг.».

**Ключевые слова:** нормативно-правовые акты, библиотека, независимость, программа, концепция, реализация.

UDK

М. Komilov

**STRENGTHENING THE NORMATIVE AND JURIDICAL BASIS OF LIBRARY ACTIVITIES  
IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN DURING THE INDEPENDENCE PERIOD**

In the article were explored the normative and juridical basis of library activities in the legislation of the Republic of Tajikistan. Author has analyzed two state programs: “Program of development of library issues in the Republic of Tajikistan for 2006-2015 years” and “Program of development of the National Library of the Republic of Tajikistan named after Firdawsi for 2006-2015 years”.

**Keywords:** normative act, legislation, library, independence, program, conception, realization.

УДК  
К. Буриев

## ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ ТАДЖИКСКОЙ СОВЕТСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ В 1960-1965 ГГ.

Таджикская библиография в 60-е годы развивалась бурно, охватывая все больше отраслей научно-практической деятельности народного хозяйства. Основа для её развития была заложена подготовленными номенклатурными документами, инструкциями, предписаниями, уставами, положениями, таблицами классификации книжных фондов массовых библиотек, перечнями индексов для расстановки книг, материалами по учёту, планированию и отчётности, бюджету и смете сельских библиотек, которые успешно реализовались в 60-е годы XX века. Они, впоследствии играли немаловажную роль в упорядочении и расстановке печатных материалов в фондах массовых и сельских библиотек.

Упорядочение фондов и работ в массовых библиотеках, внедрение систем планирования и отчётности библиотек контролировалось Государственной республиканской библиотекой имени Абулькасима Фирдоуси, которая, совместно с Государственной библиотекой СССР имени В.И. Ленина, разрабатывала методические пособия по внедрению данных актов и инструкций в деятельность массовых библиотек республики. Реализации данных инструкций и номенклатурных документов происходит с 60-х гг. XX века. Данная политика содействовала усовершенствованию не только библиотечной деятельности, но и развитию библиографической работы в библиотеках. Таким образом, был заложен фундамент совершенствования библиографической работы в массовых, научных, отраслевых, универсальных библиотеках. В данный период ощущается развитие не только государственной библиографии, но и рекомендательной, научно-вспомогательной и отраслевой библиографии. Библиография данного периода подготавливалась по всем отраслям науки и практики в республике, и отражала основную массу выпускаемой литературы, тем самым, обеспечивала работников отрасли нужной литературой. Библиография стала незаменимым помощником науки и техники, литературы и истории, философии и политики, культуры и искусства, строительства и точных наук, географии и сельского хозяйства. Она стала ближе и труженику на полях и заводах, пропагандисту и партийному работнику, чиновнику и научному работнику. Стараниями библиографов и учёных, которые занимались составлением библиографических пособий, основная масса новинок в библиотеках становилась достоянием читателей разных групп и отраслей. Таким образом, обеспечивались растущие потребности масс, которые, в свою очередь, оказывали влияние на развитие народного хозяйства, промышленности и духовное обогащение жителей республики.

К росту библиографии также оказывали влияние растущие экономика, наука, культура, полиграфия, появление все больше институтов и учебных заведений, отраслевых НИИ и исследовательских институтов системы Академии наук, библиотек и информационных центров, и немаловажную роль играла социальная обеспеченность и политическая подготовленность населения.

Потребность к знанию была высокой и разными способами население стремилось обогатить свой интеллектуальный и духовный мир. Этому способствовали принятые Постановления Правительства и КПСС, и политика Советского государства по искоренению неграмотности среди населения. В особенности, в библиотечной сфере был принят ряд основополагающих государственных и партийных актов. Например, постановления «Первого съезда библиотечных работников Таджикистана» (1961) и обращения делегатов съезда ставят особые задачи перед библиотекарями республики. В документе «Обращения делегатов Первого съезда библиотечных работников Таджикистана ко всем работникам библиотечного дела республики» [5, С. 2.] отмечается, что «принятые постановления ЦК КПСС «О состоянии и мерах улучшения библиотечного дела в стране» и «О задачах партийной пропаганды в современных условиях» должны быть руководством для всех, без исключения, библиотек. Мы, участники Съезда одухотворены высоким доверием партии, призываем всех библиотечных работников республики полностью улучшить деятельность библиотек, всесторонне использовать книгу как важный источник коммунистического воспитания советских людей, и для этого обдумать всевозможные меры, библиотеки должны быть центрами массовой пропаганды политических знаний, общественных информационных, научно-технических, сельскохозяйственных и профессиональных книг, и стать помощником партийных организаций в коммунистическом воспитании трудящихся [5, С. 2.]».

Следует отметить, что наряду с библиографами - практиками создавалась и школа библиографов - теоретиков, которые постепенно усваивали тонкости научной деятельности и становились первопроходцами в данной отрасли. Естественно, как было отмечено ранее, основная нагрузка лежала на плечах русских учёных и библиографов, которые подготавливали кадры среди местного населения. Они, в основном, занимались и практической, и теоретической деятельностью, одновременно. Среди них можно отметить особую заслугу Е.Г. Белякова, О.Н. Гаррицкой, О.П. Люперольской, Р.О. Тальман, Т.А. Моисеенко, Е.К. Егوشيной, З.М. Шевченко, А.Л. Хромова, В.Г. Белана, Г. Мушеева, Л.Г. Козыревой, Л.В. Турсуновой, А.М. Мурзинской, И.С. Норкаллаева, Н.А. Сайфулиной и многих других, которые оставили свой след в становлении и развитии таджикской библиографии. Заслуга учёных и преподавателей МГИКа и ЛГИКа, которые воспитали основной костяк таджикских учёных библиотековедов и библиографоведов и, тем самым, заложили прочный фундамент для возникновения плеяды таджикских учёных, таких как: Р. Шарофзода, других, которые, в свою очередь, создали основу (фундамент)- исследовательскую базу таджикской библиографии и собрали ценнейшие исследовательские материалы, тем самым, оставили свой яркий след в истории книги, библиотековедения и библиографии таджикского народа. Об огромной роли русских учёных в становлении таджикской научной школы библиографии с благодарностью пишут учёные Р.Шарофзода, А. Рахимов, С. Сулайманов, С. Мухиддинов, и др.

В список трудов таджикских учёных, посвящённых исследованию развития библиографии 1960 – 65 гг. в первую очередь можно включить научные работы Р. Шарофова [1, С. 68-91; С. 92-119], Г. Мушеева [1, С. 17-47] в сборнике статей «Некоторые проблемы развития таджикской библиографии» [1] (1973), также статьи Р. Шарофова [2, С. 22-42; 54], Г.Мушеева [2, С. 43-57], Н.А. Курамшиной

[2, С. 58-76] в сборнике «Библиографоведение Таджикистана», которые посвящены самым насущным проблемам библиотечно-библиографической деятельности в республике.

Р. Шарофзода первым из учёных обратил внимание на изучению и теоретическому обоснованию таджикской литературной библиографии.

Исследования другого видного учёного библиотековеда-библиографа З.М. Шевченко были направлены на изучение истории становления библиотек в Советском Таджикистане и одно из направлений исследования посвящалось становлению и развитию таджикской библиографии до середины 60-х годов. Его труд «Из истории библиотечного дела в Таджикистане» [7] является одним из основных источников первых лет 60-х годов, где наряду с историей библиотек исследуется отчасти и история становления библиографии в Советском Таджикистане.

Над данным периодом трудились библиотековеды и библиографоведы: Р.О. Тальман, которая исследовала тему «Государственная публичная библиотека Таджикской ССР им. Фирдоуси»; Л.Г. Козырева исследовала историю развития книжного дела в Таджикистане; работы А.Л. Хромова были посвящены таджикской книге и библиографии за рубежом; исследования В.Г. Белана посвящены проблемам изучения становления и развития краеведческой библиографии, в особенности, «Таджикистаники»; библиографовед Г.А. Мушеев, начиная свою исследовательскую деятельность, особое внимание уделял становлению и развитию государственной и краеведческой библиографии; библиограф практик А. Юнусов сосредоточил внимание над библиографированием таджикско-персидских рукописей отдела восточных рукописей ГРБ им. Фирдоуси; Дж. Раджабов усердно работал над созданием методических, библиографических указателей, календарей знаменательных и памятных дат Таджикской ССР, где по каждому юбилею создавал списки основных работ и библиографические статьи.

В 1960 г. в Таджикистане насчитывалось 2430 библиотек, в их числе 302 научно-технических. Библиографические источники являются в них основными источниками при обслуживании читателей. Но, к сожалению, в данный период только часть библиотек ведет серьезную библиографическую работу, остальные ограничиваются справочно-библиографической работой и работой с читателями.

Как уже отметили, библиотеки начали активно использовать опыт передовиков отрасли по расстановке фонда и привлечению читателей. Библиографами ГРБ им. А. Фирдоуси подготавливаются авторские таблицы (двухзначные) [3, С. 285] (1960), методические пособия в помощь научно-атеистической работе массовых библиотек [3, С. 285] и пособия Регарской детской библиотеки (из опыта работы) [3, С. 285] (1960). Одним из этих новшеств и велением времени было создание открытого фонда библиотеки, данный опыт постепенно начал распространяться в работах других библиотек республики. И о данном опыте подготавливается и выпускается материал для всеобщего пользования под названием «Приближаем книгу к читателю» [3, С. 285] (1961). Одним из наиболее распространенных видов пропаганды деятельности библиотек является создание и выпуск путеводителей [3, С. 284 - 285] (1960 на русс.; 1961 на тадж.), которые очень важны не только читателям библиотеки, но и иностранным гостям, и путешественникам.

Пропагандируя сельскохозяйственную литературу среди колхозников и колхозниц [3, С. 285] (1961), библиотеки успешно реализовали политику КПСС и КП

Таджикской ССР, которая была направлена на расширение орошаемых земель, и увеличение сельскохозяйственных продуктов, и создание всех условий для её развития. В 60-е годы реализовалась программа освоения целинных земель и орошения их путём проведения каналов и мелиоративных сооружений. В Таджикской ССР все больше площадей обрабатывали под хлопковые поля и более половины населения становились колхозниками и колхозницами. Передовой опыт библиотек по пропаганде литературы среди сельских тружеников (в нашем случае Кокташской сельской библиотеки) был наиболее нужным и важным для остальных сельских библиотек. Отвечая велениям времени ГРБ им. А. Фирдоуси выпускает материал, посвящённый опыту Кокташской сельской библиотеки, и распространяет его во все библиотеки республики. Подобный очерк был составлен В. Иванченко «Библиотека кишлака Кулькент» (1961. – 24 с.) [3, С. 286].

Отдельными организациями в помощь работникам отрасли выпускались памятки [3, С. 284]. Например, ЦК ЛКСМ Таджикистана, совместно с Таджиккнигой выпустили «Памятку молодому книгоноше – общественному распространителю литературы» (1960. – 49 с.), или же Главное управление полиграфической промышленности, совместно с Министерством культуры издали «Памятку наборщику» (1960. – 49 с.) [3, С. 284].

В составлении биобиблиографических указателей параллельно работали несколько библиотек. Основные биобиблиографические указатели подготавливались Центральной научной библиотекой Академии наук Таджикской ССР, Государственной республиканской библиотекой имени А. Фирдоуси, Фундаментальной научно-сельскохозяйственной библиотекой, Государственной научно-медицинской библиотекой, Научной библиотекой Таджикского государственного университета им. В.И. Ленина.

Основная масса биобиблиографических указателей того периода составлялась, в основном, двумя учреждениями, т. е. ГРБ им. Фирдоуси и ЦНБ Академии наук Таджикской ССР. Например, указатели «Ахмад Дониш. Указатель литературы» (1960. – 27 с.) [3, С. 286] ГРБ им. Фирдоуси, «Мирсаид Миршакар. Указатель литературы» (1960. – 40 с.) ГРБ им. Фирдоуси, «Каталог произведений С. Айни и литература о нём до конца 1961 года (1963. – 326 с.) [4, С. 3243].

В 1960-е годы широко используется и популяризируется в массовых библиотеках республики рекомендательная библиография. Центром ее является Государственная республиканская библиотека им. Фирдоуси. Она составляет и издает рекомендательные указатели, списки литературы для массовых библиотек. В библиотеке создан прекрасный справочно-библиографический аппарат - аннотированный каталог и картотеки. Систематически фонд пополняется справочной литературой.

Научные библиотеки АН не были оснащены библиографической работой. В частности, одна из ведущих научных библиотек Таджикистана - Центральная научная библиотека Академии наук до 1960 г. не имела в своей структуре библиографического отдела. А сектор библиографии (до 1960 г. в секторе работало всего 3 человека) ограничивался, в основном, выдачей устных и письменных библиографических справок и информации о новых поступлениях, создавал, по силу возможности, картотеки по ведущим отраслям знаний. С созданием библиографического отдела в Центральной научной библиотеке Академии наук Тадж. ССР значительно

улучшена справочно-библиографическая работа библиотеки и наметился рост в составлении библиографических указателей и их издание. Библиотекой в короткое время до конца 60-х годов подготовлены и опубликованы более 20 указателей. ЦНБ продолжила публикации указателей-персоналий. Среди первых изданий библиографических выпусков были «Соли Ашурходжаевич Раджабов» (1962. – 88 с.), «Павел Николаевич Овчинников» (1963. – 83 с.), и т.д.

Книжной палатой республики подготовилась и выпускалась ретроспективный указатель и первое его издание выпущено в 1960 году. В первом библиографическом указателе: «Каталог книг Таджикской ССР 1926-1956» (1960) даётся описание 7342 книг, методических пособий и других материалов; Во втором библиографическом указателе: «Книга Советского Таджикистана. Каталог 1957-1961 гг.» (1963) [4, С. 324] даётся описание 2968 книг, методических пособий и других материалов;

Институтом востоковедения и письменного наследия АН Таджикской ССР на основе фонда восточных рукописей библиотеки подготовлен и выпущен указатель-пятитомник: «Каталог восточных рукописей Академии наук Таджикской ССР. – Т. 1-5. (1968 – 1974.); Первый том которого была подготовлен и выпущен как раз 1960 году - Т. 1. «История, мемуары и ист. биографии, география. История, топография, путешествия, хронограммы и документы» (1960 – 323 с.).

В библиотеках крупных высших учебных заведений, как Таджикский государственный университет, Пединститут, Сельхозинститут, Мединститут, Политехнический институт, библиографические отделы также отсутствовали. Государственная республиканская научно-медицинская библиотека располагала двумя библиографами, которые могли вести только текущую библиографическую работу. В республике имелись три областные библиотеки, в которых библиографическая работа также была поставлена слабо. Библиографические работники в республике еще малочисленны и действовали они разобщенно.

Появляется ряд методических и библиографических работ, в результате реализации которых работа библиотек усиливается, и пропаганда литературы становится более успешной, и библиотеки начинают самостоятельно создавать смету бюджета, подготавливают обоснованные отчёты, ведут учёт и контроль деятельности библиотек на местах. По решению данных задач в помощь библиотечарям и библиографам подготавливаются и выпускаются методические пособия из опыта пропаганды литературы (1962. – 21 с.) [4, С. 323].

В данный период созрела проблема комплектования фондов массовых библиотек и расстановки материалов в них. Изучая проблему, специалисты практики создают пособие по примерной расстановке материалов в фондах массовых библиотек на основе материалов Государственной библиотеки имени В.И. Ленина и выпускают таблицы библиотечной классификации для массовых библиотек (1963) [4, С. 323], пособие по сокращению слов и фраз (1964) [4, С. 323], по библиотечной технике [4, С. 323] и примерный перечень индексов для расстановки книг в сельской библиотеке, которые успешно реализовались в конце 60-х годов XX века. Они, впоследствии, играли немаловажную роль в упорядочении и расстановке печатных материалов в фондах массовых и сельских библиотек.

Проведение конференций и вечеров – одно из наиболее важных направлений деятельности массовых библиотек. Оно направлено на решение насущных проблем библиотек. С другой стороны, библиотеки, проводя данные мероприятия,

охотно пропагандируют свои фонды, подготавливая тематические выставки, выставки новых поступлений, включая в них списки новых книг, новых библиографических указателей, краткие обзоры и т.д. Понимая важность пропаганды передового опыта ГРБ им. А. Фирдоуси выпустила свод материалов «Библиотеки Таджикистана. Из опыта работы» (1965) [4, С. 323].

Отдельными авторами и Государственной научно-медицинской библиотекой выпускается ряд указателей по медицине [4, С. 327], ярким примером тому - указатель, составленный библиографом Л.Е. Этингенем «Библиография отечественных работ по лимфатической системе» (1966).

**Ключевые слова:** история, библиотечная и библиографическая деятельность, подготовка кадров, вклад русских учёных, массовые библиотеки, массовый читатель, научно-вспомогательные библиографические пособия, рекомендательные указатели, система межбиблиотечного абонемента.

### ЛИТЕРАТУРА

- 1.Баъзе масъалаҳои китобшиносии тоҷик: Маҷмӯаи мақолаҳо [Некоторые проблемы таджикского книговедения. Сб. статей] / ҚДР ба номи Фирдавси – Душанбе, 1973. – 143 с.
- 2.Библиографияшиносии Тоҷикистон: Маҷмӯаи мақолаҳо [Библиографоведение Таджикистана. Сб. стат.]. – Душанбе, 1981. – 100 с.
- 3.Китобҳои Тоҷикистони советӣ. [Книги советского Таджикистана] Каталог (1957-1961). – Душанбе, 1963. – 316 с.
- 4.Китобҳои Тоҷикистони совети. [Книги советского Таджикистана] Каталог (1962-1966). – Душанбе, 1967. – 355 с.
- 5.Мурочиатномаи вакилони анҷумани якуми коркунони китобхонаҳои Тоҷикистон ба тамоми коркунони китобхонаҳои республика [Обращения участников Первого съезда библиотечных работников Таджикистана всем работникам библиотек республики] // Маориф ва маданият. – 1961. – С.2.
- 6.Шевченко, З.М. Из истории библиографической работы в Таджикистане // Изв. отд. общ. наук. - 1962. – Вып.3. – 94-104.
- 7.Шевченко, З.М. Из истории библиотечного дела в Таджикистане. – Душанбе, 1968. – 134 с.

UDK

К.В. Buriev

### SOURCES ON THE HISTORY OF THE TAJIK SOVIET BIBLIOGRAPHY IN 1960-1965

Abstract: The article is dedicated to the works of scholars, library and bibliography researchers, which highlights the problems of Tajik bibliography, adopted state legislation, guidance documents, such as instructions, regulations, statutes, principles, classification table of the book collections of public libraries, lists of postal codes for placement of books, materials for accounting, planning and reporting, budget and estimate the mass and rural libraries, the need for specialists bibliographers, the creation of conditions for the trainings, the contribution

of the state and scientific institutions in its development, a study of the history of libraries in Tajikistan and the problems associated with their development in 1960 -1965's.

The author noted the assistances of Russian scientists and practitioners in development of the Tajik bibliography, and marked a huge contribution to cultural institutions, particularly to library faculties of the universities of Moscow and Leningrad in the preparation of national specialists and the development of the national bibliography in the Tajik SSR.

**Keywords:** history, library, bibliographic activities, training, contribution of Russian scientists, public libraries, mass reader, supporting scientific-bibliographic manuals, reference indexes, interlibrary loan system.

УДК

Ф. Шарифзода

## ВАЗӢИ КУНУНИИ ОСОРХОНАӢОИ ШАӢРИ ҚӢРҒОНТЕППА ВА ДУРНАМОИ РУШДИ ОНӢО

Ташкил ва баргузор намудани тадқиқотҳои сотсиологӣ барои муайян кардани вазъи воқеии рушди муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, аз ҷумла осорхонаҳо ва таҳқиқи паҳлӯҳои наомӯхташудаи фаолияти онҳо мусоидат карда, имкон медиҳанд, ки тавсияҳои мушаххас ҷиҳати беҳтар намудани фаъолияти минбаъдаи муассисаҳо пешниҳод шаванд.

Ҳамасола тибқи мавзӯи 5 солаи тасдиқшудаи Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот «Самтҳои асосӣ ва тамоюлҳои рушди фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ иҷтимоӣ дар давраи солҳои 2011-2015» дар шаҳри навоҳии кишварамон тадқиқотҳои сотсиологӣ гузаронида мешаванд. Аз ҷумла, дар доираи нақшаи чорабиниҳои мавзӯи мазкур моҳи июни соли 2014 дар осорхонаҳои шаҳри Қӯрғонтеппаи вилояти Хатлон таҳқиқоти сотсиологӣ гузаронида шуд. Мақсади таҳқиқот омӯзиш ва таҳлили вазъи кунунии фаъолияти осорхонаҳои шаҳри Қӯрғонтеппа ва муайян намудани роҳҳои минбаъдаи рушди он буд. Натиҷагирӣ аз таҳқиқоти анҷомёфта ва ҳамзамон омӯзиши сарчашмаҳои бойгониву ҷопӣ ба мо имкон дод, ки андешаҳои худро нисбати вазъи имрӯзаи фаъолияти осорхонаҳои шаҳри Қӯрғонтеппаи вилояти Хатлон бо таври фишӯрда баён намоем.

Дар маркази вилояти Хатлон, шаҳри Қӯрғонтеппа 4 осорхона фаъолият мекунад, ки аз ин ҳисоб 3-тои он давлатӣ ва 1-тоаш ҷамъиятӣ мебошад. Аз рӯи мақом бошад 1 – вилоятӣ ва 3 – шаҳрӣ буда, дар баланд бардоштани маънавияти мардум саҳми арзанда мегузоранд. Аз ин 4 осорхонаи шаҳри Қӯрғонтеппа 3 осорхона ба таври мустақилона ва Осорхонаи Ваҳдат соли 2013 ба ҳайси филиал дар назди **Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибиҳонум»-и ш. Қӯрғонтеппа** фаъолият менамояд. Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибиҳонум»-и ш. Қӯрғонтеппа соли 1994 таъсис ёфта буд.

Соли 1980 аввалин осорхонаи давлатӣ дар шаҳри Қӯрғонтеппаи вилояти Хатлон – Осорхонаи вилоятӣ таърихиву кишваршиносӣ таъсис дода шуд, вале ин

махзани маърифат дарҳои худро барои тамошобинон танҳо соли 1982 боз намуд. Осорхона то соли 2011 дар бинои яқошёнаи Идораи хочагии ба номи Карл Маркси ноҳияи Бохтар, ғаёлияташро пеш мебурд. Соли 2008 бо ташаббус ва дастгирии раиси вилояти Хатлон Ф. С. Авзалов дар маркази шаҳри Қўргонтеппа сохтмони бинои нави замонавӣ барои Осорхонаи вилоятӣ оғоз гардид ва ниҳоят 10 августи соли 2011 маросими ифтитоҳи бинои нави Осорхонаи вилоятӣ бо иштироки Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон сурат гирифт. Зимни ташрифи худ сарвари давлат ба Осорхонаи вилоятӣ таърихиву кишваршиносӣ гузоштани номи «Авасто»-ро пешниҳод намуд. Доир ба пешниҳоди сарвари давлат Маҷлиси вакилони халқи шаҳри Қўргонтеппа аз 27-и сентябри соли 2011 таҳти рақами 243 қарори дахлдор қабул кард. Қарори Маҷлиси вакилони халқи шаҳри Қўргонтеппа «Дар бораи номгузорӣ намудани осорхонаи таърихиву кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто» (аз 27 сентябри соли 2011, № 243) дар Маҷлиси вакилони халқи вилояти Хатлон аз 28 сентябри соли 2011, №460 тасдиқ карда шуд [6]. Бо қарори Раиси вилояти Хатлон аз 30 ноябри соли 2011, № 322 осорхона ҳамчун Муассисаи давлатии Осорхонаи таъриху кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто» таъсис дода шуд [8].

Тӯли солҳои 2011-2013 ва чормоҳаи соли 2014 барои мукамал гардонидани фонди Осорхонаи вилоятӣ ба номи «Авасто» 424 ашё ва коллексияҳои осорхонавӣ бо маблағи 66158 сомони харидорӣ карда шуд [4]. Ҳамзамон тибқи дастури раиси вилояти Хатлон аз 5 июли соли 2011 раисони шаҳру ноҳияҳои вилоят вазифадор карда шуданд, ки чиҳати аз мувозинаи осорхонаҳои шаҳриву ноҳиявӣ баровардану ба фонди Осорхонаи вилоятӣ ба номи «Авасто» интиқол додани 63 номгӯи ашё ва коллексияҳои осорхонавӣ, ки мутаалиқ ба давраҳои гуногуни таърихӣ мебошанд, тадбирҳо андешанд. Аз ҷумла, аз фонди **Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўргонтеппа** – хуми давраи Кушонӣён ва зарфҳои сафолин аз давраи Сомониён; **Осорхонаи Қулоб** – сарнайзаи биринҷӣ, зарфҳои сафолии аз ғелот, бозёфтҳо аз гуристонии Обқӯх, зарфҳои замони Ҳахоманишиҳо, оинаи биринҷӣ, сиккаҳои асрҳои XII-XIX, лаъличаи биринҷӣ; **Осорхонаи ноҳияи Данғара** – табарҳои суфтаи давраи неолит, сиккаҳои асрҳои XII-XIX; **Осорхонаи ноҳияи Шаҳритуз** – хуми калон, табақи мунаққаш катибадор; **Осорхонаи ноҳияи Чалолитдини Румӣ** – гилпора бо тасвири манзараи шикор, гилпораи мунаққаш, сафолпора бо тасвири оҳӯ, пораи деворнигора, тағораи калони гилин, 2 адад хум, тири пайкон, зарфҳои сафолин, корд, дост, дукҳо, шонаи устухонӣ, кӯзаи мунаққаш катибадорӣ биринҷӣ, чароғӣ биринҷӣ ва чароғи сафолии сирдор; **Осорхонаи ноҳияи Восеъ** – бозёфтҳои сафолин аз Хулбук, зарфпораҳои сирдор, гачпораҳои мунаққаш, шишапораҳои давраи Сомониён, сиккаҳои асрҳои XII-XIX; **Осорхонаи ноҳияи Ховалинг** – бозёфтҳои бостоншиносӣ, табари суфтаи неолитӣ, акси сиккаи Селевк, симобдонҳои даврони Сомониён, шишапораҳои даврони Сомониён ва бозёфтҳо аз Мунк; **Осорхонаи мактаби миёнаи №14 ноҳияи Хуросон** – 2 адад ҳайкалчаҳои гилин, бозёфтҳои сангин, кубурҳои гилин, сиккаҳои шоханшоҳони Кушонӣ ва зарфҳои сафолин; **Осорхонаи ноҳияи Балҷувон** – табари суфтаи неолитӣ ва хуми сафолин; **Осорхонаи ноҳияи Қубодиён** – бозёфтҳо аз Қалъаи Мир, аксҳои ҳазинаи Амударё, дастаи аз оч сохташудаи корд, зарфпораҳои гилин, зерсутунҳо ва дигар нигоҳаҳо [1].

Соли 2014 фонди умумии Осорхонаи вилояти таърихиву кишваршиносии ба номи «Авасто» 2770 ададро ташкил меод, ки аз ин ҳисоб 1560 адад ба фонди асосӣ ва 1210 адад ба фонди ёрирасон мансуб мебошад [4]. (Муфассалтар ниг. ба ҷадвали зер.)

**Нишондодҳои фонди асосӣ ва ёрирасони Осорхонаи таърихиву кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто» дар солҳои 2011-2013 ва чормоҳаи соли 2014<sup>1</sup>**

Солҳо	2011	2012	2013	2014	%
Фонди умумӣ	2451	2521	2726	2770	(100%)
Фонди асосӣ	1263	1331	1536	1560	(56,3%)
Фонди ёрирасон	1188	1190	1190	1210	(43,6%)
Навъи ашё ва коллексияҳо					
Наққошӣ	79	82	88	88	(3,1%)
Графика	-	-	-	-	
Бостоншиносӣ	202	222	226	232	(8,3%)
Сиккашиносӣ	-	11	29	35	(1,2%)
Мардумшиносӣ	451	461	568	580	(20,9%)
Маснуоти санъати амалӣ	28	29	32	32	(1,1%)
Хуччатҳо	651	666	666	666	(24%)
Расмҳо	918	918	918	938	(33,8%)
Дигар ашё	122	132	199	199	(7,1%)

1. Ҷадвал дар асоси ҳисоботи омории бойгонии ҷорӣ Осорхонаи таърихиву кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто» (с. 2014), тартиб дода шудааст.

Бинои имрӯзаи Осорхонаи ба номи «Авасто» бо тарҳи замонавӣ эъмор шуда, дар он барои ҳифзу нигоҳдорӣ ва ба маърази тамошо гузоштани нигораҳо шароитҳои хуб муҳайё карда шудааст. Экспозитсияи Осорхонаи мазкур тибқи «Нақшаи мавзӯии экспозитсионӣ», ки дар ҷаласаи Шӯрои иттифоқи дизайнерони Ҷумҳурии Тоҷикистон (26 апрели соли 2011) мавриди баррасиву тавсия қарор гирифтааст, бунёд ёфтааст.

Дар назди Осорхонаи ба номи «Авасто» аз соли 2013 Шӯрои илмӣ фаъолият менамояд, ки дар ҳайати он 12 нафар мутахассисони соҳибтаҷриба, аз ҷумла 1 нафар доктор ва 4 номзади илми таърих шомил мебошад. Албатта, фаъолият намудани Шӯрои илмӣ дар назди осорхона ба тақон додани корҳои илмӣ-захиравӣ, намоишӣ-экспозитсионӣ, фарҳангӣ-маърифатӣ, илмӣ-тадқиқотӣ ва тарғибу ташфиқи фаъолияти гуногунҷанбаи осорхона мусоидат менамояд.

Тибқи пурсишнома маълум гардид, ки кормандони Осорхонаи таърихиву кишваршиносии ба номи «Авасто» дар як қатор ҳамоишҳои илмӣ ва семинар-тренингҳои ватанӣ хориҷӣ фаъолон ширкат варзидаанд. Сармуҳофизи фонди Осорхонаи мазкур Сафармо Ятимова дар семинар-тренингҳои соҳаи осорхонашиносӣ 5 ма-

ротиба иштирок карда, дар ин самт сатҳи дониши назарӣ ва амалии худро такмил додааст. Аз ҷумла, ӯ дар семинар–тренинги «Татбиқи усулҳои инноватсионӣ дар фаъолияти осорхонаҳои муосир» (Душанбе, 2003), «Осорхонаҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ» (Алмато, 2005), «Осорхонаҳо ва кӯдакон: асри XXI» (Санкт-Петербург, 2005), «Осорхонаҳо ва лоиҳаҳои иҷтимоӣ» (Душанбе, 2010), «Лоиҳаи осорхона: аз гоя ба амал», (Самарқанд, 2011) ширкат варзидааст.

Бо мақсади омӯзиши таҷрибаи пешқадами Осорхонаи таърихии вилояти Суғд сарвари имрӯзаи Осорхонаи ба номи «Авасто» С. Самиева аз 23 то 25 июли соли 2013 ба вилояти Суғд сафари хидмати анҷом дода буд. Натиҷаи сафари хидмати имкон дод, ки бо истифода аз наворҳои сабтгардида дар байни кормандони Осорхонаи ба номи «Авасто» семинари омӯзишӣ баргузор гардад ва таҷрибаи пешқадами Осорхонаи таърихии вилояти Суғд ба намоиш гузошта шавад.

Иштироки фаёлона дар ҳамоишҳои илмӣ, семинарҳои омӯзишӣ ва мулоқоту вохӯриҳо бо мутахассисони соҳа кормандони осорхонаҳои таърихиву кишваршиносии шаҳри Қӯрғонтеппаро водор сохт, ки таҷрибаи муфиди дигар осорхонаҳоро дар фаъолияти ҳеш татбиқ намоянд. Аз ҷумла, баҳри беҳтар намудани заминаи модиву техникаи осорхона ва дар ин замина баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасонии фарҳангӣ ба ҷомеа кормандони осорхона дар таҳияи лоиҳаҳои иҷтимоӣ саҳм гирифтанд. Аз ҷониби кормандони осорхонаҳои таърихиву кишваршиносии шаҳри Қӯрғонтеппа пешниҳод шудани 3 лоиҳаи иҷтимоӣ доир ба мавзӯҳои мубрами илми осорхонашиносӣ барои татбиқи навгониҳо дар фаъолияти осорхонаҳо ва таҳкими заминаи модиву техникаи онҳо мусоидат намуд. Ин лоиҳаҳо аз ҷониби ташкилотҳои ғайридавлатӣ дастгирии молиявӣ ёфтанд ва дар фаъолияти осорхонаҳои таърихиву кишваршиносии «Бибихонум» ва «Авасто» пурра татбиқ карда шуданд. Аз ҷумла, лоиҳаҳои «Афсонаи дарахт: дирӯз ва имрӯз» – бо дастгирии молиявии Институти Ҷомеаи Кушода – Бунёди мадади Тоҷикистон (2006), «Ба танзимдарории чорраҳа» – бо дастгирии молиявии Маркази фарҳанги муосири Қазоқистон – «Деш-и-Арт» (дар доираи барномаи «MUSEUMстан», 2011), «Олами тамаддуни ошно» – бо дастгирии молиявии Институти Ҷомеаи Кушода – Бунёди мадади Тоҷикистон (2012) амалӣ шуданд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки татбиқи чунин лоиҳаҳо нақшу мақоми осорхонаро ҳамчун муассисаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ тақвият бахшида, барои тарғибу ташвиқи ашёи осорхона ва афзудани теъдоди тамошобинони он мусоидат менамояд.

Дар радиои таҳияву татбиқи лоиҳаҳои осорхонаҳои шаҳри Қӯрғонтеппа дар озмунҳои ҷумҳуриявии соҳавӣ низ иштирок намуда, комёб гаштаанд. Соли 2011 ба ифтихори ҷашнҳои 15-солагии Ваҳдати миллӣ ва 20-солагии Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар саросари кишвар озмуни ҷумҳуриявии осорхонаҳо таҳти унвони «Оинаи таърих» баргузор гардид. Ҳадафи асосии озмун мусоидат кардан ба рушди осорхонаҳои мамлакат, мутобиқ намудани фаъолияти онҳо ба талаботи даврони истиқлол, шиносонидани шаҳрвандон ба мероси пурғановати таърихӣ-фарҳангӣ, тақвият бахшидан ба раванди ташаккули маънавиёт, худшиносиву ҳудогоҳии аҳолии кишвар, тарғибу ташвиқи дастовардҳои истиқлолияти давлатӣ ва Ваҳдати миллӣ тавассути ташкили корҳои экспозитсионӣ ва намоишҳои бадеӣ, беҳтар намудани такмили таҳқиқ, бақайдгириву батанзимдарорӣ ва ҳифзу нигоҳдории ашё ва коллексияи фонди осорхонаҳо иборат буд. Дар ин озмун, ҷойи аввалро Осорхонаи таърихиву

кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто» бо гирифтани дипломи Вазорати фарҳанг ва мукофоти пулӣ дар ҳаҷми 3 ҳазор сомонӣ, соҳиб шуд.

«Табъу нашри ашъи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавӣ - яке аз шаклҳои асосии фаъолияти осорхона, ки ҳадафаш бо роҳи таҳия кардан ва ба табъ расонидани маҳсулоти чопӣ, ташкили намоишҳои оммавӣ, интишор дар нашрияҳо ва дигар воситаҳо ба аҳли ҷомеа дастрас намудани ашъи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавӣ мебошад», – чунин ишора шудааст дар боби 1-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» [7]. Имрӯз дар радиои нашри чопии ашъи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавӣ, нашри электронии он низ мақоми хоса касб кардааст. Бахусус ба ихтиёри аҳли ҷомеа воғузур шудани манобеи электронӣ ва тавассути сомонаҳои интернетӣ муаррифи шудани ашъи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавӣ барои ошноӣ ва омӯзишу таҳқиқи фаъолияти осорхонаҳо шароити мусоид фароҳам овард. Бо истифода аз сомонаҳои интернетии осорхонаҳои ватанию хориҷӣ дастбӣ ба маълумот дар бораи ашъ ва коллексияи осорхонавӣ имконпазир гардид. Имрӯз бо истифода аз шабакаи байналмилалӣ Интернет эҳтиҷмандони ватанию хориҷӣ метавонанд тавассути сомонаи Осорхонаи антропологӣ ва мардумшиносии ба номи Пётри Бузурги Академияи илмҳои Русия «Кунсткамера» (<http://elint.kunstkamera.ru/>) ба фаъолияти 34 осорхонаи Тоҷикистон ва 341 акси ашъи нодири онҳо, аз ҷумла осорхонаҳои таърихиву кишваршиносии шаҳри Қўрғонтеппа шинос шаванд.

Тибқи санади «Баҳисобгирӣ ва ҳисоббаробаркунии шуъбаи фарҳанги ш. Қўрғонтеппаи вилояти Хатлон» аз 06.12.2013 фонди асосии Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа 1484 ададро ташкил медиҳад. Аз ин шумора 991 ашъ ва коллексияи он тариқи тухфа аз ҷониби сокинони шаҳр ба фонди осорхона ворид карда шудаанд, ки дар маҷмӯъ 66,7 % фонди асосиро ташкил медиҳад. Бештари ашъ ва коллексияи тухфашуда сиккаву пулҳои қоғазии даврони шӯравӣ, нишонаҳо ва фиттахоро ташкил медиҳанд [2].

Ташрифоварӣ ба осорхона яке аз нишондиҳандаи натиҷабахши фаъолияти осорхона ва ҳамзамон маҳаки асосии муайянкунандаи воқеияти татбиқи рисолати осорхона ба ҳисоб меравад. Маҳз тавассути фаъолияти фарҳангӣ-маърифатӣ ва намоишӣ-экспозитсионии осорхонаҳо сатҳу сифати хизматрасонии тамошобинон ва нишонрасиву самарабахшии чорабинӣҳои доиргардида муайяну мушахас карда мешаванд. Масалан, дар соли 2013 ба Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа 10227 нафар шаҳрвандон ташриф оварданд. Аз ин ҳисоб 128 нафар шаҳрванди хориҷӣ мебошад. Аз теъдоди умумии тамошобинон 3705 нафар шаҳрвандон осорхонаро ба таври ройгон тамошо карданд. Вазъи ташрифоварӣ дар Осорхонаи вилоятии ба номи «Авасто» дар муқоиса ба Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа нисбатан кам мебошад. Аз ин Осорхона 8500 нафар шаҳрвандон, аз ҷумла 32 нафар меҳмонони хориҷӣ мебошанд, дидан карданд. Ҳамзамон, Осорхонаи вилоятии ба номи «Авасто» дар соли 2013 ба 2124 нафар шаҳрвандон ба таври ройгон хизмат расонд [5]. Ташрифоварӣ ба Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа нисбат ба осорхонаи вилоятии ба номи Авасто 1727 адад зиёдтар бошад ҳам вале аз ҳисоби фуруши чиптаҳо ва даромади молиявӣ Осорхонаи вилоятии ба номи «Авасто» дар сафи пеш мебошад. Дар соли 2013 ин Осорхона 10 000 сомонӣ

ва Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа бошад 6172 сомони ба бучаҳои худ ворид намуданд. Нархи фурӯши чиптаҳо дар Осорхонаи таърихиву кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто» барои калонсолон – 2 сомони ва барои хурдсолон – 1 сомони, дар Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа бошад барои ҳаммаи гурӯҳҳои синусолӣ 1 сомониро ташкил медиҳад. Ташрифоварӣ ба осорхонаҳо бештар дар рӯзҳои идҳои миллӣ ва таҷлили ҷашнвораҳо сурат гирифтааст [3].

Ҳамин тавр, таҳлили фаъолияти осорхонаҳои шаҳри Қўрғонтеппа нишон дод, ки осорхонаҳо баҳри татбиқи рисолати азалии хеш – ҷамъоварӣ, бақайдгирӣ, барқарорсозӣ, омӯзишу таҳқиқ ва ҳифзу нигоҳдории намунаҳои нодиртарини мероси таърихӣ фарҳангӣ пайваста кӯшиш ба харҷ дода, тавассути баргузори силсилаи чорабиниҳо дар раванди тарбияи худшиносии худогоҳии миллӣ, муаррифии хотираи таърихӣ ва манзури ҷомеа намудани арзишҳои таърихиву фарҳангӣ ва дастовардҳои навини Тоҷикистони соҳибистиклол саҳми муносиб гузошанд. Бахусус, бо бинои нави замонавӣ таъмин гардидани Осорхонаи вилоятии ба номи «Авасто» ва маскан гирифтани Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум» дар теппаи таърихӣ «Қўрғон», ки бозгӯйкунандаи аъсори таърихиву фарҳангии ин шаҳр маҳсуб меёбад, барои ҷалби тамошобинон ба осорхонаҳо ва муаррифию тарғиби фонди онҳо мусоидат намуданд.

Дар радиои дастовардҳо, дар фаъолияти осорхонаҳои шаҳри Қўрғонтеппа камбудӣ низ ба назар мерасанд. Аз ҷумла, Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум» бо ҳуҷраҳои алоҳида барои нигоҳдории фонд, фаъолияти кормандони осорхона таъмин нашудааст ва воҳидҳои корӣ он нокифоя мебошад. Ашё ва коллексияҳои осорхона тибқи нақшаи мавзӯи экспозитсионӣ гурӯҳбандӣ нашудааст ва мавриди таҳқиқи илмӣ қарор нагирифтааст.

Барои рафъи камбудӣ ва дурнамои фаъолияти осорхонаҳои ш. Қўрғонтеппа ҳалли чунин масоил ногузир аст:

- дар назди Осорхонаи вилоятии ба номи «Авасто» таъсис додани лабораторияи тармими нигораҳо;
- сохтани бинои иловагӣ дар паҳлӯи Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа барои ҳифзу нигоҳдории ашё ва коллексияи осорхонавӣ;
- таҳияи Нақшаи мавзӯи экспозитсионии Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа;
- таҳияи Концепсияи илмиву бадеии экспозитсияи осорхонаҳо тибқи муқаррароти соҳавии онҳо;
- ташкил ва баргузори таҳқиқотҳои сотсиологӣ ҷиҳати омӯзиши дорой ва ноқисии фонди осорхонаҳои ш. Қўрғонтеппа ва сатҳи дастрасии мардум ба онҳо;
- таъмини осорхонаҳо бо технологияи замонавии ҳифзу нигоҳдорӣ ва тарғибу ташвиқи ашёи осорхонавӣ;
- бо тавру бояду шояд истифода намудани шабакаи байналмилали Интернет дар тарғибу ташвиқи ашё ва коллексияи осорхонаҳо;
- таҳия ва интишори дастурнамалҳо ва тавсияҳои методӣ барои кормандони осорхонаҳо доир ба ҳифзу нигоҳдории ашёи осорхонавӣ;
- ташкили курсҳои тақмили ихтисос барои баланд бардоштани сатҳи дониши таҳассусии кормандони осорхонаҳо.

**Калидвожаҳо:** осорхона, фонди осорхона, ашё ва коллексияи осорхонавӣ, таҳқиқот, фаъолият, лоиҳа, ташрифоварӣ.

### АДАБИЁТ

1. Бойгонии ҷории Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа. Мактуби муовини раиси вилояти Хатлон ба раисони шаҳру ноҳияҳо вилояти Хатлон, аз 13 июли 2011, таҳти № 3/162.

2. Бойгонии ҷории Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа. Бахши фарҳанги шаҳри Қўрғонтеппа: баҳисобгирӣ ва ҳисоббаробаркунии ашё ва коллексияҳои Осорхонаи «Бибихонум», 06.12.2013.

3. Бойгонии ҷории Осорхонаи таърихиву кишваршиносии «Бибихонум»-и ш. Қўрғонтеппа: Ахборот оид ба фаъолияти Осорхонаи «Бибихонум» ва бахши он - Осорхонаи «Ваҳдати миллӣ» дар соли 2013. – С. 3.

4. Бойгонии ҷории Осорхонаи таърихиву кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто». Маълумоти оморӣ 1.04.2014.

5. Бойгонии ҷории Осорхонаи таърихиву кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто»: Маълумоти оморӣ дар соли 2013.

6. Дар бораи номгузорӣ намудани осорхонаи таърихиву кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи Авасто: Қарорӣ Маҷлиси вакилони халқи вилояти Хатлон аз 28 сентябри соли 2011, № 460 // Ҳисоботи ҷории Осорхонаи таърихиву кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто» дар соли 2011.

7. Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, 3 июли соли 2012, №838 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2012. - №7. – С. 11-17.

8. Ҳисоботи ҷории Осорхонаи таърихиву кишваршиносии вилояти Хатлон ба номи «Авасто» дар соли 2011.

УДК

Ф. Шарифзода

### СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МУЗЕЕВ ГОРОДА КУРГАН-ТЮБЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ РАЗВИТИЯ

В исследовании на основе статистических материалов музеев города Курган-Тюбе и результатов анкетного опроса руководителей музеев данного региона освещается современное состояние деятельности музеев города Курган-Тюбе и намечается пути их дальнейшего развития. Автор анализирует основные источники комплектования музейных фондов, различные формы культурно-образовательной работы музеев, дает сравнительную характеристику динамики роста и изменений в составе общего и основного музейного фонда, выясняет процесс реализации музейных проектов, а также характеризует уровень посещаемости музеев.

**Ключевые слова:** музей, музейный фонд, музейные предметы, музейные коллекции, исследования, деятельность, проект, посещаемость.

UDK

F. Sharifzoda

**CONTEMPORARY CONDITION OF THE MUSEUMS OF KURGATEPPA CITY:  
THEIR PERSPECTIVES AND DEVELOPMENT**

Author based on statistical materials related to museums of the Kurgantube city and questionnaire results of chairs of these museums, has revealed contemporary condition and activities of museums of the Kurgantube city. He has analyzed main resources of completing museum funds, different forms of cultural and educational activities of museums and compared characteristics of dynamic development and changes in the contents of main museum funds. Also author defined out the process of project realization and the level of visits to museums.

**Keywords:** museum, museum fund, exhibition, museum collection, exploration, activity, project, visit.

УДК

М. Э. Эшанкулов

**ИСТОРИЯ И РАЗВИТИЕ ТАДЖИКСКОЙ  
МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ**

Макомы испокон веков занимали почетное место в музыкальной культуре, как таджиков и узбеков, так и других народов Востока. Деятели искусства в течение ряда столетий совершенствовали этот жанр, как великий памятник искусства, благодаря чему он и дошел до наших дней.

По истории персидско-таджикской музыкальной культуры имеется множество научно-теоретических работ, где наряду с прочими актуальными проблемами, большое место уделяется макомам, их исполнительской традиции, вокальной и инструментальной системе, выдающимся деятелям искусства – создателям и исполнителям этого жанра и т. д. На эту тему написано несколько фундаментальных исследований и в России, и за рубежом. Среди книг и статей, посвященных становлению и развитию жанра макома, особо выделяется труд И. Раджабова «Макомлар масаласига доир» (Основы макома) [11], где подробно анализируются важнейшие грани искусства макома и коллективная монография о народных инструментальных традициях Узбекистана. В трудах по истории музыки И. Раджабова нашли отражение некоторые страницы таджикско-персидской музыкальной культуры. Они представляют ценность и потому, что ученый исходил непосредственно из самих письменных музыкальных первоисточников, и дал анализ важнейшим музыкально-теоретическим вопросам [12; 13; 14; 15].

Работа И. Раджабова убеждает нас в том, что трактаты Абдулмумина Сафиуддина «Рисолат-уш-Шарафия» и «Китоб-ул-адвор» заключают в себе важнейшую проблему, в них приводится образец нотной письменности.

Одним из важнейших теоретических вопросов музыковедения считается исследование инструментальной музыки, ее жанров, этапов развития. Попытка

раскрыть данную проблему предпринята в нескольких научных исследованиях, среди которых можно отметить монографию Ф. М. Кароматова [4]. Хотя в ней речь идет об узбекской инструментальной музыке все же затрагиваются и вопросы, общие для узбекской и таджикской инструментальной музыки.

Заслуживают внимания исследования, в которых определяются проблемы музыкальной культуры на основе данных археологии. Так, археолог Р. Садоков опубликовал несколько интересных работ, занявших достойное место в изучении истории музыкальной культуры народов Средней Азии. В своих трудах Р. Садоков, основываясь на археологических данных, определяет отдельные стороны строения музыкальных инструментов [16; 17; 18].

Персидско-таджикское музыкально-эстетическое мировоззрение, будучи богатым и многообразным, охватывает различные стороны средневековой теории музыки, нашедшей отражение в работах наших музыковедов. Но персидско-таджикская, и восточная музыкально-эстетическая мысль в целом в исследованиях советских и зарубежных ученых не подвергалась еще тщательному анализу. Имеются работы, лишь в общих чертах определяющие этапы развития музыкально-эстетической мысли ираноязычных народов. В частности, статьи по музыкальной эстетике народов Востока опубликовали В. П. Шестаков и А. Сагадеев [19; 20]. Но здесь следует отметить, что, поскольку авторы упомянутых статей исходили из сочинений ученых ираноязычных народов и всего мусульманского Востока, они предложили периодизацию, в которой зарождение персидско-таджикской музыкально-эстетической мысли, датируется IX–X вв., – периодом подъема и расцвета литературы и искусства ираноязычных народов. Нам представляется, что период становления был более продолжительным. И рассвет музыкального искусства приходится на X–XII вв., поскольку основные трактаты создавались именно в этот период. С этой точки зрения изучение персидско-таджикского музыкально-эстетического мировоззрения является одной из актуальнейших проблем эстетики и истории искусств.

Некоторые страницы истории формирования персидской, таджикской музыкальной культуры выявил азербайджанский ученый А. Бадалбейли [3]. В его «Толковом Монографическом музыкальном словаре» суммируются сведения о средневековых трактатах по музыке, об исторических периодах развития макома.

К таджикскому музыкальному наследию обращались также литераторы, историки, литературоведы и искусствоведы, опубликовавшие работы и научные сообщения по этой теме. Инициатором данного направления выступил С. Айни, осветивший в своих книгах, наряду с прочими областями науки, литературы и искусства и некоторые стороны музыкального наследия таджиков. Крупный исследователь таджикской культуры высказал ряд новых замечаний, основанных на материалах историко-литературных памятников и искусств [1; 2, 10].

Таджикские ученые Ш. Хусейн-заде и Н. Негматов [21; 5; 6; 7, 8], исследуя в своих статьях состояние музыкальной жизни в IX–X вв, проследили связи литературы и искусства и проанализировали вклад выдающихся классиков персидско-таджикской литературы – Рудаки, Фаррухи и Манучехри – в развитие музыкальной культуры, а также их научно-литературные сочинения, в которых нашли отражение музыкально-теоретические проблемы и т.д.

В работах Ш. Хусейн-заде и Н. Негматова, отчетливо показываются важные истоки развития персидско-таджикского музыкального искусства IX–X вв..

Данные работы имеют огромную научную ценность в изучении таджикско-персидской музыкальной культуры IX-X вв..

Как видим, в работах отечественных и зарубежных ученых можно встретить целый ряд фактов относительно персидского и таджикского музыкального наследия, но история развития таджикской музыкальной культуры в целом еще не изучена должным образом.

Важной задачей исследовательской работы является определение состояния таджикской музыкальной культуры с V-XII вв. на материале историко-литературных и музыкальных памятников письменности, дошедших до наших дней. Основная проблема, следовательно, заключается в исследовании музыкальной жизни той эпохи и границ ее распространения. Наиболее удачным нам видится термин «персидско-таджикская культура» для отражения этого явления, поскольку понятия персидская и таджикская культура неразделимы. На наш взгляд, принцип исследования классической литературы, соответствует и задачам изучения истории музыки.

Исходя из этого, во время работы мы не ограничивались только источниками, непосредственно посвященными музыкальной культуре, а широко использовали все памятники письменности, доступные нам и относящиеся к рассматриваемому периоду. Подобный принцип позволял привлечь многочисленные материалы по истории таджикской музыкальной культуры.

Известно, что из всего богатства персидско-таджикской музыкальной культуры раннего времени до нас дошли лишь разрозненные письменные первоисточники. Это характерно, главным образом, для доисламского периода и времени арабского нашествия, т.е. двух важнейших этапов в развитии музыкального искусства ираноязычных народов. Поэтому мы в процессе исследования музыкального наследия встречаемся с многочисленными трудностями. Следует подчеркнуть, что в памятниках письменности в V-XII вв. сохранились только фрагментарные сведения о состоянии музыкальной культуры того периода. Задачей является исследование музыкальной жизни на основе материалов таджикских, персидских и арабских, историко-литературных и музыкальных первоисточников. Всесторонний анализ данных материалов свидетельствует, что таджикская музыкальная культура развивалась и совершенствовалась в неразрывной связи с развитием художественной литературы, поскольку культура этих соседних стран имеет общие исторические корни, единую историю развития вплоть до конца 1940-х годов.

Знатоки профессионального музыкального традиции Шашмакома, того времени развивая многообразие традиций музыкального искусства, обогатили его новыми формами и содержанием, пополнили доисламскую вокальную и инструментальную музыку свежими направлениями и творческими стилями. В музыке IX-X вв. появляются целые циклы новых обрядово-церемониальных песен, непосредственно опирающихся на богатые традиции таджикского доисламского музыкального искусства и упоминающихся в многочисленных историко-литературных источниках. Данные источники проясняют многие отправные моменты в формировании и развитии средневековой музыки народов Средней Азии, поэтому изучение подобных работ при исследовании истории музыкальной жизни народа чрезвычайно важно.

Избранный нами принцип в определенной степени помогает в решении некоторых вопросов по истории таджикской музыкальной культуры. Но в процессе

написания работы мы не старались создать чисто музыковедческую работу, а пытались выявить и состояние таджикской музыкальной культуры в V–XII вв. Поэтому наше исследование имеет больше историко-источниковедческий характер и освещает проблемы музыкальной жизни рассматриваемой эпохи в целом. Мы не вдавались в специфические детали, поскольку создание чисто музыковедческой работы, посвященной музыкальному мышлению того времени является отдельной темой для исследования.

Народ бережно хранит свои традиции. В наше время макамы стали поистине народным достоянием, обрели как бы второе рождение, значительно расширился круг его ценителей. Они повсеместно звучат на концертах и по радио. И при каждом новом общении с этим искусством поражает глубина и гуманистичность содержания.

Красота и совершенство форм, и наконец, обаятельность национального колорита. Все это лишний раз свидетельствует о непреходящей ценности этих шедевров, созданных гением народа.

**Ключевые слова:** таджикские макамы, персидско-таджикская музыкальная культура, история изучения таджикской музыкальной культуры, таджикская музыкальная культура V–XII вв.

### ЛИТЕРАТУРА

1. Азизи, Ф. А. Маком и фалак как явление профессионального традиционного музыкального творчества таджиков / Ф. А. Азизи; Тадж. нац. консерватория им. Т. С. Сатторова, Новосиб. гос. консерватория (акад.) им. М. И. Глинки. – Душанбе: Адиб, 2009 – 395, [1] с. : ил., цв. ил., портр., карт., нот
2. Айна, С. Назаре ба гузаштаи санъати тоҷик» Куллиёт (Взгляд на прошлое таджикского искусства), ч. II, к. 2. – Душанбе, 1964.
3. Айна, С. Сарсухан ба Шашмаком (История макома Шашмаком), Куллиёт, ч. II, к. 2. – Душанбе, 1964.
4. Бадалбейли, А. Мусиги лугъти (Музыкальный словарь). – Баку, 1969.
5. Кароматов, Ф. Узбекская инструментальная музыка. – Ташкент, 1972.
6. Негматов, Н. К истории музыкального искусства таджиков в IX–X вв. – Душанбе, 1966.
7. Негматов, Н. СРО музея историко-краеведческого и изобразительных искусств, выпуск IV). – Душанбе, 1966.
8. Негматов, Н. Государство Саманидов. – Душанбе, 1978.
9. Негматов, Н. К истории музыкального искусства таджиков в IX–X вв. – Душанбе, 1966.
10. Олимбоева, К., Йулдошбоева Т., Ахмедов М., Мирзоев Т. Народные инструменталисты Узбекистана. – Ташкент, 1972.
11. Олимова, С.К. Эстетические взгляды С.Айни, Автореферат, кандидат философских наук. – М., 1984, - 189 стр.
12. Раджаба, И.Р. К истории нотной письменности на Востоке// Общественные науки в Узбекистане, №10, 1962.
13. Раджаба, И.Р. Макомлар масасига доир (Основы макома). – Ташкент, 1963.
14. Раджаба, И.Р. Макамы, Автореферат доктора искусствоведения. – Ереван-Ташкент, 1970.

15. Раджаба, И.Р. Ноёб музыка манбаи (Историческая музыка), // Общественные науки в Узбекистане, №8-9, 1969.
16. Раджаба, И.Р. О музыке Самарканда // Из истории искусства великого города. – Ташкент, 1972.
17. Садоков, Р. О двух новых изображениях среднеазиатских угловых арф. // Вестник Каракалпакского филиала АН Узб.ССР. – Нукус, №5, 1965.
18. Садоков, Р. Музыкальная культура древнего Хорезма. – М., 1970.
19. Садоков, Р. Древнехорезмийский инструментальный ансамбль (по материалам росписей Тупрок-Калы) // История, археология и этнография Средней Азии. – М., 1968.
20. Сагадеев, А. Ближний и Средний Восток // Музыкальная эстетика. – М., 1967.
21. Шестакова, В.П. Музыкальная эстетика стран Востока. – М., 1967.
22. Хусейн-заде, Ш. Мусики дар асри Рудаки (Сухансарои Панчруд). – Сталинобад, 1958.

UDK

М.Е. Ishankulov

### THE HISTORY AND DEVELOPMENT OF THE TAJIK MUSICAL CULTURE

The article is dedicated to the study of some questions of the Tajik traditional music. Persian-Tajik medieval music theory, the formation and development of genre makomot are important sources for the identification of the specific formation of the Tajik musical art. Author highlights the main issues for the study of musical life on the basis of Tajik, Persian and Arabic literary, historic and musical sources.

**Keywords:** Tajik Makoms, musical culture, history, development, Tajik musical culture V–VII centuries.

УДК

Ш. Мирзоева

### «ПАРАСТУ - 2015»: ОЖИДАНИЕ И РЕАЛЬНОСТЬ ...

Фестиваль «Парасту - 2015» прошёл очень интересно и плодотворно. Во-первых, так все было там отлажено, живо, и по нарастающей. Во-вторых, ознаменовался проявлением внимания со стороны министерства культуры: помогли в финансировании и сдали новое здание (молодёжный театр им. М. Вахидова). И в связи с этим возникает масса нюансов, которые могли повлиять как на работу театра, так и на фестиваль. Но все решалось играючи отлаженной машиной под названием Театр, который, это не та машина, что работает формально, на основании документов, правил, норм, распределения полномочий и т.д. Это Театр в абсолюте, где все работают ради театра, живут им, а главное - понимают, что такое театр, любят его и уважают. Отсюда ответственность, доброжелательность, понимание и искренность.

Республиканский фестиваль - конкурс профессиональных театров «Парасту» в Таджикистане проводится каждые два года, начиная с 1988 года.

В Таджикском академическом театре оперы и балета имени С. Айни 15 июня состоялась церемония открытия Республиканского фестиваля-конкурса профессиональных театров «Парасту-2015» посвященный к 100-летию Народного артиста СССР Асли Бурхонова.

Во время церемонии открытия министр культуры РТ Орумбекзода Ш. неоднократно подчеркнул значимость и необходимость проведения подобных фестивалей, миссией которых является развитие театрального искусства, поиск новых форм и решений в драматургии и режиссуры, открытие новых имён и талантов, творческий взаимообмен. Фестиваль обрел тематику – 100-летие со дня рождения Асли Бурхонова.

«Это сложное время, требующее повышенной ответственности и повышенной любви друг другу. При этом у каждого народа, каждого государства должны быть объединяющие и бесспорные идеалы, сплочающие. Для нас это Асли Бурхонов, все грани творчества которого достойны внимания.» - обратился к присутствующим Ш. Орумбекзода.

Перед стартом фестиваля представили зрителям литературный фреш: герои пьес, сыгранных в своё время А. Бурхоновым, «ожили» и произносили монологи из произведений таджикских и зарубежных драматургов, настраивая публику на просмотр, это были образы Ленина, Отелло, Айни, Рудаки, Яго и т.д..

Открыт фестиваль был показом думы о поэте (так определили жанр постановки) «Священная Бухара» Театра музыкальной комедии г. Ходжента («Бухорои Шариф») (режиссер-постановщик- Курбон Бабаджанов). В спектакле (литературно-музыкальной композиции) отображены, взаимодействуют и противостоят молодой и старый Айни – Анис Гаибов и отличник культуры РТ Асрор Камолиддинов.

Айни молодой – светлая сторона поэта, вдохновенная, лиричная, мечтающая, влюблённая. Айни в преклонном возрасте – умудрённый жизненным опытом, достигший признания и славы человек. Но оба они сходятся в одном, взывая к примирению ради счастливого будущего нашего народа. Со сцены звучат отрывки из лучших произведений Садриддина Айни (на языке оригинала), его воспоминания.

Жюри, в состав которого вошли ведущие театральные критики, драматурги, искусствоведы из Таджикистана, Российской Федерации и Казахстана, отметило, преимущества «живой декорации» - использованы выразительные ассоциативные образы. Отличный актерский ансамбль в полной мере доносит до зрителя основную идею драматургии – единение народа, мир, равенство возможностей и созидание. Идеи, актуальные во все времена. Хотелось бы отметить игру актёров, в частности главного героя, который был статичный, не хватало его игры, средств актёра для раскрытия его образа.

Можно сделать предварительное обобщение которое состоит в том, что: профессиональный театр, как творческая организация, о которой мечтали и которую делали многие поколения таджикских актёров, режиссёры, постановщики в начале XX века, продолжается находить свои формы решения, свои особенности Актеры! Прекрасные, востребованные актеры, есть молодые актёры, кукольные детские актёры, помимо тех театров которые были в республике

имеются и совсем молодые театры как – Театр юного зрителя им. О Назарова г. Худжанд ( «Последний звонок»), Экспериментальный театр юного зрителя им. М. Касимова г. Душанбе ( спектакль «Бунт Хайяма»), Республиканский театр музыкальной драмы Дангаринского р- на( « Могила Абдулахада») в которых воспитываются молодые актёры, режиссёры, постановщики и т.д.

Следует акцентировать внимание на отсутствии языкового барьера: Каждый раз на фестиваль привозят спектакли театры разных регионов республики. Спектакли как на родном таджикском языке, так и на русском ( русский драматический театр им. Вл. Маяковского г. Душанбе, Республиканский русский театр драмы и комедии им. А. С. Пушкина г. Чкаловск), на узбекском ( Музыкально - драматический узбекский театр им. Ш. Бурханова, р-на Спитамен), и зритель понимает их. Потому, что настоящий театр, « качественный спектакль понятен на любом языке мира...» и это говорит о том, что в республике существуют театры на разных языках, и зритель может пойти на тот, который близок ему. Другим положительным фактом является то, что есть спектакли – для которых специально таджикскими композиторами были написаны музыка к спектакля – это спектакли «Занавес коварства» («Чодари найранг», композитор Ш. Ашуров) Государственного драматического театра им. А. Лахути и «Водоворот» ( «Гирдоб», композитор К. Яхьяев) Государственного молодёжного театра им. М. Вахидова, но к сожалению они звучали в записи, и в этом смысле есть определённая потеря в развитии жанра – музыкальная драма. Но есть исключение спектакль «Вакханки» канибадамского театра, в котором музыкальное оформление основывалось в использовании национального инструмента – дойра, прозвучавший в исполнении дойриста.

Известный таджикский театровед Н. Нурджанов, который исследовал особенности традиционного театра у таджиков, отмечал следующие его важные составляющие: театрализованные песни и песенные диалоги; кукольный театр; пантомиму, в которой развивались элементы перевоплощения и вырабатывались приемы пластической выразительности. Благодаря последним исполнители могли убеждать зрителя в правдивости представляемых образов. Исполнение песен и танцев в соединении с элементами сценического искусства – представление образов в контексте развития конкретного сюжета – было широко распространено в народной традиции таджиков [119, с. 279–289].

Тематика спектаклей была разнообразной, были исторические («Священная Бухара», «Человек в чёрном», «Фирдоуси», «Бунт Хайяма», «Водоворот») комические («Занавес коварства», «Истории Антоши Чехонте»), на военную тематику («Для фронта», «Блиндаж») современные («Могила Абдулахада», «Последний звонок») и древнегреческая трагедия ( «Вакханки»).

Станиславский писал о труде актеров МХТ: "Сегодня он играет большую роль в "Царе Федоре", а назавтра в "Чайке" изображает сверчка за сценой"[1]. Такое сегодня представлялось в наших театрах не реальным, но на "Парасту - 2015", по игре актёров, по режиссёрской работе, было счастье - видеть столько молодых (и дело не в возрасте), живых людей, влюбленных в дело, которым они занимаются. Каждый спектакль имел своего зрителя, залы были переполнены.

До фестиваля часто задавалась вопросом: с чего вдруг люди приходят в театр с цветами? А вдруг все будет плохо, а вдруг ни один из актеров не будет хорош? На спектаклях " Парасту-2015" я поняла: вот коллектив, в котором всегда есть,

кому дарить цветы. Некоторые спектакли не задевали меня эмоционально, но в них были работы, за которые все равно хотелось благодарить. Когда в последний день просмотров спектаклей – «Вакханки» музыкально-драматического театра им. Т. Фазыловой г. Канибадам, и его актеры выходили во второй, в третий, в четвертый раз на поклон, я стояла и еле сдерживала желание самой кланяться этим людям, потому что происходило нечто не понятное: смотрела на выдуманную историю, переживала и одновременно переосмысливала свою собственную жизнь. Это ли не радость!

Из спектаклей для детей запомнился потрясающий Чкаловский кукольный театр «Золотая лань». Это моноспектакль на известный сюжет (сказка «Золотая антилопа»...автор) как они играли и что из этого вышло. Было невероятно интересно смотреть эту сказку, на красивые ( пусть и старые) куклы, на их игру, раскрытия образов сказки, музыкальное оформление чуть не каждую минуту вспоминая оригинал. И, судя по реакции в зрительном зале, эффект узнавания срабатывал не только для меня, дети были в восторге и очень хорошо приняли спектакль.

Ведь одним из важных направлений в таджикском театре являлись кукольные представления, которые подобно театру «Петрушки» в России зародились как городская ремесленная форма, способствовавшая объединению различных видов исполнительского искусства и развитию драматической линии в традиционном театре. Посредством кукол разыгрывались несложные сцены: отображались образы различных по характеру людей, животных и фантастических существ. Кукольные действия, как правило, разворачивались на фоне инструментального музыкального сопровождения на сурнае и дойре [2, с. 279–289; 3, с.8-20].

Все это позволило фестивалю сделать очередной качественный скачок. После каждого просмотра спектакля были обсуждения, ни одно обсуждение не обходилось без многократных анализов, в которых раскрывались подробности создания спектаклей, особенности того или иного театра, его жизни, и, разумеется, давалась оценочная характеристика спектакля каждым членом жюри.

Все понимают, что это не фестиваль достижений, а фестиваль-процесс, стимулирующий развитие современной драматургии и игру актёров, режиссёров, и т.д.. Его результаты неосязаемы и не поддаются учету и оценке сразу. Его задачи - поощрение развития театрального искусства, включающего в себя, драматургов, режиссёров, постановщиков, художников и т.д. и призеров фестиваля, создание поля для общения, дискуссий. Да, не все спектакли успешны. Но, во-первых, необходимо поощрять сам факт обращения к новым театральным ресурсам постановкам - без этого театр замыкается и умирает, ибо теряет связь с реальностью, утрачивает остроту восприятия и язык, на котором можно и должно разговаривать со зрителем, с коллегами, с вечностью. Во-вторых, для многих театров сам факт постановки по современному тексту - событие, это надо поддержать. А в-третьих, здесь они могут сравнить себя с другими: через посещение других спектаклей, обсуждения, через газету и общение в актерской среде.

«Парасту - 2015» показал театральному миру, что итог его системной работы уже есть: это - кузница театральных проектов, режиссеров, драматургов, актёров, художников постановщиков и композиторов. И выиграл от этого, разумеется, Душанбе. Здесь проходит сам фестиваль " Парасту - 2015" и его создатели, школы драматургов и актеров, а теперь появились и громко заявили

о себе музыкально – драматический театр им. М. Назарова г. Хорог (спектакль «Человек в чёрном», гран-при), театры Согдийской и Хатлонской областей. Для меня это и есть главный итог фестиваля.

Да, конечно, был изумительный «Водоворот» («Гирдоб», композитор К. Яхьяев) государственного молодёжного театра им. М. Вахидова, спектакль хозяев фестиваля ( первое место), были еще «Занавес коварства» государственного академического театра им. А. Лахути ( второе место) «Фирдоуси» музыкально – драматического театра им. С. Вализода г. Куляб ( третье место) и «Вакханки» музыкально – драматического театра им. Т. Фазыловой г. Канибадам, получившая третий приз. Были радости, огорчения, даже недоумение и желание сбежать из зала на пятой минуте действия. Но главное, что были восторг, абсолютное погружение, радость и слезы на глазах после окончания спектаклей. Желание забиться в угол и побыть с самим собой, подумать. Это - настоящий театр. Это счастье. И это - «Парасту - 2015».

Традиционный театр таджиков, как определяет Н. Нурджанов, это «зримая летопись народа, самобытно, образно, ярко воплощающая его чувства, подробности быта, раскрывающая его душу. Театр учил, критиковал, воспитывал, формировал театральные вкусы, а главное – дарил людям отдых и радость, удовлетворяя их эстетические потребности» [2, с. 282].

**Ключевые слова:** Театр, Парасту -2015, актёры, современный театр, кукольный театр, художник постановщик, режиссёр, актёрская игра, зритель.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Станиславский, К. С. Чехов, М. А. Работа актера над собой: о технике актера. – М., 2007.
2. Нурджанов, Н. Традиционный театр таджиков. – Душанбе, 2010. – 424 с.
3. Нурджанов, Н. История таджикского советского театра (1941-1957гг.). – Душанбе: Дониш, 1990. – 261 с.

**Ключевые слова:** Театр, Парасту -2015, актёры, современный театр, кукольный театр, художник постановщик, режиссёр, актёрская игра, зритель.

UDK

Sh. Mirzoeva

## "PARASTU - 2015": EXPECTATIONS AND REALITY...

Developed and multifaceted folk musical culture of the Tajiks, a high level of traditional choreography and the presence of some forms of performing arts led to the necessary conditions for the emergence of the modern national performing arts were an important basis for the creation of music and drama theater, the leading genre of which is musical drama. Every two years in Tajikistan held Republican festival - competition of professional theaters called "Parastu" since 1988.

**Keywords:** Theatre, "Parastu -2015", actors, modern theater, puppet theater, production designer, director, play, audience.

УДК

Т.Атахонов

## ҲУНАРПЕША ВА УСТОД

(Ба муносибати 100-солагии Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон,  
профессор Азиза Азимова)

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз су-ханронии аҳли зиёро «нерӯи заррини кишвар» ва «зарраи хуршед» номида буд.

Яке аз ҳамин гуна нерӯҳо Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон Азиза Азимова мебошад. Азиза Азимова (05. 12. 1915- 14. 11. 1997) дар деҳаи Сурхии собиқ Уро-теппа (ҳоло Истаравшан) таваллуд шуда, дар чор солагӣ аз падару модар ятим мондааст. Зиндагии вазнин падарашро водор сохт, ки духтари чорсолашро ба Бухоро бурда ба ивази чанд танга ба Муҳаррам ном зани зардӯз фурӯшад. Худ бошад баъди чанде хангоми сафар дар роҳи Когон вафот кардааст. Зиндагии Азиза дар хонаи Муҳаррами зардӯз басо вазнин ва пурмашаққат буд. Муҳаррам Азизаро ба ҳар баҳона лату куб мекард, таҳқир менамуд. Чунин тарзи зиндагӣ дар хонаи Муҳаррам то Инқилоби Октябр давом мекунад.

Баъди инқилоб тақдир Азизаро ба мактаб-интернати занонаи шаҳри Бухоро меоварад. Азиза дар ин мактаб-интернат се сол таҳсил мекунад. Дар ҳамин давра ба Бухоро театри сайёри Тошкант омада, дар назди халқ намоиш нишон медиҳад. Ҳамин гуна намоиши театр дар мактаб-интернати Бухоро низ гузошта мешавад. Азиза, ки аз хурдсолӣ ба рақс майл дошт ва дар мактаб-интернат ҳамчун раққоса ном бароварда буд, аз тамошои намоишномаи театр ба вачд омада барои ба ҳайати ин театр дохил шудан ба директори мактаб-интернат муроҷиат мекунад. Директори мактаб-интернат хоҳиши Азизаро ба ҷо оварда дар ин хусус ба роҳбари театри сайёри Тошкант хабар медиҳад. Роҳбари театр баъди чанд озмоиш барои ба ҳайати театр қабул намудани Азиза розӣ мешавад.

Ҳамин тариқ Азиза як муддат дар ҳайати театри сайёр фаъолият намуда, ба шаҳру ноҳияҳои Узбекистон сафар мекунад, бо рақсҳои дилнишини худ дар дили тамошобинон ҷой мегирад. Баъд Азиза дар ҳайати 40 нафар духтарони дигар ба Москва мебарад. Дар ин ҷо ӯ аз соли 1923 то 1926 дар мактаби миёнаи №79 таҳсил ва зиндагӣ мекунад. Ин солҳо барои Азиза солҳои меҳру муҳаббат, шафқату роҳат ва рафоқат ҳамдилию ҳамдарию ва дӯстию бародарию ва баробарию буд, ки то охири умр аз он лаҳзаҳо ба некӣ ёд мекард. Тобистони соли 1926 бо сабаби ба факултаи коргарӣ табдил шудани мактаби №79 ва дар он қабул кардани танҳо ҷавонони аз 16-сола боло, Азизаи 11 –сола бозба Бухоро баргардонида мешавад. Ӯ дар Бухоро ба кучо рафтанашро намедонист ва ноилоҷ боз ба хонаи Муҳаррами зардӯз меояд. Муҳаррам бошад ӯро хуш қабул намекунад, балки бо ҳар баҳона латуқубашро идома медиҳад. Азиза ин хонаи наҳсро тарк карда, ба Табур ном зани хунарманд шогирд мешавад, рӯзона аз ӯ дарси раққосагӣ мегирифт шабона тахсилашро дар мактаб давом меод.

Баҳори соли 1932 Азиза баъди хатми мактаб ва шогирдии Табур аз нав ба ҳайати театри сайёри Тошкант ба номи Ҳамза Ҳакимзода Ниёзӣ дохил мешавад ва фаъолиятро идома медиҳад.

Тобистони соли 1932 Азиза ба ватани аҷдодияш Тоҷикистон бармегардад. Дар Тоҷикистон Азизаро ба театри навтаъсиси драмавӣ, ки соли 1929 ташкил шуда буд, ба кор қабул мекунад. Азиза дар аввали пйесаи драматурги тоҷик Абдулҳақ Усмонов «Мубориза» бо навбат бо София Туйбоева нақши «Ширинро» иҷро карда буд. Тамошобинон баромади Азизаро хуш қабул мекунад. Баъд аз ин боз чандин нақшҳои дигарро бомуваффақият иҷро мекунад. Дар ин солҳо Азиза ҳарчанд дар театри драмавии тоҷик фаъолият мекунад, вале касби дӯстдоштаи худ раққосагиро низ фаромӯш намекард, зеро он солҳо намоишномаҳо бе ҳофизу раққосу раққоса ва мусиқихон намегузашт.

Соли 1933, вақте ки дар назди театр ансамбли мусиқачиён (ромишгарон) ташкил мешавад, Азиза дарҳол ба ҳайати он дохил мешавад. Дар Азиза ва чанде аз мусиқачӣ асоси гурӯпаи театри мусиқии тоҷикро ташкил медиҳанд. Азиза дар гурӯҳи мусиқии тоҷик вобаста ба замон мунтазам ба сафарҳои ҳунари ба ноҳияҳои Фарму Ҳоит, Муъминободу Даштиҷум, Қаротегин ва ғ. баромада мардумро бо рақсу сурудҳои дилнишини худ дилхуш менамуд ва ҳамзамон аз бозиҳои мурдуми тоҷик нозуқиҳои рақси миллиро аз бар мекард.

Чунин тарзи фаъолияти Азиза Азимова то 9 июли соли 1936 давом мекунад. Дар ин солҳо Азиза дар баробари иҷрои нақшҳои фармудашуда мунтазам дар бораи орзуи деринааш - раққоса шудан фикр мекард. Ӯ худ ба худ мегуфт: то кай ман ҳамакора ё нимкора мешавам. Ман бояд як шоҳроҳи асосии зиндагиро дошта бошам, шоҳроҳи эҷодии худро дошта бошам, шоҳроҳе, ки дар он кас тавонад тамоми имкониятҳои эҷодии худро мувофиқи мақсад ва талаби замон ба кор барад ва он мақсаду мароми ҳастии ӯ бошад. Ниҳоят ин шоҳроҳ барои Азиза пайдо мешавад. 9 июли соли 1936 дар пойтахти мамлакат шаҳри Сталинобод театри мусиқии тоҷик дари худро боз мекунад. Азиза барои кор ба ин театр мегузарад ва ба татбиқи орзуҳои деринааш раққосаи балет шудан аз дилу чон мекушад.

Аввалин устои Азиза дар рақси балет Сарбалетмайстери театри мусиқии тоҷик собиқ артисти «Большой театр»-и шаҳри Москва, А. И. Проценко буд. Азиза Азимова дар сахнаи тоҷик дар баробари иҷрои рақсҳои халқии тоҷикӣ рақсҳои хориҷӣ: венгерӣ, украинӣ, молдовӣ ва ғайраро иҷро мекард. Рақсҳои ӯ махсусан дар иҷрои образҳои Адельма (пйесаи Карло Готса «Маликаи турандоз») Лиза (балети «Фаввораи Боғчасарой»), Адилия («Кули Кувон»), Асия («Аршин мололон») махсусан дилчасп ва хотирмон буданд, ки тамоми тамошобинон ва муҳаққиқони санъати рақси балетро дар ҳайрат гузоштанд. Масалан, Сарбалетмайстери театри мусиқии тоҷик собиқ, раққоси «Большой театр»-и шаҳри Москва, Балетмейстер А. И. Проценко санъати иҷрокунандагии Азиза Азимоваро чун «Раққосаи лирикӣ» қаламдод карда гуфта буд: «Азиза ҳаққонияти халқии рақси тоҷикро ғайриҷашмдошт мусиқивор мерасонад», «Азиза дар санъати балети тоҷик аввалин раққосаест, ки бо пуантана истода рақсиданро ба хубӣ аз худ карда буд ва ман ҳамаи рақсҳоямро бо ӯ иҷро мекардам».

Санъати иҷрокунандагии Азиза Азимоваро балетмайстерони машҳури рус К. Голейзовский, Р. Захаров, Б. Скворцов низ сазовор тақдир кардаанд. Педагоги Донишқадаи давлатии театрии шаҳри Москва ба номи Луначарский А. В. Ткаченко низ ба истеъдоди табиӣ ва худодои Азиза Азимова баҳои баланд додааст.

Доир ба санъати раққосагӣ ва эҷодкориҳо Азиза Азимова дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ олимони ва санъаткорону санъатшиносони тоҷик изҳори ақида

кардаанд. Масалан, санъатшинос Н. Нурҷонон навиштаст: «Устои рақс Азиза Азимова бо така ба анъанаҳои миллии ҳамеша кӯшиш мекард, ки рақси тозае офарад». Дар ҷои дигар ин муҳаққиқ доир ба балети «Ду гул» таъкид менамояд, ки «Азиза Азимова дорои қобилияти лириқӣ буда, рақсхояш ҳама рӯҳафзо шоирона, мисли мусиқи орому форам пур аз эҳсосот ва дили кушод буданд. Азимова дар рақс табиати рӯҳии қаҳрамони худ ва ҳаққонияти таассуроти ӯро таҷассум сохта буд»... «Рақси Азиза бо артистӣ, эҳсоснок ва ҳаракатҳои наҷибонаи худ фарқ мекунад» [1].

Н. Нурҷонон дар хусуси бозии Азиза дар Адельма аз пйесаи Карло Готса «Маликаи турандоз» гуфтааст: «Дар офаридани чунин як образи ҳақиқӣ ва таъсирбахши зани бечораи беҳуқуқ Адельма... шояд он сабаб бошад, ки фоҷианоки қисмати Адельма дар баъзе мавридҳо бачагии ғамангези худи актириссаро (Азизаро) ба хотир меовард» [2, с.56, 62].

Азиза Азимова хатмкунандаи шӯбаи балетмейстерии Донишкадаи давлатии санъати театрии шаҳри Москва ва асосгузори шӯба ва кафедраи хореографи Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода, иҷрокунандаи системаи анъанавии тайёр кардани раққосон дар шакли “Устод-шогирд”, режиссёр, балетмейстер, устои рақси Кобул, сарбалетмейстери Филармонияи давлатии Тоҷикистон, ташкилотчии экспедитсияҳои илми-тадқиқотӣ доир ба омӯхтан ва ҷамъоварӣ кардани рақсҳои халқии минтақаи Кӯлоб (Балҷувон, Муъминобод, Ховалинг), Вилояти худмухтори Бадахшони кӯҳӣ, ташаббускори азназаргузаронӣ ҷумҳуриявии худфаъолияти бадеӣ дар ноҳияҳои Вахш, Фарм, Вилояти Суғд, Вилояти худмухтори Бадахшони кӯҳӣ, Кӯлоб, ансамбли суруд ва рақсҳои халқии “Бунафша”, иштирокчии рӯзҳои адабиёт ва санъати тоҷик дар Москва, Австралия, Сейлон, Сурия, фестивали “Дӯстии ҷавонони советию ҷунонӣ дар шаҳри Москва”, фестивали коллективҳои донишҷӯён дар шаҳри Улан-Уде (Муғулистон), барномаи фарҳангии тоҷик бахшида ба съезди XXVII КПСС дар шаҳри Москва буд.

Азиза Азимова инчунин иштирокчии даҳаи якуми адабиёт ва санъати тоҷик дар шаҳри Москва ва бригадаи консертии тоҷик дар Эрон буд. Соли 1942 ӯ дар ҳайати ин бригада ба fronti Волхов (Ленингради дар ихотаманда) рафта, ба рақсҳои дилфиребаш аскарони Сурхро дилбардорӣ мекард, онҳоро барои ғалаба бар душман рӯҳбаланд менамуд.

Азиза Азимова на танҳо раққоса, режиссер ва басаҳнагузоранда, балетмейстер ва педагог, балки санъатшиноси соҳаи рақси тоҷикӣ ва муаллифи якчанд асарҳо мебошад. “Балети мо тараққӣ меёбад” (“Тоҷикистони Сурх”, 1945, 4 ноябр), “Либреттон “Доктор Айболит” (Помир, 1953, №7), “Санъати рақсии Тоҷикистон” (1957, 47 с.), “Таджикский танец с розочками” (Душанбе, 1960), “Рақси балети тоҷик” (Сталинобод, 1961), “Устодони санъати хореографии Тоҷикистон” (Душанбе, 1977, 96с.), “Таджикский танец и методика и коллективах художественной самодеятельности” (Душанбе, 1982, 87с.), “Дилбар” (Душанбе, 1991) аз ҷумлаи асарҳои илмии ӯянд.

Фаъолияти педагогӣ ва илмӣ методии Азиза Азимова аз тарафи устодонаш балетмейстерони маъруфи рус А. И. Проценко, К. Голейзавский, Н. Т. Ткаченко, санъатшиноси шинохтаи тоҷик Н. Нурҷонон, ҳамкоронаш Т. Атахонов ва ба таври махсус баррасӣ шудааст.

Доир ба маҳорати раққосагӣ ва эҷодкорӣ навоариҳои Азиза Азимова дар рақс шогирдонӣ худи муаллима Ҳабиб Сулаймонӣ, Баҳром Темиров, Назокат Қличева, З. Казакова ва дигарон низ изҳори ақида кардаанд. Ҷиҳати муҳимми тадқиқотҳои ин

мутахассисон он аст, ки онҳо пеш аз ҳама ба масъалаҳои иҷроқунандагӣ, эҷодкорӣ, навоарӣ, маҳорати педагогӣ, меҳрубонӣ нисбат ба шогирдон, истифодаи анъанаҳои рақси миллий ва усули анъанавии “Устод- шогирд”, ҳамчунин мақсаднок ба кор бурдани таҷрибаи рақсҳои классикии Европа ва коркарди меъёрҳои рақси миллии тоҷикӣ, ва масъулиятнокии баланди А. Азимова эътибор додаанд.

Азиза Азимова ҳамчун педагог шогирдони зиёдеро ба воя расонидааст. Аксари онҳо, аз ҷумла И. Раҳмониён – роҳбари бадеӣ ва балетмейстри ансамбли “Гулрез” – и Кумитаи давлатии радио ва телевизиони тоҷик, Зулфиев Б., Юлдошев А., Каримов Ф. -артисти халқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Абдурасулов М. – артисти хизматнишондодаи Тоҷикистон, Қиличева Назокат – мудири кафедраи хореографияи Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода (1996 - 1998), муовини директори оид ба илм Пажӯҳишгоҳи илмӣ – тадқиқотӣ фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (2006 - 2012), Қурбонов Султон – Сабалетмейстри ансамбли “Шашмақом” – и назди Идораи маданияти вилояти Хатлон, Оимгул Давлатова – балетмейстри Маркази илмӣ – методии эҷодӣ ғайри халқ, корҳои маданӣ – равшаннамоии вилояти Қурғонтеппа (1980, сарбалетмейстри театри драмавии вилоят), Назаров Гулмаҳмад – сарбалетмейстри Хонаи маданияти ноҳияи Ҳисор (то соли 2006), баъд мудири шӯъбаи хореографияи мактаби мусиқии ноҳияи Шаҳринав, Мусоев А. – артисти хизматнишондодаи Тоҷикистон, сарбалетмейстри ансамбли фолклори – этнографии “Ганчина”, баъд сарбалетмейстри Филармонияи давлатии Тоҷикистон, Анварова Б. ва Усмонова С. муаллимони рақси тоҷикӣ дар омӯзишгоҳи мусиқии шаҳри Душанбе, Едгорова С. – артисти хизматнишондодаи Тоҷикистон, роҳбари маҳфили рақси тоҷикӣ дар Хонаи пионерони вилояти Суғд, Олимова С. – ҳунарпешаи театри мусиқӣ драмавии шаҳри Конибодом, Аминова З. ва Сиддиқов И. – кормандони Хонаи маданияти шаҳри Панҷакент ва дигарон дар роҳи рушди санъати миллии тоҷик анъанаи устои худ Азиза Азимоваро бомуваффақият идома медиҳанд. Танҳо дар Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода низ чанд нафар аз шогирдони Азиза Азимова, аз ҷумлаи Б. Темиров, Н. Қиличева, О. Ҳақимова, А.Мусоев, В.Лисина, Т.Наботова ва дигарон дар пайравӣ ба устои худ ба фаъолияти омӯзгори машғул буданд, шогирдонро мисли Азиза Азимова, бо нозуқиҳои рақси миллий шинос намуда, онҳоро дар рӯи эҷодкорӣ ва навоарӣ тарбия менамуданд.

Ҳамаи ин ба он сабаб шудааст, ки Азиза Азимоваро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин ҳукумати собиқ СССР ва чанде аз давлатҳои хориҷӣ, аз ҷумла ҳукумати собиқ Ҷумҳурии демократии Афғонистон Азиза Азимоваро бо ду Ордени Байрақи Сурхи меҳнат, ду ордени Нишони фахрӣ, Ордени дӯстии халқҳо, медалҳои сарисинагии “Барои меҳнати шучоатмандона дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ солҳои 1941–1945”, “25 – солагии ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ солҳои 1941-1945”, “30– солагии ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ солҳои 1941-1945”, “100–солагии Рӯзи таваллуди В. И. Ленин”, “Собиқадори меҳнат”, инчунин нишони сарисинагии “Садоқат”–и собиқ Ҷумҳурии демократии Афғонистон ва чандин ифтихорномаву раҳматномаҳои ҳукумати сарфароз гардониданд.

Азиза Азимова дар нишасти тантанавӣ бахшида ба хотимаи даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик дар Кремли Москва (апрели соли 1941) дар наздикии И. В. Сталин ҷой гирифтааст.

5 – декабри соли 2015 Азиза Азимова 100-сола мешавад. Дар чаҳон шахсиятҳои варзидаро дар ин сана ботантана қайд мекунам.

Ба назари ман Азиза Азимова, ки аз ҳамингуна шахсиятҳои номӣ ва варзида маҳсуб ёфта, тамоми ҳастии худро баҳри пешбурди санъати рақси миллии халқаш бахшидааст, ба муносибати ин сана сазовори қадрдонист. Аввалан, мадфани ӯ мебоист дар пойтахти мамлакат шаҳри Душанбе ба хок супурда мешуд ва дар мазораш мақбара ва нимпйқарааш гузошта мешуд. Баъдан ягон муассисаи таълимии санъат ба номи ӯ бояд номгузори карда шавад, солисан, хуб мешуд агар дар соҳаи рақси миллии тоҷик ҷоизаи давлатӣ бо номи Азиза Азимова муқаррар мегардид.

Умед аст, ки Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мувофиқа бо мақомоти дахлдори ҳукумати доир ба ин масъала хулосаи дахлдор бароварда, чораҳои дахлдор меандешад ва ба ин васила ҷунбиши тозаеро дар соҳаи санъати рақси милли тоҷикӣ ба вучуд меоварад.

**Калидвожа:** раққоса, театр, балет, балетмейстер, эҷод, артист, устод, шогирд, шахсият.

### АДАБИЁТ

- 1.Нурҷонов, Н. Олами беканори рақси тоҷик. – Душанбе, 2004. – 274 с.
- 2.Нурҷонов Н. Опера и балет . – Душанбе, 2010.

УДК

Т. Атахонов

### АРТИСТКА И МАСТЕР

(К 100 летию со дня рождения Народной артистки Таджикистана, профессора Азизы Азимовой)

В статье автор рассматривает жизненный и творческий путь Азизы Азимовой, Народной артистки Таджикской ССР, профессора кафедры хореографии ТГИИ им. М.Турсунзаде, её вклад в воспитании хореографов и развитие хореографического искусства.

**Ключевые слова:** танцовщица, театр, балет, балетмейстер, творчество, артист, мастер, ученик, личность.

UDK

Т. Atakhonov

### ARTIST AND MASTER

(Dedicated to the 100th anniversary of the People's Artist of Tajikistan, Professor Aziza Azimova)

In this article the author surveys the life and professional career of Aziza Azimova, the People's Artist of the Republic of Tajikistan, professor of choreography of the Tajik State

Institute of Arts named after M. Tursunzoda, and her contribution to the education of choreographers and to the development of choreographic art in Tajikistan.

**Keywords:** Aziza Azimova, dancer, theater, ballet, choreographer, art, artist, master, pupil, personality.

УДК

Н.А. Клычева

## ВКЛАД ДЖАМИЛИ АХУНОВОЙ В РАЗВИТИЕ ИСКУССТВА ТАНЦА

(посвящается памяти Народной артистки Каракалпакии Джамилы Ахуновой)

Джамилы Ахунова - видный деятель хореографического искусства Таджикистана, балетмейстер, художественный руководитель Государственного заслуженного Ансамбля танца им. Г.Валамат-заде, Народная артистка Каракалпакии. Вся её творческая жизнь была примером самоотверженной отдачи себя искусству танца. Пройдя все этапы становления и развития профессиональной танцовщицы, а затем постановщика танцев, организатора и руководителя ансамблей танца, она всю свою жизнь направила на совершенствование искусства танца, мастерство сопутствовало её таланту.

Творческий путь Д.Ахуновой раскрывает перед учёными истории, искусствознания, педагогики обширное поле исследования многогранности её таланта, сферу деятельности её разных интересов и педагогических находок в танцевальном искусстве республики Таджикистан.

Д.Ахуновой посвящена публикация в энциклопедии «Адабиёт ва санъат» («Литература и искусство») Таджикистана, где кратко изложены факты её жизни и деятельности [9, С.518]. Творчеству Д.Ахуновой посвящены статьи в периодических изданиях [4, С.23-25; 6, С.4]. Таджикский театровед, доктор искусствоведения Н.Нурджанов в книге «Олами беканори ракси тоҷик» («Безграничный мир танца») писал о презентации концертной программы Д.Ахуновой с ансамблем танца «Гулрез» [8, С.311].

Балетмейстерское искусство Д.Ахуновой нашло отражение в монографии Н. Клычевой и З. Казаковой «История хореографического искусства Таджикистана: очерки» [7, С. 244]. В виду того, что в книге автобиографические данные опубликованы со слов Д.Ахуновой, поэтому есть некоторые несовпадения с данной публикацией, которая основана на документе, где записаны даты, приказы приёма и освобождения от занимаемой должности её трудовой деятельности.

Публикации, посвященные жизни и творчеству Д. Ахуновой можно рассматривать в трех ракурсах. Первый – посвящён её исполнительскому искусству, второй - балетмейстерскому творчеству и третий - педагогической деятельности. [10; 9, 4,5,6;7, 8].

Джамиля Ахунова – автор статьи, в которой она поднимает вопросы развития мужского танца, отражает развитие танцевального искусства республики, даёт творческие характеристики талантливых танцоров - мастеров хореографического искусства [1]. Совместно с Ш. Абдурахмановой она записала танцевальную сюиту «Таджикистан», которая вошла в сборник танцев. Сборник танцев «Гулчини ракс» был издан как методическое пособие по таджикскому танцу для учебных заведений и коллективов художественной самодеятельности [2].

Богатое танцевальное наследие Д.Ахуновой связанное с искусством республики: исполнительское мастерство танцовщицы; постановки народных и эстрадных таджикских танцев как балетмейстера на профессиональной и самодеятельной сцене; её педагогический опыт преподавателя кафедры хореографии ТГИИ им. М.Турсун-заде - требует отдельного исследования, на которое не претендует автор статьи. Внимание нашего исследования было направлено на определение основных этапов творческого становления, поисков в танцевальном искусстве Д. Ахуновой и её достижений на этом поприще, связанных с воспитанием танцоров по традиционной системе «Устод-шогирд» («Мастер - ученик»).

Д.Ахунова мастерски использовала в своем творчестве усвоенные знания и умения таджикского, узбекского танцев, приобретённые по традиционной системе «Устод-шогирд» от признанных мастеров, знатоков народного танца. Изучая разные стили народного узбекского танца в Ташкентском хореографическом училище, таджикского танца в ансамбле танца «Лола», Государственной филармонии, затем европейского классического танца в Театре оперы и балета им. С.Айни, балетмейстерскую школу Мукарамы Тургунбаевой, Исохара Акилова в Узбекистане, Гафара Валамат-заде, Хурсанда Хакимова, Гавхар Мирджумаевой, Зебо Амин-заде в Таджикистане - она, сочетая традиционное и современное в танцевальном искусстве, передавала своим ученикам опыт Мастера и наработанные находки, воспитывая последователей своего дела.

Исполнительская деятельность как танцовщицы в Государственной филармонии кратко излагается в книге «Ифтихори миллат» [9, С.206]. Ахунова активно сотрудничала с НИИ культуры и информации, участвовала на различных конференциях, выступала с докладами [1]. В сотрудничестве с Ш.Абдурахмановой был записан и опубликован танец «Таджикистан» в сборнике танцев «Гулчини ракс». Постановка танца была осуществлена в ансамбле танца «Зебо» [5, С.15; 2, С. 4-20].

Ахунова разработала собственную методику подготовки танцоров. Каждое занятие включало в себя движения таджикского танца, гимнастики, аэробики, классического танца (балета). Урок проводился ежедневно. От урока к уроку добавлялись новые танцевальные движения вначале в медленном темпе, постепенно ускоряясь, исполнявшиеся под аккомпанемент музыкантов-дойристов. Особое внимание Ахунова уделяла постановке корпуса, филигранной работе рук и ног танцоров, которые могли выполнять технически сложные элементы танца. Воспитывая технически подготовленных исполнителей и осуществляя для них современные прекрасные постановки танцев, она стала примером для молодых балетмейстеров, подняв планку мастерства искусства балетмейстера на новый уровень, Ахунова гармонично использовала традиции таджикского танца, художественное мышление балетмейстера с современным видением композиционного построения сюжета в постановке танцев.

Принципиальная, требовательная и жесткая в работе с творческими коллективами, она требовала от артистов беспрекословного послушания и подчинения. Целенаправленное творческое воздействие Д.Ахуновой на танцевальные коллективы в купе с их правильно организованной работой: хореографической подготовкой исполнителей, постановками танцев, концертных программ и репетициями - принесли свои плоды. Она воспитала плеяду талантливых учеников-балетмейстеров, танцоров - исполнителей высокого класса и самое главное она обогатила хореографический язык современного таджикского танца, расширила границы восприятия пространства танца в новых композиционных решениях.

Образ ликующей юности, полный радости бытия неизменно возникал в постановках танцев Джамили Ахуновой, знаменуя отклик хореографического искусства на события самой жизни. Д. Ахунову можно назвать поэтессой танца. Как поэт рифмует слова в строчки, так она создавала из движений хореографические фразы, танцевальные композиции. Отсюда её увлечённость и тяготение к жанру хореографической миниатюры, который балетмейстер культивировала на протяжении всего своего творческого пути. Каждый созданный танец напоминал хореографическую миниатюру, будь то классический танец «Мухаммаси чор сархона» («Голубой маком»), поставленный в ансамбле танца «Гулрез» Гостелерадио, «Горная сказка» в детском ансамбле «Парвоз» МВД республики или танцевальная композиция «Лола» в заслуженном государственном ансамбле танца «Лола» им. Г.Валамат-заде.

Сам выбор жанра говорит о том, что для Д. Ахуновой движение в танце – основа хореографического искусства - главное, а подчас единственное средство выразительности. «Новое движение для балетмейстера то же, что новая краска для живописца. Чем больше их, тем больше возможностей» - утверждал известный русский балетмейстер К.Голейзовский [3].

Вот почему свои поиски в таджикском танце она, прежде всего, начинала с обновления лексической основы хореографии. Отражая жизнь в танце, она стремилась сделать менее абстрактным сам язык таджикского танца, сообщить ему большую жизненность и теплоту. Поэтому в её постановках танцев появлялось множество пластических полутонов, мягких, гибких переходов от движения к движению. Тело танцующих артистов как бы пело. И эта бесконечно льющаяся мелодия движений человеческих тел, призвана была выразить тонкую, прихотливую, едва уловимую мелодию человеческих чувств. Используя традиционные положения корпуса, рук, ног, движений кулябского, памирского, бухарского, ходжентского стилей таджикского танца, она бесконечно разнообразила их, находила новые неожиданные ракурсы поз.

Хореографические искания Д. Ахуновой существенно повлияли на формирование стиля современного профессионального таджикского танца. Её творческая деятельность подняла танцоров на новый профессиональный исполнительский уровень в ансамблях танца «Зебо», «Парвоз», «Гулрез», «Лола». Эти коллективы стали своеобразными вехами на творческом пути Джамили Ахуновой, где достижения выступали ступенями достигнутого. Она постоянно находилась в творческом поиске и результатом этого процесса являлись всё новые постановки танцев и концертные программы.

Вся её творческая жизнь, которую она начала с детской художественной самодеятельности, шаг за шагом поднимаясь и падая, взрослая и набирая про-

фессиональный опыт танцовщицы, а затем и балетмейстера-постановщика, была направлена на достижение вершины творчества в искусстве. Джамия оставила неизгладимый след в памяти своих учеников, танцоров ансамблей танца, друзей и знакомых, с кем ей пришлось общаться и работать.

Ахунова Джамияхон Мамадалиевна родилась 25 марта 1946 года в Маргилане Ферганской области Узбекской ССР. С детских лет она занималась танцем в самодеятельном коллективе в клубе «Шелковик» г. Маргилана (руководитель Глущенко). На концертах она исполняла венгерский, русский, китайский, узбекский танцы, акробатический номер, сольный номер «Вальс» (на пальцах на музыку Шопена).

Джамия становится участницей Республиканского смотра художественной самодеятельности в г. Ташкенте, где она занимает первое место, исполнив сольный номер «Найнавоз» в постановке И. Акилова, Народного артиста Узбекской ССР. В 1962 году Д. Ахунова в составе узбекской делегации едет в Москву на Всесоюзный смотр народного творчества, где исполняет «Бухарский танец» (постановка И. Акилова) и «Танец с виноградом» (постановка Гердт, 1962).

В этом же году она поступает в Ташкентское хореографическое училище на отделение народный танец (педагоги Р. Каримова, Р. С. Султанов, 1962-1965). В 1965 году, после окончания Ташкентского хореографического училища она была направлена в Ферганский областной музыкально-драматический театр, но вскоре 10.11.1965 года была приглашена в Каракалпакскую Госфилармонию в ансамбль песни и танца им. Бердаха г. Нукуса Каракалпакской АССР на должность артистки балета 1-ой категории. Через полтора года она уже переведена на должность солистки ансамбля. Её репертуар пополнили сольные танцы: «Таджикский танец» (постановка И. Акилова Народного артиста Узбекской ССР), «Памирский танец» (постановка Галии Измайловой, Народной артистки СССР), «Каракалпакский танец» (танец на пальцах, постановка И. М. Проценко), соло в массовых танцах (постановка Мукарамы Тургунбаевой, Народной артистки СССР), азербайджанский танец «Чабан» (постановка К. Дадашева).

Она совершенствовала своё исполнительское мастерство танцовщицы, была наблюдательна и училась у балетмейстеров мыслить хореографическими образами. В 1967 году за большие заслуги в развитии Каракалпакского искусства и в связи с 50-летием Великого Октября Джамиле Ахуновой присвоено почётное звание Заслуженная артистка Каракалпакской АССР. В этом же году она награждена Почётной Грамотой Хорезмского Обкома комсомола за высокое исполнительское мастерство в дни литературы и искусства Каракалпакии в Хорезме.

В 1970 году Д. Ахунова приезжает в г. Душанбе в ансамбль танца «Лола», где проработала всего полгода. Влюбившись однажды в таджикский танец, она постоянно находилась в творческом поиске, старалась обогатить свой интеллектуальный и профессиональный потенциал. В её репертуаре появились сольные танцы: «Змея», «Арабский», «Индийский», «Голубь» в постановке Гафара Валамат-заде, Народного артиста СССР, главного балетмейстера и Художественного руководителя Государственного ансамбля танца «Лола». Вернувшись в Каракалпакию Ахунова продолжила работать в ансамбле песни и танца им. Бердаха Госфилармонии г. Нукуса до августа месяца 1972 года. С октября месяца 1972 года до декабря 1973 года она проработала Каракалпакском госпединституте в профкоме на должности балетмейстера художественной самодеятельности.

Творческий поиск в исполнительском искусстве танца не давал ей покоя. Следует отметить, что она пробовала свои творческие силы как солистка в разных профессиональных коллективах. С января 1974 по октябрь 1975 гг. - она солистка Государственного ансамбля танца «Бахор» Узбекской ССР. Среди сольных номеров «Тон маликаси» («Утренняя царица») в постановке Мукарамы Тургунбаевой, Народной артистки СССР, главного балетмейстера и Художественного руководителя Государственного ансамбля танца «Бахор». В декабре 1976 года Джамиля Ахунова приглашена на должность балетмейстера ансамбля танца Радио и телевидения Каракалпакской АССР, где проработала до октября 1979 года. В 1977 году Джамиле Ахуновой за большие заслуги в развитии Каракалпакского советского искусства, активное участие в подготовке и проведении Дней Каракалпакской литературы и искусства в Башкирии присвоено звание Народной артистки Каракалпакской АССР.

Ахунову привлекали неисчерпаемые возможности таджикского танца и она вернулась в Таджикистан в Душанбе в августе месяце 1979 года, став танцовщицей высшей категории ансамбля песни и танца Государственной филармонии, где она проработала до января 1981 года [10, С 206]. Здесь она создала такие хореографические образы как «Кулябский танец» (постановка Хурсанда Хакимова), «Узбекский танец», «Шахло», «Кукла», «Танец с тибетейками» (постановка Гавхар Мирджумаевой, Народной артистки Тадж. ССР). А затем с 1981 по август 1982 год – артистка балета Таджикского академического театра оперы и балета им. С.Айни.

В сентябре месяце 1982 года она уже преподаватель отделения народного танца Наманганского государственного училища искусств, где преподавала до января 1983 года.

Джамиля Ахунова окончательно возвращается в Душанбе и с 1983 по 1984 год она руководит детским ансамблем танца «Машъал» Дворца пионеров г. Душанбе, в состав которого, собрав 50 детей участников, по возрасту из них образовала старшую, среднюю и младшую группы. С этого детского танцевального коллектива начинается отсчёт балетмейстерской и репетиторской работы Джамили Ахуновой в Таджикистане. Собрав воедино свой исполнительский опыт профессиональной танцовщицы и первые успешные пробы руководителя и постановщика в ансамбля танца Радио и телевидения Каракалпакской АССР, она в ансамбле «Машъал» ставит массовые народные танцы: «Сабзаджонам сабза», «Кулябский танец», «Памирский танец» и другие, которые после концертных выступлений детей приобретают популярность и известность в обществе. Новая форма массовых танцев детей, синхронно и точно музыкально исполненных, привлекла внимание специалистов и средств массовой информации. Ансамбль танца «Машъал» Дворца пионеров г. Душанбе под руководством Д.Ахуновой был приглашен для выступления на телевидение ТВТ и на запись концертных номеров.

После триумфального выступления ансамбля танца «Машъал» Зебо Аминзаде, руководитель ансамбля танца «Зебо» Гостелерадио приглашает Д.Ахунову в свой ансамбль на должность балетмейстера-репетитора. По приглашению своей однокурсницы по ташкентскому хореографическому училищу Зебо Аминзаде Ахунова начала свою работу в ансамбле танца «Зебо».

С 1984 по 1988 год она работает балетмейстером – репетитором в ансамбле танца «Зебо» и создает постановки танцев в детской студии при ансамбле. Опираясь на свой богатый опыт исполнительского мастерства танцовщицы, Ахунова совершенствует талант великолепной постановщицы танцев и разрабатывает свою методику подготовки профессиональных танцоров.

Постановки танцев, осуществлённые в этот период, показали неординарность и новизну её балетмейстерской мысли. Каждая её постановка, ломала устоявшиеся годами стереотипы сценического оформления танца. Танцевальная сюита «Таджикистан» (музыка А.Мусоева, слова Н.Косыма) была приурочена к празднику Дню Независимости Таджикистана и поставлена на основе современных эстрадных движений с чётко выраженным национальным колоритом, олицетворяющих собой красоту чувств, движений и молодости. Постановка осуществлена на чётких, энергичных движениях, которые придали танцу грациозность, изящество, лёгкость. Композиция состояла из 60 рисунков, 53 движений и 22 фигуры. Хореограф Ш.Абдурахманова в сотрудничестве с Д.Ахуновой осуществила запись танцевальной сюиты «Таджикистан» в книге «Гулчини ракс» [2].

Её хореографические постановки создавали многоликость её искусства и во всём этом существовала Джамия Ахунова, которую узнало поколение конца 20 и начала 21 века. Культ исключительности балетмейстера воплощался в её нестигаемом характере, она не шла на компромиссы и до конца отстаивала свою точку зрения на различные проблемы, фанатически преданная хореографическому искусству. Она стремилась к высокому искусству и была примером для подражания для своих учеников и последователей.

Эмоционально-образное понимание и оценка действительности выводит Ахунову к пути создания поэтически обобщённых, философских сгущённых до символа хореографических образов, отсюда же выбор и оригинальность её художественной манеры, стилистические особенности балетмейстерского почерка.

В этот период, в процессе развития таджикского профессионального хореографического искусства происходят перемены. Профессиональные кадры танцоров, балетмейстеров после получения образования влились в ряды артистов балета Театра оперы и балета им. С.Айни, Государственной филармонии, ансамблей танца «Лола», «Зебо», «Джахоноро», «Гулрез», театра танца «Падида», «Чаманоро», «Рухшона», творческих коллективов областных театров. Таджикский танец претерпел значительные изменения, стал более подвижным, за счёт музыкального темпа произведений, усложнилась техника танца, появились талантливые солисты и балетмейстеры.

В этот период одной из них была Ахунова, которая ратовала за многообразие средств пластической выразительности в танце, где каждое движение выражало смысл, а не просто было движение ради движения. Она расширила образные ресурсы таджикского танца, усилила его характерность. В выборе музыкального произведения, отбора постановочных приёмов - всё было ею подчинено идее постановки танца, типу оформления сцены, костюмов, грима.

Порой казалось, что Ахунова отступала от своего намеченного творческого пути, к примеру, её работа балетмейстера и руководителя в детском ансамбле танца «Парвоз», который она создаёт при клубе МВД республики в 1988 году.

Но потом оказывалось, что любая тропинка потом выводила её к следующей вехе, к намеченной цели.

Между этими метаморфозами множился облик творческой музы балетмейстера. Постановки танцев «Рақс бикун чоно» (музыка Кароматулло Курбонова, слова народные), бухарский танец «Ларзон», танец «Рақсиданош» (муз. и сл. Д. Усманова), хорезмский танец «Барригал» (муз. народная на сл. О. Хаитовой), афганский, индийский «На природе Пенджаба», арабский «Состязание в мастерстве», хореографическая композиция «Кулоби» (музыка народная), австрийский танец, американский танец «Весёлая прогулка», танец «Ритмы дружбы» - показали богатство фантазии балетмейстера. В репертуар ансамбля входили фольклорные танцы Таджикистана, танцевальные миниатюры, танцы Востока, современные танцы.

Ансамбль «Парвоз» участвовал в международном фестивале в Австрии, удостоен звания лауреата Клагенфуртского фестиваля танца, лауреата 3 Всесоюзного фестиваля народного творчества в Москве в 1989 году. Ансамбль принял участие в Международном фестивале в городе Львове (1990 г.), в Международном фестивале детских танцевальных коллективов в Турции и Екатеринбурге (1991 г.).

В ансамбле занималось 50 детей в возрасте от 5 до 13 лет и только гражданская война в Таджикистане стала препятствием для дальнейшего развития детского коллектива. Д.Ахунова в детском ансамбле танца «Парвоз» осуществила постановки танцев от таджикских танцевальных композиций до современных эстрадных зарисовок.

Следующей вехой на её творческом пути было создание в 2000 году ансамбля танца при Комитете по телевидению и радиовещанию при Правительстве республики. 4 апреля 2003 года была представлена первая концертная программа вновь созданного женского ансамбля танца Комитета радио и телевидения Правительства республики Таджикистан. На презентации Президент РТ Имомали Рахмон наименовал ансамбль «Гулрез». Концертная программа началась с танца «Мухаммаси чорсархона», затем были исполнены танцы «Ларзон», «Қашқарчай Ҳичоз», «Рақси хоразмӣ», «Рақси тоҷикӣ», танец под песню «Модар» (музыка Зухуриён, сл. народные), танец «Ретро» (музыка Тото Кутунио), «Арабский танец, «Муноҷот» (музыка классическая, сл. Туграл). Концертная программа Джамили Ахуновой включала девять постановок танцев народную хореографии и танцев других народов мира. Н.Нурджанов писал о том, что она использовала в постановке стилизацию современного таджикского танца, где гармонично были вписаны танцевальные движения и высокое исполнительское искусство [8,С.311].

Джамила Ахунова – новатор в области народного - сценического танца, строго соблюдая правила академической школы исполнительского искусства, воспитала большую плеяду танцовщиц и танцоров ансамблей танца «Зебо», «Гулрез», «Лола».

Её академическая школа исполнительского искусства была основана на приобретение навыков и умений исполнителями, знание основных позиций и положений таджикского танца, классического танца (балета), аэробики, гимнастики. Разработанный ею комплекс движений был направлен на постановку корпуса, рук, ног, головы, которые вырабатывали у танцоров устойчивость, умение

гармонично сочетать движения танца. Движения на середине зала включали все па (pas) таджикского танца от перегибов корпуса до прыжков и вращений (чархи). Она нашла новые приёмы образной выразительности, синтезировав язык академического стиля исполнения народного таджикского танца в современной обработке.

Свежие и выразительные приёмы были ею найдены для яркой обрисовки характерных особенностей таджикского танца – памирского, ходжентского, кулябского, бухарского танцев. Танцам, поставленным ею в ансамбле танца «Гулрез», присущи пластичность и певучесть движений в сочетании с филигранной отточенностью хореографического рисунка. «Оғози ҳаётӣ» хореографическая композиция, в которой раскрывается замысел создания мира и трёх стихий природы: огня, ветра и воды - олицетворение стихий, порождающих зло и добро. «Сарахбори «Наво» - классическая композиция, где посредством танца изображается исполнение на музыкальных инструментах. «Муноҷот» - классический танец состоящий из трёх частей, где первая часть молитва, вторая и третья отражают приобретение чувства радости и духовности. «Таронаҳои ҳиҷоз» (Напевы души) – танец олицетворяет пробуждение весны, любви, разлуки и чувства зова к странникам о их возвращении домой. Сценическая площадка в танце «Вальс» под сопровождение песни «Модар» используется ею полностью, хореографический рисунок как бы расширяет её, а костюмы танцовщиц – белые балльные платья дополняют и подчёркивают образ чистоты и нежности. Всё служит основной идее раскрытия образа танца, передавая дух жизни, парящий в танце. Всё это - даёт простор балетмейстерской фантазии и затем ставит перед хореографом новые сложные задачи.

Её постановки танцев захватывают внимание зрителей, такие танцы как «Арабский», «Ретро» где ничто не отвлекает внимание от хореографического рисунка, от игры линий человеческого тела. Джамиля Ахунова тонко улавливает новое в творчестве молодых композиторов - мелодистов. Данные композиции состоят из отдельных хореографических миниатюр, поставленных на музыку одного или несколько композиторов, или обработанных народных танцевальных мелодий, и напоминают по форме цикл стихов, проникнутых единой мыслью и настроением.

Смысл композиций Ахуновой – это большие поэтические и философские обобщения. Именно поэтому она находит наиболее органичный для себя способ выражения настроений в жанре хореографической миниатюры. Танец здесь выражает чувства, неподвластные словам, высокие душевные порывы, где он приобретает способность самыми яркими и убедительными красками слагать пластические гимны высоким душевным порывам: человечности, свободе, любви, радости, нежности, красоте, и т.д.

Презентация созданного ею коллектива «Гулрез» с новой танцевальной программой показало богатство традиционной таджикской хореографии (классический танец «Мухаммаси чор сархона», кулябский), танцев народов Востока («Лязги», «Андижанская полька», арабский танец), современный танец «Ретро» и многие др.

Её творческая жизнь стали предтечей создания ансамбля танца «Гулрез» Комитета радио и телевидения при Правительстве республики. Она стала главным балетмейстером и художественным руководителем ансамбля. Её талант балетмейстера заблистал разноцветными гранями творчества в постановках от фоль-

клорных мотивов до современных танцев. Создание Ахуновой ансамбля танца «Гулрез» привнесло новое веяние в хореографическое искусство республики. Её талант постановщика раскрылся во всей своей красе. Презентация концертной программы, на которой присутствовал Президент республики Таджикистан уважаемый Имомали Рахмон, правительство и зарубежные гости, приятно всех удивила. Концертная программа транслировалась по центральному каналу ТВТ и получила большой резонанс в республике, ещё раз доказав, что талант Джамили в постановках массовых танцев и воспитании танцоров-профессионалов неисчерпаем.

С ансамблем танца «Лола» у Д.Ахуновой был связан важный этап её взаимоотношения с танцевальным фольклором. Интерес к таджикскому танцу у Ахуновой возник с самого начала её творческой деятельности, когда в 1970 году она приезжала в Таджикистан и работала полгода в ансамбле «Лола» под руководством Гафара Валамат-заде.

Она всё это время поднимала своё исполнительское мастерство как танцовщица, училась у известных балетмейстеров. Д. Ахунова работала солисткой в Государственном ансамбле «Бахор» у Мукараммы Тургунбаевой, в государственном ансамбле «Лола», танцевала в ансамблях Таджикской Госфилармонии, Таджикского академического театра оперы и балета им. С.Айни.

С 2003 до последнего дня жизни Ахунова преподавала на кафедре хореографии в ТГИИ им. М.Турсун-заде, вела предметы: «Искусство балетмейстера», «Гимнастика и аэробика», «Руководство танцевальным коллективом». В студенческом ансамбле танца «Бунафша» для концерта она осуществила постановку классического танца «Сокиномаи Ироқи Бухоро» под песню исполненную Народной артисткой Таджикистана Мастоной Эргашевой.

В ансамбль танца «Лола» она была приглашена в январе 2003 года на должность балетмейстера, когда ансамбль находился в кризисном состоянии и упадке. Художественным руководителем был Амон Мусоев, Засуженный артист РТ. Основной состав танцоров ушёл на заслуженный отдых, балетмейстеры менялись, чуть ли не каждый год, репертуар коллектива не отвечал требованиям времени.

В апреле 2004 года, связи с двойственностью положения Ахунова уходит из ансамбля и только в апреле 2007 года её обратно приглашают на должность Художественного руководителя Государственного Заслуженного ансамбля танца «Лола» им. Г.Валамат-заде.

Джамила начала работу с азов, собрала старшеклассников по школам и интернатам. В течение года по разработанной ею методике были подготовлены танцоры и танцовщицы ансамбля, куда входил урок таджикского танца, движения гимнастики и аэробики, классический тренаж. Она весь свой творческий потенциал направила на постановку новой концертной программы ансамбля танца «Лола». Поставив программу, Ахунова проработала в ансамбле до сентября 2008 года, но на презентации уже она не участвовала.

Презентация состоялась 7 марта 2009 года в киноконцертном комплексе «Борбад», посвящённая женскому празднику 8-е марта.

Концертная программа заслуженного государственного ансамбля танца «Лола» им. Г.Валамат-заде началась с танцевальной сюиты «Лола». В сюите «Лола» в полный голос заявила о себе ассоциативность мышления балетмейстера

Ахуновой, связанная с теми же впечатлениями от живой природы, что лежат в основе танцевального фольклора. На изобразительных ассоциациях с природой, когда группы танцоров движениями синхронно напоминали, то раскрывающийся огромный цветок тюльпан (лола), то склонившиеся под волнением ветерка головки цветов. Образ огромного цветка возникал как фокус – открывался занавес и цветок начинал распускаться, неожиданно поражая воображение зрителей и заставлял радостно изумляться блестящей выдумке Д.Ахуновой. Яркие костюмы красно-зелёные у девушек и бело-зелёные - у юношей, сочность красок, оформление сцены придавало зрелищность танцу.

Композиционное построенное начало сюиты «Лола» вызвало восторг захватывающее дух зрителей. Красота движений рук танцовщиц, образность исполнения цветка тюльпана надолго запомнился зрителям. На сцене появляются сложные пространственные рисунки. Здесь мы видим изощрённую балетмейстерскую фантазию, изобретательность, узорчатость хореографического рисунка.

В этот период творчества Д.Ахуновой в ансамбле «Лола» происходил процесс обогащения техники таджикского танца. Опираясь на достигнутые успехи творчества Г.Валамат-заде, которые были им осуществлены в ансамбле как новые выразительные приёмы (женский танец «Дашнободи»), прыжковая техника – танец Малики Каландаровой «Шодиёна» в постановке Хурсанда Хакимова. Эти приёмы Г.Валамат-заде и Хурсанда Хакимова создавали ощущение лёгкости верчения, разрабатывался новый виртуозный танцевальный стиль. Пластичность выразительности рук, корпуса становилась средством создания техничного танца насыщенного эффектными трюками. Этому способствовало появление сценической обуви, дающей возможность танцовщице стоять, передвигаться и стремительно вращаться на подушечке стопы. Таджикский танец обогатили композиторы – мелодисты, которые стали сочинять музыку для танцевальных сюит, что нашло выражение в постановках Народного артиста СССР Гафара Валамат-заде, в 3-х частных хореографических картинках – танцевальная сюита «Лола», «Памирская свадьба» и других постановках. Возникла тенденция создания оркестровых партитур, аранжировки народных мелодий и песен, здесь происходило дальнейшее обогащение таджикского сценического танца. Наряду с таджикским классическим танцем, значительное место в репертуаре ансамбля «Лола» занял народно-сценический танец.

В то же время происходил процесс создания новых форм, разрушались традиционные структурные каноны таджикского сценического танца. Наряду с сольным танцем, стали создаваться групповые и массовые танцы с участием не только танцовщиц, но и танцоров, смешанные группы женского и мужского состава в сюите «Лола», «Нагорабазм», «Афганский», «Дашнободи» и другие. В дальнейшем интерес к народному таджикскому танцу усилился и его использовали в своих постановках балетмейстеры А.Мусоев, Д. Ахунова.

Данную традицию хореографических зарисовок продолжила Д.Ахунова в своих новых постановках в ансамбле танца «Лола». Стремление приблизиться к глубинным истокам таджикской музыки выразилось в её постановках в ансамбле танца «Лола» композиций танцев «Субҳи Бадахшон», «Гулчин». Она пришла к заключению, что танец должен ставиться на музыку, которая написана специально для танца, она должна быть какой то особенной, которая не могла

бы быть нарушена ни одним движением, которая являлась бы дополнением к танцу, как и танец, дополнением к ней.

Ахунова ищет равнодействующую грань между музыкой и танцем, их определённой суверенности при полной гармонии. Эта гармония определилась в результате соединения раскрытых закономерностей музыкальной формы с её эмоциональным смыслом в звуко - пластических образах. Композитора, столь близкого себе, чтобы работать с ним Ахунова нашла в лице Шарифа Бедакова, музыкального руководителя ансамбля «Лола».

Из большого количества музыкального материала хореограф выбирала произведения ярко-эмоциональные, лирические. И лишь фрагментарно балетмейстер обращалась к чисто фольклорной музыке. Творчество Ш. Бедакова отвечало искусству хореографа: передача чувственных отношений того или иного настроения, смена эмоций. В её танце раскрывается эмоциональная абстракция, не всегда поддающаяся логической формулировке, но танцевальная композиция всегда строилась по возрастанию к кульминации, тогда аплодисменты зрителя подчёркивали находки балетмейстера. Только великолепная игра движений, поз, только изумительное мастерство композиции, всё в колыхании, изгибах и переливах – характерная черта постановок Д.Ахуновой. Динамика эмоций и динамика танцев, фиксация эмоционального состояния уступала место его развитию. Акцент переносился с позы на движение между позами и становилась началом новой хореографической фразы.

Большую роль в её поисках новых ракурсов, расположений танцоров на плоскости сцены играло сценическое пространство, условия в которых рождался танец. Основные, выразительные средства танцев ансамбля «Лола» - гармоничные движения и позы, пластическая выразительность и мимика, динамика, темп и ритм движения, пространственный рисунок и композиция подчинялись идее совершенства искусства танца. Танец здесь обогащается и конкретизируется костюмом и театральным реквизитом.

Воспитанные Ахуновой танцоры гибкие, хорошо, свободно двигающие, выразительные в движениях, способные передавать внутреннее своё состояние в тончайших изменениях внешнего облика. Необыкновенно гибкие выразительные руки и тончайшая музыкальность присущи её танцам.

В своих танцах она использовала воздушные поддержки, поднимая солистку на вытянутые руки над головой с фиксированием позы «Мухаммасаи чорсархона» («Голубой Маком») ансамбля «Гулрез. Воздушные поддержки помогали исполнять технические приёмы, осуществляемые двумя руками физкультурно-спортивного и акробатического характера в танце «Андижанская полька» в исполнении мужского состава ансамбля танца «Лола».

Особое внимание Джамии Ахунова уделяла хореографическому воспитанию мужского состава ансамбля танца «Лола». В хореографических композициях «Андижанская полька», «Субхи Бадахшон», «Гулчин» танцоры показали ловкость, силу, красоту мужского танца. В ансамбле «Лола» наблюдался подъём творческой активности молодых танцоров мужского состава. Оптимистический пафос созидания, вера в неисчерпаемые возможности будущего, вновь рождающееся внимание к индивидуальному миру личности дали толчок Ахуновой к возобновлению, к созданию нового поколения ансамбля танца «Лола» и вос-

питанию танцоров по своей методике, раскрывшейся в новых её постановках. То было время напряжённой работы, здорового задора молодых танцоров. В своём искусстве она стремилась собрать в единое целое, найденное раньше с новым интересом к масштабности постановок.

Отдельные номера объединялись в единое целое темой, масштабность композиций показывала унифицированную коллективность движений линий пластики. Контрастный рисунок находил отклик у зрителей. В первую очередь танцы были зрелищными. Основы танцевальной образности просматривались в растительных орнаментах таджикской хореографии. Пластическая линия была очищена, отработана, а главное полностью контактировала с музыкой Ш.Бедакова. Находки танцев в ансамбле «Лола» шли в главном русле творческого развития балетмейстера.

В творчестве Д.Ахуновой наступило время синтеза в единое целое на базе достигнутого, синтеза академической школы исполнительского искусства с использованием фольклорных находок народно-сценического танца. Хореограф хотела, чтобы в танцевальные композиции вошли темы в обработке композитора Ш.Бедакова. В ансамбле «Лола» создавались женские и мужские танцы Согдийской области, Бухары – «Занг», кулябские, памирские танцы.

Хореографические образы повара и солистов мужского состава ансамбля в композиции «Гулчин» строились на пластических лейтдвижениях, характеризующих их в кульминационных ситуациях постановки. Это был принцип хореографического построения образа повара исполненного Саидали Гадоевым, вокруг которого строился танец. Интересные находки движений танца мужчин с чашами (табаками) с пловом. Сценическая композиция танца рассказывала о празднике.

Женственность, энергичность бухарского танца «Занг» создавала динамику развития сюжета и образа танца. Виртуозность, лёгкость, стремительность исполнительниц танца «Занг» сочетались с темпераментом, позволяющим передать хореографический стилизованные особенности танца.

Ахунова разрабатывала в первую очередь фабульную сторону соединения различных, сюжетных линий внутри большой формы танцевальной сюиты. Она сосредоточила внимание на принципе синтеза различных видов пластики в хореографической драматургии сюжетов в танцевальной сюите. Тут выражаясь хореографической лексикой и характерный танец и пластика, и эксцентрические движения, и может быть даже некоторые акробатические приёмы.

Собственные открытия она совершала в области пластики движений с помощью своих помощников Фароғат Саидовой, Шерали Насреддинова, Дилшода Мухаммадиева, Курбона Холова, Назришо Раджабова, которые помогали ей в поиске фольклорных таджикских танцевальных движений. Ахунова синтезировала все существующие к этому времени виды танцев, пластику - традиционных и антитрадиционных, современных. Стилизация фольклорных танцевальных движений и соединение их с современными наглядно гармонично сочетались в показанной композиции «Субхи Бадахшон». Интересна находка танцевальных движений с поясами. Образы танцоров были насыщены поэтичностью. Выразительная пластика, мягкость танцевальных движений девушек сочетались с движениями танца юношей с ножами, присущими памирскому народному

танцу (движения кистей рук, плывущий шаг, прыжковые движения мужчин и другие).

У каждого народа сложились свои танцевальные традиции, хореографический язык и пластическая выразительность, свои приёмы соотношения движений с музыкой. Ценным памятником классического музыкального наследия таджиков является «Шашмаком», выросший на народной основе монументальный цикл из шести многочастных вокально-инструментальных сюит на тексты классических таджикских поэтов.

Характерной чертой таджикской музыки является большое разнообразие, сложность и изящество ритмов, что связано с развитым танцевальным искусством. Городской и профессиональной музыкальной культуре присущи более сложные формы, обилие мелизматических украшений, широкий диапазон, ярко выраженные авджи (мелодические построения в высоком вокальном регистре).

С самого начала творческого пути проявилась артистическая индивидуальность Джамили Ахуновой, её увлечённость таджикской классической музыкой. Она владеет широкой палитрой хореографических красок от углублённого лиризма до бурных порывов, способностью к воплощению в своих постановках певучих пластических мелодий и острых неожиданных пластических диссонансов, яркая контрастность сочетается с формами совершенной гармонией скульптурности поз.

Репертуар её постановок необычайно широк. Одна из наиболее значительных работ – это танцы поставленные на музыку «Шашмаком» – «Муночот», «Мухаммаси чорсархона», «Сарахбори Наво» в ансамбле танца «Гулрез», танец мужского состава ансамбля танца «Лола» на музыку «Синахуруш», «Сокиномаи Ироки Бухоро» в студенческом ансамбле «Бунафша» и многие другие.

В творчестве Д.Ахуновой наметилась стабилизация крупных танцевальных форм: танцевальных сюит и танцевальных композиций, состоящих из нескольких танцев, и совершенствование каждого из них, причём ансамблевый танец преобладал над сольным танцем. Массовость танцев занимала большое место в танцевальных зарисовках. В них предвосхищалось художественное сближение музыкальных и танцевальных форм. Возросла роль ансамблевого танца, стала ощутима пластика - тематическая взаимосвязь солистов и ансамбля. При этом гармонично сочетается женский и мужской танец. Нет тех перекосов, которые существуют в других танцевальных ансамблях, где преобладает женский танец. Ярчайший пример - танцевальная сюита «Гулчин» ансамбля танца «Лола». Используя накопившую танцевальную лексику, Ахунова усложнила танцевальные формы, соединяя действенные ансамблевые и сольные исполнения в единую по содержанию хореографическую картину.

Художественный руководитель и главный балетмейстер Государственного Заслуженного ансамбля танца «Лола» им. Г Валамат-заде (2007-2009 гг.) Ахунова подготовила новую интересную программу на классическую таджикскую музыку и музыку современных композиторов республики: сюиту «Лола», танцевальные композиции. Перед презентацией Ахунова уходит из ансамбля «Лола» в связи с конфликтом с министром культуры Асрори. Концертная программа 2009 года состояла из 23 массовых танцев, которые входили в танцевальные композиции:

«Лола», «Бадахшонӣ», «Классикӣ», «Лухтак», «Қошук», «Занг», «Кумбок», «Андижанская полька», «Хатлонӣ».

Джамиля Ахунова сотрудничала с Научно-исследовательским институтом, участвовала и выступала на конференциях, поднимала вопросы развития профессионального хореографического искусства. Активно выступала в программах на ТВ Сафина, посвященные проблемам мужского таджикского танца.

Вновь её пригласили в ансамбль танца «Лола» в 2015 году на должность Художественного руководителя, где она проработала до 23 июля 2015 года. Внезапная смерть прервала творческий полет не превзойдённой в искусстве танца Джамили Ахуновой, но она успела оставить после себя постановку новой программы танцев, состоящей из новых номеров: сольных танцев, массовый кулябский танец и новая редакция памирской сюиты.

Своеобразный стиль постановок Джамили Ахуновой был изучен и продолжен её последователями, учениками, которые призваны сохранять и развивать наиболее совершенные образцы таджикского, профессионального хореографического искусства. Она выработала критерии и нормы художественного творчества и создала на этой основе художественную школу воспитания танцоров и танцовщиц, добываясь в них образцовое, наиболее совершенное исполнительское искусство.

Развив и подняв на высокий уровень исполнительское искусство, Ахунова как балетмейстер создавала высокие художественные образцы танца в ансамблях танца «Зебо», «Парвоз», «Гулрез», «Лола», сыграв в развитии танцевального искусства Таджикистана прогрессивную, непреходящую роль.

**Ключевые слова:** танец, ансамбль, хореографическая миниатюра, творчество, постановка, балетмейстер, искусство, мастерство, талант.

### ЛИТЕРАТУРА

1. Охунова, Д. Назаре ба ракси мардонаи тоҷик // Паёмномаи фарҳанг. Душанбе, 2001, №4.
2. Гулчини ракс / Тахияи Ш. Абдурахмонова; муҳаррир Н. Қличева. – Душанбе, 2009. – 160 с.
3. Касьян Голейзовский. Жизнь и творчество. – М.: Всероссийское театральное общество. – 1984. – 575 с.
4. Клычева, Н. Поэтесса танца // Фарҳанг ва ҳунар. – 2009. – № 2. – С. 23-25.
5. Қличева, Н. Гулчини ракс // Баҳори Аҷам. – 2009. – 26 октябр
6. Казакова, З. Взгляд, устремленный в будущее // Баҳори Аҷам. – 2006. – апрел.
7. Клычева, Н., Казакова З. История хореографического искусства Таджикистана: очерки. – Душанбе: Дақиқи. – 2014. – 368 с.
8. Нурҷонов, Н. Олами беканори ракси тоҷик. Очерки таърихӣ-назарӣ / Муҳаррир С. Бурханов. – Душанбе, 2004. – 340 с.
9. Охунова Чамила // Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. – Душанбе, 2004. – Ҷ 3. – С. 518.
10. Сулаймонӣ, Х., Нуров, М. Ифтихори миллат. – Душанбе: Эҷод. – 2009. – 280 с.

UDK

N.A. Klycheva

### CONTRIBUTION OF JAMILA AKHUNOVA TO THE DEVELOPMENT OF THE ART OF DANCE

(dedicated to the memory of People's Artist of Karakalpakstan  
Jamila Akhunova)

The article discusses the career of Jamila Akhunova, People's Artist of Karakalpakstan, and the artistic director of the State Merited dance ensemble "Lola" named after G.Valamat-zade. Author tells about her different artistic works, her life and her children's dance performances dance ensemble "Mash'al" of the Pioneer House in Dushanbe, ensemble "Parvoz" of MIA, children's studio dance ensemble "Zebo", dance ensemble "Gulrez" of the Committee of Radio and Television and dance ensemble "Lola."

**Keywords:** Jamila Akhunova, dance, ensemble, choreographic miniature, creativity, production, choreographer, art, skill, talent.

УДК

Б.К.Каримов, О.Н. Николаева

### ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ КАДРОВ И НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНО- КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ В УСЛОВИЯХ РЕГИОНА

Подготовка кадров социально-культурной деятельности, а также постоянный рост профессионализма на рабочем месте – одно из основополагающих направлений культурной государственной политики.

Поиски механизма совершенствования кадрового менеджмента в России привели к проявлению целого ряда государственных программ, таких как «Образование и карьера», «Президентская программа подготовки управленческих кадров» и т.д.

В Чувашии специалистами Дома народного творчества г. Чебоксары был разработан проект долгосрочной «Программы повышения управленческой компетентности руководителей клубных учреждений Чувашской Республики», целью которой является реализация кадровой политики, направленной на непрерывное повышение профессионального уровня руководителей и специалистов клубных учреждений Чувашии.

Программа рассматривал ряд мероприятий, проводимых Домом народного творчества г. Чебоксары совместно с Министерством Культуры и Образования Чувашской Республики, а также с Чувашским государственным институтом культуры и искусств.

В связи со вступлением в силу Федерального Закона № 131 «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации» [1], направленного на переход государственных учреждений культуры на новый уровень финансирования, а также развитие рыночных отношений в области культуры, требования к работникам социально-культурной сферы не только расширились, но и усилились. При этом законодательство не рассматривает оптимальные пути решения проблемы повышения профессиональной компетентности работников социокультурных учреждений на локальном уровне. Попросту, следуя Федеральному Закону №131, который вступил в силу с 01.01.2006 г., во многих социокультурных учреждениях была упразднена работа методических кабинетов, выполняющих задачу регулятора процесса роста профессионализма работников социально-культурной деятельности.

Существует три основные формы активных методов обучения:

- активные аудиторные занятия;
- выездные занятия;
- самостоятельная внеаудиторная работа слушателей.

Каждый метод обучения предполагает определённую организацию учебного процесса, через который реализуется методы активного обучения.

Эффективность каждого метода определяется следующими условиями:

- А) категорией специалистов социально-культурной деятельности;
- Б) целями, содержанием, этапами обучения;
- В) учебной базой.

Теперь рассмотрим наиболее распространённые формы повышения квалификации на современном этапе развития кадрового менеджмента в социально-культурных учреждениях.

Ведущая форма повышения квалификации муниципальных слушателей – курсы повышения квалификации. Учебное заведение, организующее курсы, должно располагать лицензионно-нормативной, материально-технической, учебно-методической и кадровой базой, отвечающей целям курсов. При повышении квалификации применяются в основном два вида курсов: кратко- и среднесрочные (72 и 144 академических часа соответственно). Критерием, по которому осуществляется выбор того или иного вида, является содержание учебной программы, т.е. цели, которые ставятся перед курсами.

Краткосрочные (72 часа) курсы повышения квалификации целесообразно проводить в случае, если они нацелены на приобретение муниципальными служащими знаний, умений и навыков в узкой прикладной области в возможно сжатые сроки. Именно в рамках краткосрочных курсов, в первую очередь, должно проводиться актуальное восполнение компетенции муниципальных служащих, поскольку слушатели присутствуют на тех занятиях, которые способствуют решению насущных задач их службы в кратчайшие сроки. Этот вид курсов может проводиться как в виде непрерывных двухнедельных занятий, так и с разбивкой на два блока для организации отдельно вводных и проблемных занятий.

Среднесрочные (144 часа) курсы предназначены для реализации комплексных учебных программ, предполагающих передачу относительно разнородных знаний, умений и навыков, либо детальное изучение конкретного узкоспеци-

ального вопроса. В среднесрочных курсах, занимающих в общей сложности четыре недели, также может быть предусмотрен перерыв на одной из стадий обучения, в рамках которого слушателям предоставляется время для самостоятельной работы.

Наиболее перспективной технологией организации учебной работы на курсах повышения квалификации вне зависимости от их длительности является сочетание выездной работы преподавателей учебного заведения на места (в районы) с последующим прибытием слушателей на базу учебного заведения в г. Чебоксары (Таблица №1). Во время выездных занятий максимальному количеству муниципальных служащих – будущим слушателям курсов повышения квалификации – преподается общий т.н. постоянный учебный модуль по теме «Система муниципального управления и проблемы реформирования местного самоуправления».

Семинары-практикумы. Внимание участников таких семинаров сосредоточено на совершенствовании того или иного направления деятельности учреждения культуры, внедрение проверенных практикой новых форм работы. Семинары-практикумы, как правило, проводятся на базе лучшего учреждения культуры. Но это не исключает, что семинары-практикумы могут проводиться и в самом слабом учреждении. В этом случае вскрываются и анализируются типичные недостатки в его работе и вырабатываются способы методической, практической помощи.

Другие формы работы, используемые на семинарах:

- лекция беседа, показательное мероприятие;
- обсуждение, консультация, практикум, обмен опытом; просмотр фильмов, литературы, выставки;
- обеспечение участников семинара специальной литературы (сценарии, методические материалы и т.д.).

Деловая игра помогает выработать правильные коллективные решения в постоянно изменяющихся условиях деятельности специалистов культуры. Деловая игра, по сути, предполагает практику в процессе обучения. Она имитирует управленческий процесс. Коллективный характер учебных занятий с работниками культуры при игровом методе обучения с момента подготовки, проведения и заключения, выполнения различных ролей, активизирует развитие коллективных качеств каждого из них.

Выездные практические занятия – одна из наиболее успешных форм, которая может активно использоваться в повышении квалификации специалистов социально-культурной деятельности. Они предполагают просмотр мероприятий с его последующим обсуждением. Перед просмотром руководитель определяет для слушателей педагогическую цель, даёт схему анализа мероприятия. В неё могут войти такие пункты:

- 1) тип анализируемого мероприятия (вечер, игровая программа, конкурс и т.д.);
- 2) состав аудитории (возраст, профессия, социальное положение);
- 3) тематика мероприятия;
- 4) организация мероприятия;
- 5) драматургия и т.п.

Важно при помощи предполагаемых вопросов выявить не только идейно-художественный уровень просмотренного мероприятия, но и принципиальные моменты (успехи или сложности) процесса его подготовки.

Семинары проводятся по двум дневным программам, являются тематическими, на них используются значительный, постоянно расширенный комплекс различных форм работы. При этом явное предпочтение отдаётся активным формам, среди которых центральное место занимает анализ конкретной ситуации.

Анализ конкретной ситуации – практическое аудиторное занятие.

Цели этого вида группового занятия:

- привитие слушателям практических навыков по анализу конкретных ситуаций, возникших на мероприятии;
- обучение слушателей анализу сценария, фонограммы, списка использованной литературы и т.п.

Основная цель этого вида занятия – обмен опытом. Но есть и второстепенные цели, которые достигаются в ходе занятия:

1. развитие аналитических способностей слушателей;
2. формирование критического отношения к собственному практическому опыту;
3. формирование навыков нахождения в представленных событиях крупниц истинно ценного и полезного опыта для дальнейшей пропаганды;
4. воспитание практических навыков по устному анализу сообщения и информации, т.е. каждый из участников самостоятельно готовят рассказ о своём личном опыте в предложенной ситуации.

Круглый стол – обсуждение теоретической или практической проблемы, связанной с развитием социально-культурной деятельности.

Основные цели:

1. развитие аналитических способностей слушателей;
2. формирование способностей разбирать различные стороны обсуждаемой проблемы, находить зависимость между причинами и следствиями;
3. формирование способности ставить проблему, аргументировать и отстаивать свою позицию;
4. привитие навыков общения с людьми;
5. привитие интереса к актуальным научным исследованиям в сфере культуры, умение превращать теоретическую позицию в практические рекомендации.

Конкурс профессионального мастерства для специалистов культурно-досуговых учреждений – действенная форма трудового состязания проводится в целях выявления, распространения и повсеместного внедрения передовых приёмов и методов труда, повышение уровня профессиональной подготовки специалистов учреждения культуры.

Ещё одним действенной формой по совершенствованию кадрового менеджмента учреждения культуры является изучение передового опыта.

Передовой опыт – образец хорошей работы, новаторство с творческими находками и новыми знаниями, а также деятельность, в которой воплощаются в жизнь выводы научных исследований, дающих новый результат.

Для эффективности влияния передового опыта на работу сотрудников учреждения культуры важна деятельность самого руководителя учреждения, который

не просто следит за результатом внедрения передового опыта лучших организаций в области культуры, но и выявляет новые формы работы своих работников, достойных передового опыта.

Во многих работах теоретиков социально-культурной сферы указывают значимость, а также недостатки и преимущества аттестации, как формы повышения профессионального мастерства работников социально-культурной деятельности.

По мнению В. М. Чижикова, аттестационные комиссии, как правило, предъявляют высокие требования к профессиональным качествам работников культуры. Это обязывает последних серьёзно готовиться к аттестации.

Аттестация сотрудников приводится по решению руководителя учреждения или руководства вышестоящих организаций и по результатам деятельности за один, два или три года. Оценивая достигнутые сотрудниками результаты, руководитель намечает систему мер по их поощрению: повышение зарплаты, продвижение по служебной лестнице, премирование.

Поощрение работника за его труд основывается, прежде всего, на уровне квалификации выполняемой работы, на квалифицированном исполнении поставленных задач, а не на уровне квалификации, поставленной в его дипломе.

Т. Г. Киселева, Ю. Д. Красильников, указывают, что в современных условиях социокультурной ситуации специалист с высшим образованием изначально, по определению имеет значительно больше шансов для успешного участия в решении творческих и производственных задач, для повышения своей квалификации, чем тот, кто высшее образование не имеет [2, с. 64]. Поэтому большинство людей с высшим образованием намного быстрее продвигаются по службе и по уровню оплаты труда.

В итоге оплата труда базируется на квалификации не формальной, а фактической. Квалификация работника социально-культурного учреждения включает не только способности выполнять свои непосредственные служебные обязанности, но и на способности участвовать в решении творческих, хозяйственных вопросов всего учреждения.

По утверждению Н. Н. Ярошенко, приобрести такие способности можно не только в процессе учёбы, но и главным образом, участием в конкретном социокультурном процессе конкретного учреждения.

По мнению Э. Ф. Миженская, Р. Н. Самар, менеджеры учреждений культуры считают процесс аттестации сложным и мучительным. Хотя формальная аттестация может проводиться лишь раз в год, а анализ эффективности работы должен быть непрерывным процессом и не сводится к проведению аттестации. Особенно внимательно нужно следить за текущими недоработками работников социально-культурных учреждений.

В нынешнее время, время глобальной модернизации, ведётся постоянный поиск новых действенных способов работы по совершенствованию кадрового менеджмента в социально-культурной деятельности как теоретиками социокультурной сферы, так и практиками.

Подводя итоги, можно сказать, что для совершенствования кадрового менеджмента в социально-культурной сфере созданы всевозможные формы для достижения поставленной задачи. Но, не смотря на это, в отечественной и

зарубежной практике до сих пор ищут новые более действенные методы совершенствованию кадрового менеджмента в социокультурном учреждении. Это обусловлено рядом перемен, которые вносят вступившие в силу законы, меняющие прежнюю систему работы социокультурных учреждений всех уровней, несомненно, влияющих на повышение уровня кадрового менеджмента.

Таблица №1

## ИНФОРМАЦИЯ

О повышении квалификации работников культуры и искусства по категориям за 2014 год

№ п/п	Наименование районов и городов	Всего обучено	Рук. уч. культуры	Раб. клуб. учр.	Библиот. работ-ники	Препо-д-ли учеб-ных заве-дений	Профес. перепод-готовка	Подгото-вительные курсы
1	Алатырский	18	-	7	5	5	1	-
2	Аликовский	36	4	16	7	9	-	-
3	Батыревский	41	3	20	2	16	-	-
4	Вурнарский	23	2	4	-	17	-	-
5	Ибресинский	19	2	6	4	5	2	-
6	Канашский	38	1	19	4	14	-	-
7	Козловский	32	3	11	-	6	3	-
8	Комсомольский	65	1	46	3	13	2	-
9	Красноармейский	25	3	4	2	16	-	-
10	Красночетайский	22	1	2	2	15	2	-
11	Марпосадский	54	3	24	5	21	1	-
12	Моргаушский	48	1	18	10	18	1	-
13	Порецкий	19	2	4	1	11	-	1
14	Урмарский	39	3	5	3	28	-	-
15	Цивильский	50	4	11	3	25	3	4
16	Чебоксарский	58	4	27	7	18	1	1
17	Шемуршинский	11	-	6	2	3	-	-
18	Шумерлинский	15	1	4	1	9	-	-
19	Ядринский	34	3	11	2	16	-	2
20	Яльчикский	42	2	13	2	24	1	-
21	Янтиковский	24	2	11	2	10	-	-
	<b>Итого по районам</b>	<b>704</b>	<b>45</b>	<b>269</b>	<b>66</b>	<b>299</b>	<b>17</b>	<b>8</b>
22	г. Алатырь	46	2	-	-	43	2	-
23	г. Канаш	69	4	4	-	59	2	-

24	г. Новочебоксарск	159	15	13	-	127	4	-
25	г. Шумерля	93	1	17	2	73	-	-
26	г. Чебоксары	1096	96	154	12	774	40	20
	Итого по городам	1464	117	188	14	1076	49	28
	Всего по республике	2168	162	457	80	1375	66	28
	Регионы РФ	194	1	37	20	119	12	5
	Итого:	2362	163	494	100	1494	78	33

**Ключевые слова:** социально-культурная деятельность, кадры, повышения, профессионализм, менеджмент, специалист, программа.

### ЛИТЕРАТУРА

1. Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации: федер. закон от 6 октября 2003 г. №131-ФЗ // Новые законы и нормативные акты. – 2003. – №40. – С. 3-62.

2. Киселева, Т. Г. Основы социально-культурной деятельности: Учеб. пособие / Т. Г. Киселева, Ю. Д. Красильников. – М.: Просвещение, 1995. – 164 с.

3. Каримов, Б. К. Проблемы местного самоуправления в стратегии социокультурного развития (на примере Чувашской Республики) / Б. К. Каримов, О. А. Матина; Чувашский гос. ин-т культуры и искусств. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 236 с.

4. Миженская, Э. Ф. Культура и рынок / Э. Ф. Миженская, Р. Н. Самар // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 6. – Экономика. – 2003. – № 3. – С. 61-70.

5. Чижиков, В. М. Введение в социокультурный менеджмент / В. М. Чижиков, В. В. Чижиков. – М.: МГУКИ, 2003. – 382 с.

6. Ярошенко, Н. Н. История и методология теории социально-культурной деятельности: Учебник. - Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: МГУКИ, 2013. – 456 с.

UDK

К. Karimov, O.N. Nikolaeva

### ISSUES OF UPGRADING OF PERSONNEL QUALIFICATION AND CONTINUING EDUCATION FOR SOCIAL AND CULTURAL SPHERE SPECIALISTS IN THE REGION

This paper considers the problem of upgrading of personnel qualification and continuing education of specialists in social and cultural institutions in the Chuvash Republic. Based on cultural organizations and higher professional education of the Chuvash State Institute of Culture and Arts are revealed mechanisms of improvement personnel management in modern conditions.

**Keywords:** social and cultural activities, human resources, growth, professionalism, management, specialist, program.

УДК  
Раҳмонова Ч.,  
Кутбиддинов Б.,  
Исоев К.

## АЗ КОРГОҲИ МУҲАҚҚИҚ

(чанд андеша роҷеъ ба монографияи М. Муродов  
Публистистикаи ҳаҷвӣ.- Душанбе: Ирфон, 2015.- 320 с.)

Ба нашр расидани китоби «Публистистикаи ҳаҷвӣ» ин таъмину ба вучуд овардани як рукни муҳимми дигари асосу далелҳо дар ҳошияи баҳсҳо перомуни мавҷудияту ҳастии шоҳаҳои мухталифе дар соҳаи публистистикаи тоҷик мебошад. Замоне ки публистистикаи ҳаҷвӣ мегӯем, ин маънии онро дорад, ки дигар навъҳои публистистика дар пайроҳаҳои мухталифе чой доранд, ки дар ҳамбастагӣ шоҳроҳи ба назарҳо аёнро ба миён меоранд. Инчӯ бояд аз дигар навъҳои публистистика ба монанди публистистикаи бадеӣ, публистистикаи сиёсӣ, публистистикаи иҷтимоӣ, публистистикаи фармоишӣ, публистистикаи таърихӣ, публистистикаи таблиғиву ташвиқӣ, публистистикаи матбуъ, публистистикаи шифоҳӣ, публистистикаи кино, публистистикаи театрӣ, публистистикаи драмаву мусиқӣ, публистистикаи адабӣ, публистистикаи электронӣ (интернетӣ) ва амсоли он ёдовар шавем. Му-саллам аст, ки унвонҳои шартиву сифатии боло дар мачмӯъ як ҳадаф доранд, ки онҳо бо «мушту ангушт куфтани дари афкор»-и оммаро меҳаҳанд. Мурод Муродов яке аз навъҳои муҳимму кашфношударо бо номи публистистикаи ҳаҷвӣ таҳқиқу баррасӣ кардааст, ки дар фазои илми пусошӯравии ИДМ низ нав буда метавонад. Муҳаққиқ то он даме ки дар майдони баҳсу талошҳо мавҷудияти ин баҳшро дақиқу собит менамуд, аз вожаи «ҳаҷви публистистӣ» истифода мебард. Акнун, чуноне ки аз номи китоби тозанашири ӯ бармеояд, вожа ворӯна гашта бо номи «публистистикаи ҳаҷвӣ» таборӯз намудааст. Яъне дар доираҳои марбут ҳама ҳукмҳо қатъӣ гаштаанд. Китоби мазкур рисолаи илмиву таҳқиқие ба шумор меравад, ки муаллиф ба таҷдиду такмили назар занҷири андешаҳоро дар таҳқиқи масъалаҳои вобаста қавитар намудааст.

Китоби тозанашир аз се боб иборат аст, ки ҳар кадом шомили фаслҳо мебошанд. Аз муқаддимаи асар бардошти муҳим он аст, ки дар ҳақиқат «ҳаҷв омили мубориза алайҳи нуқсонҳои иҷтимоӣ аст» (саҳ.5). Ҳамчунин дар ин қисмати рисола бо назари умумӣ тамоми зинаҳои инкишофи ин ҷабҳаи қадимиву таърихӣ нишон дода мешавад. Фолклор аввалин омили ташаккули ин навъи фаъолу ҷолиби воситаи таъсир ба афкор доништа мешавад.

Дар боби аввали рисола - «Замина ва омилҳои пайдоиши ҳаҷви публистистӣ» ба таври густурдаву амиқ мафҳум ва истилоҳи ҳаҷву танз аз равзанаҳои гуногун шарҳу тавзеҳ дода мешавад. Ҳукми ғолиб тӯли ҳазорсолаҳо он аст, ки аз замони ташаккулу таҳаввули адабиёти шифоҳиву китобӣ намунаҳои мухталифи воситаҳои таъсир ба андеша чой дошт. Манзури мо аз андешаи боло ин мавҷудияту ҳастии сухани воқеӣ дар аксар намунаҳои эҷодӣ мебошад. Сухан падидаи омад ва сухангустарон онро дар ҷойгоҳи мухталиф ба шакл дароварданд.

Ба он оҳанги мутантану пурсадову рамзомез бахшиданд. Ҳачв низ шевае аз сухангуфтанҳост. Ҳачв хосияте дошт, ки муаллифони сухан аз он сарфи назар карда наметавонистанд. Ҳачв дар ҳолатҳои хос беҳтарин василаву имкони ворид кардани шунавандаву хонанда ва бинанда ба ҳадафу мақсадро дошт ва дорад. Мусаллам аст, ки барои ташаккулу таҳаввули ҳачв вақту замонҳои давраҳо нақш доштанд. Ин зинаҳоро муаллифи китоб бо чунин тақсимбандӣ хеле амиқан дақиқ месозад:

- «а) Эҷодиёти даҳанакии халқ;
- б) Ҳачви адабиёти классикӣ;
- в) Таъсири ҳачви адабиёт ва матбуоти рус ва дигар халқҳои шӯравӣ;
- г) Пайдоиш ва ташаккули матбуоти тоҷик» (саҳ.18).

Нақши фолклор дар ташаккули умумии адабиёт хеле баланду шоиста мебошад, ки гоҳо дар сарғаҳи он низ қарор гирифта метавонад. Тамоми ҷинсҳои адабӣ ва анвои жанриро эҷодиёти даҳанакии халқ суръату вусъат бахшидааст. Публицистика бошад, дар оғуши адабиёт ба воя расидаву камол ёфтааст, ки ҳачв дар аксар маврид дар гуфтору навиштори публицистӣ матраҳ аст. Ҳамин чихат аст, ки муҳаққиқ Мурод Муродов дар пайроҳаҳои ҷустуҷӯву таҳқиқи садҳо навиштаҳои адабиётшиносон қадам мезанад ва ҳачвро ба таври худ аз дохили адабиёти публицистӣ дарёфт кардан меҳаҳад. «Сарчашмаи муҳими пайдоиш, ташаккул ва инкишофи ҳачви публицистӣ ҳачви фолклорӣ мебошад» (саҳ.18) гуфтани муҳаққиқ далели он аст, ки ӯ ба сарчашмаҳои ташаккул ва таҳаввули фолклор ва махсусан ҳачви фолклорӣ амиқ назар андохтааст. Қаҳрамонони ҳачви фолклориро чун як падидаи маълуми гузаштаву имрӯза ва фардо ном мебарад, онҳоро василаи басо содаву осони роҳ ёфтани ба даричаи афкори омма медонад. Хулосаи муҳими муаллиф он аст, ки эҷодиёти даҳанакии халқ заминаи воқеӣ дорад ва дар он ҷанбаи публицистӣ кавитар мебошад. Ин пиндори бепардаи як нафар публицист ва муҳаққиқи публицистика аст. Шояд ин андеша писанди муҳаққиқони соҳаи адабиётшиносӣ набошад, ки чун анъанаи роҷ то ҳол низ нисбат ба публицистика чун як анвои жанр назар андохтан меҳаҳанд. Аммо услуби баёни муаллиф ба таври муназзам дар таъба ба андешаҳои олимону мутахассисони дохиливу хориҷӣ ба масъала дар якборагӣ аз ҷанб паҳлу равшанӣ андохта мешавад. Чунончи дар ҷое аз мавқеи олимони фолклоршинос гуфта мешавад, ки «...эҷодиёти лафзии халқ ҳеҷ гоҳ аз воқеияти иҷтимоӣ, авзои замон, орзуву омили халқи меҳнаткаш дур набуд» (саҳ.21). Ин равиши фикри муаллиф хеле оқилонаву олимона аст, ки таъсири публицистикаро аз забони як адабиётшиносу фолклоршинос дарёфт кардааст, ки худ онҳо дар ҳолатҳои алоҳида мавҷудияти ин соҳаро мункиранд.

Муаллифи китоб дар таъба ба воқеияти реалии ҳаёт қадамзанон ба сӯи фатҳи қуллаи баланди ҳадаф қадам гузоштан меҳаҳад ва дар ин роҳ ба эҷоди давру замонҳои мухталиф назар менамояд. Шояд аз эҷоди Убайди Зокони-ву ҳачвсароёни дигар пайдо кардани намунаҳои ҳачви публицистӣ чандон ҷузъиёти наву ҳайратовар набошад, аммо чун муҳаққиқ аз осори Ҳофизу Камол, Ҳасани Деҳлавӣю Носири Хусрав ва дигарон намунаву мисолҳои хосаи ҳачви публицистиро пайдо менамояд, ин далели он аст, ки дар ҳақиқат ҳачви публицистӣ ихтирову падидаи ҷавон ба шумор намеравад. Ин андешаи моро хулосаи дигари муаллиф тасдиқ карда метавонад: «...ҳачви фолклорӣ натавонад

дар қолаби жанри латифа, балки дар жанр ва навъҳои гуногуни дигари адаби: аския, афсона, бадеҳа, ривоят, рубоӣ, суруд, зарбулмасалу мақол низ гуфта шудааст» (сах.33). Андешаи боло низ фикри гуфташудаи маълум бошад ҳам, аммо дар ҷои муносиби баёни андеша пеш овардани он барои муаллиф дар баровардани хулосаву ҳукмҳои нав кумак мебахшад. Аз афкори парешони адабиётшиносон афкоре падида оварда мешавад, ки ҳунари баланди таҳқиқи муаллиф аст. Ҳамзамон бояд зикр намоем, ки мерасад, рӯзе ки дар партави баёни ин андеша дахҳо рисолаҳои илмии дигар бо номҳои «ҳаҷви публитсистӣ дар мақол», «...дар ривоят», «...дар афсона», «...дар рубоӣ», «...дар суруд» ва ғайра ба анҷом хоҳад расид. Мурод Муродов алҳол қолаб ва самтро дақиқ сохтааст, собит намудааст ва асосҳоеро ба вучуд овардааст, ки натиҷаи пажӯҳишу захираҳои тӯлонӣ мебошанд.

Дар қисмати дигар бо номи «Унсурҳои воқеъгарона дар ҳаҷви адабиёти классикӣ» муаллиф ба ҷабҳаи нисбатан ҷиддии дигар ворид шудан мехоҳад. Типикнуонӣ ва образнокӣ дар адабиёт чун рукҳои муҳиму бузурги баёни андешаву афкор ҳисобида мешавад. Дар ҳамбастагӣ ба фазо ва вақти эҷод ва ҳамзамон ба сензураҳои мушаххаси замони эҷодкорон роҳи гурез аз таъкибро ҷӯё мегаштанд. Эзопвор сухан гуфтани савқ бахшидан ба андешаҳо таърихи чандадсола дорад. Як хусусияти ҳаҷв он аст, ки он бо хусусияти сӯзонандаву пуртаъсирий ҷонибхоро ба воқуниши фаврӣ меорад. Барои мо ҳосиятҳои юмор ва сатира маълум аст, ки ҳар кадом дар ҷои худ рисолати муайяну бузургеро ба дӯш доранд. Бо қорбасти ҳаҷв муаллифон ҳеҷ гоҳе аз воқеияти зиндагиву ҳаёт дур буда наметавонианд ва наметавонанд. Ҷои инкор нест, ки дар замони муайян мансабдорону мақомдорон аз ҳаҷв ҳароси ҷиддӣ доштанд. Дар роҳи ба нобудӣ бурдани ҳаҷвсароён аз тамоми чораҳои зӯриву зориву зар истифода мебуданд, ки намунаи онро аз зиндагиву амалҳои Султон Маҳмуд барин волиҳову ҳокимон шоҳидем. Ин чораҳо бидуни натиҷа ҳам набуданд, аммо эҷодкорони дур аз тамаллуқ ба қавле қори худро мекарданд. Дар ин бобат Мурод Муродов аз осори адибони гуногун мисолхоро ном мебарад ва бо овардани абёту ҳикоеҳои алоҳида аз дидгоҳи муаллифон чехраҳои золимонану ҳабиси ҳокимону золимонро нишон медиҳад. Бо ин далелҳо муаллиф бо часорати хос таъкид менамояд, ки «...дар адабиёти классикӣ форсу тоҷик кам шоиреро пайдо кардан мумкин аст, ки касеро ҳаҷв накарда бошад» (сах.45). Аз ин бармеояд, ки дар маркази ҳаҷви публитсистии классикӣ мо фард қарор дорад. Аз осори Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ, Носири Хусраву Умари Хайём, Дақиқиву Сузани, Чомиву Навоӣ, Али Сафиву Сайфӣ ва дахҳои дигар намунаҳои қитъаву абётро пеш овардани муаллифи рисола гувоҳи он аст, ки дар замони хос роҳи беҳтарини мубориза алайҳи ноҳамвориҳову монеаҳои гуногун ҳаҷв ба ҳисоб мерафтааст. Ин пайроҳаи таҳқиқӣ ва тадқиқии муаллиф аз осори Рӯдакӣ оғоз ёфта то осори Аҳмади Дониш тӯл мекашад.

Дар замони ҳокимияти шӯравӣ як навъ сукути баёни реалии воқеият ба вучуд омада буд. Методи реализми сотсиалистӣ як баёни хушқу ҳолӣ ва фиреби назар ба шумор мерафт, ки олами эҷодиро ба як ҳолати қарақатӣ бурдан мехост. Аслан сарчашмаи оғози ин авзо нисбатан тӯлонӣ мебошад. Дар адабиёти асрҳои 19-20-и Русия ба сифати оғоз ин ҳолат шакл мегирифт. Адибон бо қорбасти услуб ва баёни хос аз баёнҳои духӯра истифода мебуданд, зеро сензура шадид

буд ва имкони бе парда баён кардани ҳолату воқеияти рузгор вучуд надошт. Ҳокимияти подшоҳии рус дар Осиёи Миёна таъсири домангустурда дошт ва барои эҷодкорони ин сарзамин ҳам услуби баёни адибону публитсистони рус истисно набуд. Ҳанӯз қабл аз Инқилоби Октябр равшанфикрону зиёиёни тоҷик дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳои Осиёи Миёна талош мекарданд, ки алайҳи ноҷуриҳои замона мубориза баранд ва дар ин роҳ маълум, ки дар навбати аввал ҳаҷви публитсистӣ созгор буд. Мурод Муродов дар қисмати дигар бо номи «Таъсири ҳаҷви адабиёти рус...» кӯшиш менамояд, ки ин масъалаҳоро бори дигар аз равшанаи ҳосе шарҳу тавзеҳ намояд. Муаллиф дар рисолаи худ, албатта, ба таҳқиқу тавзеҳи робитаҳои адабӣ камтар таъия менамояд ва дар ин маврид танҳо талоши нишон додани қорбасти услуби ҳамдигарии онҳоро менамояд. Ба андешаи ӯ ҳаҷви публитсистии адабиёти муосири тоҷик ба таъсири амиқии адабиёти рус вобастагии амиқе дошт. Ӯ боз ҳам андешаи маълуми Садриддин Айниро пеш меорад, ки ҳанӯз дар солҳои сиёми асри гузашта баён карда буд: «Ман бояд рӯирут баён кунам, ки тараққиёти таҷрибаи қори ман ба омӯхтани асарҳои Горкий вобаста аст. Ман... бисёр чизҳоро ёд гирифтаам, ман аз ӯ содагии ифодаро ёд гирифтаам» (саҳ.100). Воқеан муллифи рисолаи мазкур дар роҳи банду бастии фикри таҳқиқӣ хеле моҳирона қадам мегузорад. Ин андешаи устод Айни хусусияти умумӣ дошта бошад, ҳам вале як ҳосияти ҳаҷв ин баёни содаву кӯтоҳи андеша аст. Муаллиф тавонистааст, ки фикри устод Айниро дар қояш пеш орад ва андешаҳои худро мантиқан вусъат бахшад. Қои инқор ҳам нест ва муаллиф ин нуқтаро низ баён кардааст, ки яке аз ҳаҷвгӯёни тавоноии адабиёи муосири тоҷик устод Айни аст. Дар баробари устод Айни кам адибоне памфлетҳову фелетонҳои намакини сиёсиву иҷтимоӣ навишта тавонистаанд. Дар қолаби ҳаҷв низ пайравии тақлид кардани адибони мо ба намунаҳои эҷодии адибони рус ба таври нисбатан мушаххас зикр карда мешавад. Дар ин самт иқтибоси мушаххас аз Раҳим Қалил ҳамчун далели қатъӣ пеш оварда мешавад, ки ӯ чи гуна адибони маълуми русро дар қодаҳо устодони худ меномад.

Дар боби «Ташаккули ҳаҷви публитсистӣ дар матбуоти даврии тоҷик», бо шарофати инқилоби Октябр шуҳрат ёфтани публитсистика тоҷик истисно додани намешавад. Дар ҳақиқат матбуот дар ин минтақа тавонист, ки омилҳои баёни суҳанону гуфтаҳои воқеӣ гардад. Публитсистика дар қолабҳои мухталиф ба омма дар иртибот қарор мегирифт, ки дар ин самт ҳаҷв воситаи фаъолу пуртаъсири ин замонҳо ба ҳисоб мерафт. Муаллифи рисола шуруъ аз аввалин намунаҳои матбуоти Осиёи Миёна гуфтаи мехоҳад, ки акнун барои ҳаҷви публитсистӣ имкону шароити мусоиди пайдо нумудани қояҳои ташаккул ба вучуд омад. Дикқати муҳаққиқро дар ин самт бештар гӯшаи «Тоziёна»-и ҳафтаномаи «Шуълаи инқилоб» қалб намудааст ва дар асоси назароти илмӣ мисолҳои мушаххас таҳлил карда мешаванд. Дар ин маврид низ муаллифи рисола гузаштаи таърихи сарфи назар қардан намеҳаҳад ва мегӯяд, ки «... маводи аввалини «Тоziёна» дар заминаи таъсири ҳаҷви адабиёти классикии тоҷик ба вучуд омадааст» (саҳ.105). Чун муҳаққиқ аз таърихи ҳаҷви адабиёти классикии хуб воқиф аст, бо итминон қайд менамояд, ки дар «Тоziёна» усул ва услуби ҳаҷвии Убайди Зоконӣ истифода гаштааст. Тору пуди замона дар домани ҳаҷви истифодагашта баёну интиқод қарда мешавад. Масъалаҳои дохиливу хориҷӣ дар яққоягӣ матраҳ мешаванд ва ин хислат ба характери рӯҳияи

замон вобаста кунонида мешавад. Бюрократия ва буржуазия ду омили асосии бадбахтии мардум ба ҳисоб мерафт ва дар ин маврид ахли эҷод хомӯш истода наметавонист. Онҳо зуҳуроти манфии замонро дар қолабҳои ҳаҷвӣ масхараву танз мекарданд. Дар самти баёну тавзеҳи ҳар як мавзӯи зикршуда муаллиф андешаи хоси қобили таваччуҳи худро шакл мебахшад. Муваффақияти дигари муҳаққиқ он аст, ки дар таҳқиқу тадқиқ танҳо ба намунаҳои бо забони тоҷикӣ эҷодшуда така наменамояд. Мурочиат ба матбуоти ўзбекзабон тақвияти афкори ўро бештар менамояд: «Адибону публитсистони тоҷик, ки бо дузабон-тоҷикиву ўзбекӣ эҷод мекарданд..., бо маҷаллаҳои ўзбекӣ ҳамкорӣ доштанд» (сах.115). Ин ҷиҳат бори дигар таъсиру равобити ғайриихтиёри матбуоту адабиёти дузабонаи қадимии тоҷику ўзбекро собит менамояд, ки ҳамчун як илми давомдори муҳтоҷи таҳқиқ боқӣ мондааст. Масалан, барои хонанда ҷолиб аст, ки Айнӣ дар Самарқанд яке аз таъсисдиҳандагони маҷаллаи ҳаҷвӣ «Таёқ» номида мешавад (сах.115). Ин далел дар баробари он аст, ки баъдтар устод Айнӣ ба сифати муборизи сарсаҳти ҷодаи манфиатҳои милливу аҷдодӣ худро дар ҷодаву майдонҳои нишон додан меҷӯяд. Андешаҳо дар мавриди алоқамандиву умумиятҳои ҳаҷви публитсистиву адабӣ самти ягона надоранд. Ин алоқамандиро муаллиф иқрор аст, вале ҷонибдори он нест, ки ин ду навъи ҳаҷв як чизанд: «Бо вучуди ин ҳаҷви адабӣ ва ҳаҷви публитсистиро як навъи осору эҷод наметавон ҳисобид. Инҳо ду соҳаи мустақили фаъолият эҷод буда аз ҳамдигар қомилан фарқ мекунад» (сах.117). Маълум аст, ки публитсистика ин набзи замон мебошад ва ҳар як баён дар вақту соати худ ба вучуд меояд. Ба қавле «агар имрӯз гуфт нашавад, фардо дер мешавад». Ҳаҷв дар ин партав воситаи муассири мубориза алайҳи ноҷуриҳои замон ҳисобида мешавад. Ин нуқтаҳо қариб дар тамоми қисматҳои китоб фасеҳ баён гашта, бо қатъият таъкид мегардад, ки ҳарчанд матуботи навтаъсиси Осӣи Миёна аз таъсири адабиёт пурра берун наомада бошад ҳам, вале ҳаҷви публитсистиву адабӣ ҳар қадам ҷойгоҳи мушаххаси худро соҳибанд. Ин ҷойгоҳ имкони нави пешниҳоди дастрасии афкор аст, ки ба пешрафту таҳаввули замона иртибот дорад. Муаллиф дар ин қисмати китоб андешаҳои худро бо факту далелҳои саршор мегардонад. Аз муаллифону адибону қаламкашони алоҳида мисолҳо пеш оварда мешаванд ва объект низ ягона нест. Мавзӯҳои чун миллатгарой, маҳалчигӣ, муфтхӯрӣ, фиребу найранг, муштзӯрӣ, муборизаҳои синфӣ ва амсоли он дар ҳама асрҳои тарихи ҳаҷви публитсистӣ баён мегарданд, ки ин хосият аз мадди назари муҳаққиқ дур наменоманд. Проблема ва фард нишони аслии ҳаҷви публитсистӣ аст. Дар иртибот ба ин муаллиф мушиқона симоҳои муайяну мушаххасро дарёфт менамояд, ки мавриди тозиинаи танқид қарор мегирифтанд. Ҳаҷв аз назари муҳаққиқ як воситаи назарногиру нозик дар роҳи мубориза ба ҳисоб намеравад: «Хусусияти «яроқи мубориза» будани ҳаҷв талаб менамуд, ки объекти ҳаҷву танқид мушаххас бошад то ҳадафи тири тамасхур ба нишон расад» (сах.121).

Муаллиф аз навиштаҳои саҳифаҳои нашрияи «Овози тоҷик» мисолҳои муайяну қобили таҳлилро пеш меорад. Албатта барои мо рӯшан аст, ки муҳаққиқони дигари тоҷик низ дар самтҳои пажӯҳиши таърихӣ нашрияҳои солҳои аввали асри бистум заҳматҳои ба анҷом расонидаанд. Вале маълум, ки аксари онҳоро махсусияти хронологӣ бештар паҳш менамоянд. Дар мавриди иловаи «Овози тоҷик» - маҷаллаи «Ширинкор» андешароӣ намуда, талош карда мешавад, ки

бахсҳои илмӣ шакл гиранд. Масалан, дар мавриди омилҳои таъсиси ин маҷалла ба ақидаи баъзе муҳаққиқон ҷонибдор нест (саҳ.124).

Шаклҳои анъанавии осори ҳаҷвӣ дар намунаҳои матбуоти тозатаъсиси Осиёи Миёна як падидаи маълум аст. Аммо он ки ҳар як қолабу восита бо рӯҳияи замон мутобиқ карда мешавад, далели он аст, ки анъана ва навоарӣ дар ҳама давру замон рӯкни асосии шаклгирии маҳсули эҷод доништа мешавад. Боз ҳам муҳаққиқ ҷиҳати ягонаву самти муайянеро интихоб кардани публитсистикаву адабиёт инкор наменамояд ва дар ҷое чунин мегӯяд: «Дар саромати публитсистикаи тоҷик, хоса ҳаҷви публитсистии он, аслан адибон меистанд» (саҳ.137). Ин андеша гувоҳи он аст, ки адибон бо вучуди фатҳи қуллаҳои эҷодӣ ҳеҷ гоҳе аз баёни воқеаи дур набуданд. Ва дуруст аст, ки роҳравони илму таҳқиқ, публитсистикаи ин ё он адиб гуфта, дасту остин барои таҳқиқи осорашон бармебананд.

Таҳавулоти пешрафти замону рӯзгор боис гашта, ки шаклҳои нав ба нави расонандаи ҳунари публитсистӣ падида оянд. Агар чанд садсола қабл матбуот таҳаввулотеро дар олами эҷоду офаринишҳои публитсистӣ ба вучуд оварда бошад, пас бо гузашти вақт воситаҳои нав ба нави электронӣ тавонист, ки дар ташаққули ҳаҷву зарофат нақш дошта бошанд. Мо дар назар дорем, навор, садо ва тасвири зиндари, ки имрӯз таъсири ҳаҷвро бештар гардониданд. Аммо чун ба ҷавҳари ин ҳаҷвиёт назар андохтан мехоҳем, боз ҳам маълум мешавад, ки таъсири адабиёти классикиву муосир ба ҳаҷв то кунун коста нагаштааст. Доираҳои жанрӣ дар ҳаҷв баёни ҳадафро осонтар менамуданд. Памфлет, фелетон, луқма, эпиграмма, пародия тавонистаанд, тули садсолаҳо барои дар домани худ ҷой додани ҳадаф хидмат намоянд. Ин жанрҳо ҳар кадом андоза ва ченаки муайяни истифодаи ҳаҷву зарофатро соҳибанд ва наметавон гуфт, ки ҳар як навишта қолаби умумии худро дорад. Ин таҳаввулоти жанрӣ аз назари муаллифи китоб канор наменамонад ва ӯ қайд менамояд, ки матбуот дар асри бист як василаву имкони хуби таҳаввулоти жанрии муосир ба шумор меравад.

Таъсири фазо ва замон дар ҳама давраҳо дар олами эҷод вучуд дошт ва дорад. Манзур вучуд доштан сензураҳо дар аҳди ҳама салтанаҳо ба таври ошқору ниҳон як омил муқаррарӣ мебошад. Албатта, вучуд надоштани озодии кулл ба он асос аст, ки барои инсон дар ҷомеае зиндагӣ намуда, берун аз фикр намудан на ҳама вақт ҷоизу самаровар будааст. Мавҷудияти сензураҳо муаллиф ба таври дигар қайд карда, ин ҷиҳатро низ омил муҳими шаклгирии ҳаҷви публитсистӣ медонад. «Занбӯр», «Тортанак», «Нотарс», «Дусара», «Занбаркӯза», «Ходим», «Шаккок», «Фолбин», «Беймон», «Кучқор» ва амсоли он ба ному унвони сарлавҳаҳо монанд мебошанд. Аммо дар асл инҳо имзоҳои мустаоре буданд, ки ҳануз дар замони фаъл будани маҷаллаҳои «Мушфиқӣ», «Бигиз», «Мулло Мушфиқӣ» истифода мешуданд. Тавре аз мазмуни ҳар яке аз ин номҳо бармеояд, оҳанги ҳаҷвӣ дар онҳо амиқан ҷой гирифтаанд. Яъне дар матбуот падидаи омадани ин гуна номҳои мустаорои мазмунан ҳаҷвӣ як тамоюли нави баёни андеша ба ҳисоб меравад. Бозёфти муаллиф дар ин маврид он аст, ки истифодаи имзои мустаор аз як ҷониб ба мавҷудияти сензураҳо алоқамандӣ дошта бошад, аз ҷониби дигар, табиати ҳаҷв инро талаб менамояд (саҳ.143). Андешаи мазкур собит менамояд, ки домани таъсири ҳаҷв танҳо ба сарлавҳаву мазмуну муҳтаво маҳдуд намегаштааст ва масалан, мазмуну маънии таҳтӣ имзои мустаор зарбаи дигари мавод дар муқобили ноҷӯриҳо мебошад. Дар ин роҳ муаллифон дар ҷустуҷӯи роҳу усулҳои нав фаълтар мегарданд. Дар

ин чода низ ҳар як нашрия ва ҳайати эҷодӣ сабку услуби хоси равияи худро до-ранд, ки онро баъзан чун омили ибратомӯз низ шинохтан мумкин аст. Дар ҳошияи ин андеша тақсимбандиҳо дар ин таҳқиқ далели он аст, ки маҷаллаҳои алоҳидаи ҳаҷвӣ доманаи таъсири худро ба матбуоти гуногуни дигар васеъ кардаанд. Ба таври мисол анъанаҳои ҳаҷвии «Мушфиқӣ» дар баробари нашрияҳои ҷумҳуриявӣ ба нашрияҳои ноҳиявӣ музофотӣ низ зиёд гаштаанд. Ин ҷиҳатро муаллиф «марҳилаи ташаккули ҳаҷви публитсистии солҳои 1920-1930-тоҷик...» (саҳ.152) меномад. Вобаста ба рушду такомули публитсистикаи замони шӯравӣ муаллиф бар он ақида аст, ки дар ҳамбастагӣ ба иделогияи замона эҷодкорон вазифаву мақсадҳои ғоявӣ хосро доштанд ва ин омил ногузир буд. Ин фикри худро бо андешаи Н.Тихонов асоснок менамояд, ки рӯ овардани адибонро ба публитсистикаву очерк (дар қиёс бо асарҳои дигари мансур) таъкид намуда буд (саҳ.152).

Дар қисмати дигар бо номи «Ҳаҷви матбуот дар замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ» муаллиф ба он фикр аст, ки хусусияти танзу масҳара ва интиқоди ҳаҷволуда тафовутҳои худро дорад. Ёдрас намудани нақши эстетикиву сиёсии адабиёту публитсистика нишондиҳандаи он аст, ки халқу ватан вобаста ба тақозои рӯз дар назди адибону қаламкашон вазифаҳои пурмасъулуеро пеш мегузорад. Ин давр ба андешаи муаллифи рисола ҳаҷви заифгашта аз нав чун мегирад. Ҳаҷви публитсистӣ махсусан таъкид карда мешавад ва ин боз ҳам гувоҳи он аст, ки ин навъи ҳаҷв ҳамқадами замон мебошад. Барои вуруд ба мавзӯи муаллиф аз муҳаққиқону адибони рус ёдрас мешавад ва бар он ақида аст, ки таъсири адабиёту публитсистикаи рус дар ин даврҳо дар фазои эҷодии мо боз ҳам амиқтар гаштааст. Як андеша боиси тавачҷуҳ аст, ки дар ин давр дар чараёни интиқоди ҳаҷволуда устод Айни чун пешво қарор дорад. «Истеъдоди фитрии ҳаҷвнависӣ»-и (саҳ.157) ин устод зикр карда мешавад ва аз инҷо хулоса низ кардан мумкин аст, ки на ҳама кас дар эҷоди ҳаҷви публитсистӣ маҳорат дошта метавонад. Бо назардошти ин омил муваққид қайд менамояд, ки устод Айни танҳо дар ду давр – оғози Инқилоби Октябр ва замони ҶБВ ба ин шеваи эҷод бештар рӯ овардааст. Аз нигоштаҳои ҳаҷвии устод номгӯи алоҳида мавриди таҳлил қарор мегиранд, ки тавассути дигар мақолаву китобҳои муаллиф низ мо ба онҳо ошно ҳастем. Ҷиҳати хос дар ин бахш он аст, ки муаллиф дар баробари дарёфту зикри мақолаву асарҳои алоҳидаи ҳаҷвӣ ба масъалаи муҳимми дигар – назми публитсистии ин давр рӯ овардааст. Албатта, ин мавзӯи ниҳоят фарроҳ аст ва тавре мутолиа нишон медиҳад, муаллиф танҳо ба он намунаҳои тақия кардан меҳаҳад, ки дар онҳо оҳанги ҳаҷв ва қаҳрамонӣ ҳаводиси воқеӣ амиқан нигоҳ дошта шудааст. Дар ин самт вобаста ба мақсади пешгузошташуда ба ашъори шоирони иҷтимоигарое чун М. Миршакар, М.Раҳимӣ, М. Аминзода, Ю. Вафо, С.Ҷавҳаризода ва дигарон тавачҷуҳ карда мешавад. Муаллиф дақиқибин аст ва воқиф аст, ки дар шеъри иҷтимоӣ низ чун насри публитсистӣ мавзӯҳои фаровонанд. Бинобар ин абёти алоҳидае мисол оварда мешаванд, ки гувоҳи қудрати бузург доштани ҳаҷви иҷтимоӣ дар ҳама давру замонҳо мебошад. Ба таври мисол баёни воқеияти рӯзро дар ин абёти Юсуф Вафо чунин дарёфт кардааст:

*Сурати Гитлерча омад дар назар,  
Одам аст? Маймун аст ин? Ё ки ҳар?  
Аз кучо омад ба гӯшам ин хабар;  
Сеи онҳо баҳри ӯ буданд падар (саҳ.169).*

Дар назми классикии тоҷик ба ин монанд абёт кам нест, ки бештар хусусияти умумӣ доранд. Аммо, тавре дар мисраъҳои боло дармеёбем, таҳқиру маломат, адоват ва лаънгӯии мардум аз забони шоир хеле маълуму мушаххас баён гаштааст. Дар наср чунин офариниширо дар қолаби жанри памфлет матраҳ месозанд. Муаллиф дар таҳқиқи худ чунин ҳаҷви тезтундро дар қолаби назм чун далели қатъии воқеият дар шеъри иҷтимоӣ нишон додааст. Ҳарчанд дар қолабҳои андешаҳои худ аз мафҳумҳои шеъри иҷтимоиву публитсистӣ камтар истифода менамояд, вале ӯ бештар аз истилоҳи шеъри сиёсӣ истифода мебарад, ки дар таърихи назми муосири тоҷик дар замони шӯравӣ хело ҳам маълуму серистифода буд. Ба он ҳам, албатта қаноат кардан мумкин аст, ки шеъри сиёсӣ низ метавонад муродифи назми иҷтимоӣ бошад. Бо ин шева ба таври қофӣ намунаҳои шеърҳои сиёсии замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ ба таври қиёс таҳқиқ мешаванд. Аз ин ҳама мавқеи мушаххаси муаллиф пайдо мегардад, ки дар ҳақиқат ин навъи назм як ҷойгоҳи васеи ҳаҷви публитсистӣ ба шумор меравад. Ҷиҳати муҳимму нишонрас дар баёни андешаҳои муаллиф он аст, ки ӯ як навъ манбаи илҳом ва сарчашмаи эҷоди ин навъи назмро низ нишон медиҳад, ки он публитсистика аст. Дар ин бобат гӯё дар партави баҳсҳои талошҳои давомдори адабиётшиносон аз олами андешаҳои афкори онҳо ташхиси худи онҳоро пеш меорад, ки ҳатто хусусияти таърихӣ доранд: «...қисми асосии назми сиёсӣ ва ҳаҷвӣ дар заминаи мавод ва иттилои радио ва матбуот, мухбирнома, очерк, фелетон ва памфлетҳои мухбирон ва адибони ҳарбӣ, мактубҳои ҷанговарон-чун сарчашмаи асосии илҳоми эҷодӣ, ба вучуд омаданд» (саҳ.169). Ин андеша бозгӯи он аст, ки муаллиф публитсистикаро чун соҳаи камолёфта муаррифӣ намудан мехоҳад ва дар ин роҳи бидуни шак комёб низ мешавад. Дар адабиёти классикии мо низ намунаҳои мухталифиро пайдо намудан мумкин аст, ки вобаста ба вазъу нооромиҳо ва ҷангу ихтилофҳои муайян адибон қайдҳои худро дар қолабҳои мухталиф матраҳ менамуданд. Аммо сарчашмаи илҳому манбаи эҷоди онҳо мушаххас набуд. Бинобар ин тахайюл дар эҷоди онҳо ғолибтар ба назар мерасид. Ҷосибони мулки адибони мо дар гузашта кам набуданд. Турку муғулу араб дар назми онҳо таъкид ва зикр гардидаанд. Аммо монанд ба назми асри бист дар онҳо фаврият, воқеият ва мавқеъ чандон мушаххас нест. Муаллиф бо назардошти ин махсусиятҳо ҳар як хабарӣ аз радио пахшгардидаро дар бораи ин ё он фатҳу зафар манбаи илҳоми адибони мо мехисобад. Аз Ҳ. Юсуфӣ, Ю. Вафо, А. Дехотӣ, М. Миршакар, М. Раҳимӣ, С. Ҷавҳаризода ва дигарон ба таври қиёс намунаҳои назми ин замон пеш оварда мешаванд. Муаллиф ба он ақида аст, ки дар ин навъи назм гузориши проблема ба таври равшан ба назар мерасад.

Ҳаҷви публитсистии ин давра дар қораҳои гуногун таҳқиқ карда мешавад. Дар оғози асри бисту як дар олами эҷоди публитсистӣ карикатура ва аксҳои ҳаҷвӣ мақоми густурдае касб намуд. Табадуллои афкорро ин навъи эҷод хело ҳам ба таври осону фаврӣ ба вучуд меоварад. Мисоли онро дар як даҳсолаи охир дар олами Аврупои қадим борҳо дидаем, ки чи тавр баъди нашри карикатураҳо ҳаракату шӯришҳои алоҳида ба касби қатлу куштор ба вучуд омадаанд. Ин рисолати асливу азалии публитсистика буд ва ҳаст. Муҳаққиқи дақиқбин ин махсусиятро алақай дар замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ муайян кардааст. Бо зикри ҳунари расомии эҷодкорон ва пайдоиши плакату овезаҳо бо назардошти инсонбадбинии фашизм гуфтан мехоҳад, ки ҳаҷв дар роҳи таъсир ба мафкураҳо як ҷойгоҳи маҳдуд надорад. Дар ин самт қолабу жанрҳои дигар

низ ба монанди мақол, латифа, масалу зарбулмасалҳои ҳаҷвӣ ва монади он зикр карда мешаванд.

Мурод Муродов мутахассису пажӯҳишгари соҳаи матбуот аст ва дар шинохти тору пуд ва нозуқиҳои он таҷрибаву дониши кофиро соҳиб аст. Шаклгирии эҷод, проблемагузорӣ, қолабҳои жанрӣ ва дигар нозуқиҳои соҳаро борҳо дар китобу мақолаҳои ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Дар фасли дигар бо номи «Ҳаҷви публитсистӣ дар мабуоти даврии солҳои бунёдкорӣ» давоми ҳамин пайроҳаҳои эҷодиро мебинем. Муаллиф бо зикри қарору қонунҳои муайяни ҳокимиятҳои вақт заминаҳои инкишофи матбуоти баъдичангии тоҷикро дақиқ менамояд. Дар баробари инкишофи иқтисодиву иҷтимоии ҷомеа боло рафтани сатҳи маънавию маданияи ҷомеа проблеми муҳиму асосӣ ба ҳисоб мерафт. Дар ин қисмат дар баробари он ки хусусияти таърихӣ таҳқиқ боло меравад, муаллиф тавонистааст, ки мақсади пешгузоштаи худро сарфи назар наамояд. Нашрияҳои алоҳидаеро ки дар истифодаи ҳаҷв фаъл буданд зикр менамояд. Дар ин самт низ ба матбуоти марказии умумитифоқии собиқ мурочиат карда мешавад, ки маҳз онҳо замина ва самтҳои инкишофи матбуоти ҳаҷвии моро мушаххас менамуданд. Албата тавре муҳаққиқ низ зикр намудааст, дар матбуоти дохилии мо мавҷудияти саҳифаҳову гӯшаҳои ҳаҷвӣ то андозае ҳаҷви публитсистиро дар оғуши худ нигоҳ медошт, ки ин имкон маҳдудтар буд. Пайдоиш ва таъсиси нашрияи «Хорпуштак»-ро муаллиф омили асосии инкишофу тараққиёти ҳаҷви публитсистӣ медонад, ки барои ин рушди ин навъи ҳаҷв имкони бештарро соҳиб буд. «Хорупуштак»-ро низ муаллиф қолаби матбуоту ҳаҷви русӣ меҳисобад. Ин ҳукми худро аз забони устод Айнӣ пеш меорад, ки ба сардабири он Самад Ғанӣ дар соли 1953 чунин гуфта буд:

«Бародар шумо журнали «Крокодил»-ро варақ занед. Асарҳои Голлол ва Чеховро мутолиа кунед, латифаҳоро хонед, ба назди аҳли ҳаҷв равед» (саҳ.181). Дастури устод Айнӣ матбуоту публитсистикаи русро муқаддам мешуморад. Мурод Муродов бо муҳаққиқони дигар соҳа баҳс ораста муҳолифи ақидаи онҳо мебошад, ки «Хорпуштак» давоми мантиқии «Бигиз» ва «Мулло Мушфиқӣ» медонанд. Дар ин роҳ муаллиф фикри саҳеҳ дорад, зеро чун дар аввалин шумора аввалин муҳаррири он чунин дастуреро барои идомаи фаъолият мегирад, ин маънии онро дорад, ки «Хорпуштак» нашрияи насли нав ё замону давраи нав мебошад. Табиист, ки ҳаҷви маҷаллаи мазкур низ дар қиёс бо дигар маҷаллаҳои давраи барқарорсозӣ тафовут дорад. Муаллиф бо назардошти вазифаҳои нави идеологии замон шоҳаҳои инкишофи ҳаҷви публитсистии ин солҳоро мушаххас менамояд. Мавзӯҳои табақабандӣ намуда, «майли проблемавӣ»-и (саҳ.190) фелетону маводи ҳаҷвиро зикр менамояд, ки ин махсусияти фарқунандаи ин навъи осор ба шумор меравад.

Дар фасли дигар бо номи «Хусусияти ҳаҷвияҳои матбуоти даврии даҳсолаи аввали замони истиқлол» муаллифи китоб меҳаҳад, ки бештар дар бораи камиву кистӣ ё як навъ нодорӣ жанрии матбуот андеша ронад. Бо як навъ нигоҳи интиқодӣ ибраз медорад, ки вобаста ба шаклгирии идеологияи нав ва афкори иҷтимоӣ «...матбуоти даврии тоҷик дар солҳои аввали истиқлол чандон рисолати худро ба ҷо оварда натавонист» (саҳ.208). Сабабҳо ва омилҳои як навъ сукут ва бегафтовутиву хомушии аҳли эҷодро ба муҳиту фазои носозгор аолқаманд менамояд, ки дуруст аст. Шеваҳои пичингу киноя, мантиқу ишора, оҳанги шухиву ҳазли камтаъсир ва билохира «ҳаҷви беадрес» дар матбуоти ин давра бештар истифода шудааст, ки ин ҳама дар мадди назари муаллифи рисола қарор дорад.

Дар боби хотимавии китоб бо номи «Рангорангии жанрӣ дар ҳаҷви публицистии тоҷик» муаллиф ба масъалаи баҳсноку печида ва душвори ин соҳа рӯ меорад. Ӯ дар ин боб ба таври нисбатан густурда ба масъалаи образи бадеӣ ва типпикунонии воқеият рӯ меорад. Муаллиф «образ бозгӯкунандаи моҳияти ҳаёт аст» мегӯяд ва ба он андеша така менамояд, ки публицистика низ дар мавриди худ аз образу образнокии сухан корбаст менамояд. Типпикунониро барои публицистика рукни тамоман бегона намеҳисобад. Дар ин самт муаллиф ба андешаи олимоне чун Е.Прохоров, И.Кошлаников, И.Кожурова, Н. Горбунов, И. Вакуров, С. Мелник, Н.Тяплешина, А. Саъдуллоев ва дигарон така менамояд. Бо ин махусияту сифати навиштаҳо муаллиф аз домани нигоштаҳои алоҳида воқеиятро чустучӯ менамояд.

Рисолаи мазкур алақай ба қавле «чашми элак»-ро борҳо дидааст ва наметавон дар бораи нуқсону камбудии чиддии он ҳарф гуфт. Боз ҳам баъзе ноқисҳои техникӣ ва иштибоҳоти чузъие дар ин роҳ сарфи назар хоҳад гашт. Умуман Мурад Муродов ҳаҷви публицистиро то ҳадди имкон аз тамоми шоҳаҳои эҷод дарёфт кардан мехоҳад ва ба ин рисолат комёб низ гаштааст. Барои ин вазифаро иҷро намудан ба муҳаққиқ муносибат ва моҳияти иҷтимоии ҳар як нигошта кӯмак мерасонад. Забони оммафаҳму фасех, возеху барҷаста, ғояву мазмуни хандаовар, қолибияти тасвиру нақл, суҷаи ғайримураккаб, майли проблемавӣ ва амсоли он махусиятҳои навиштаҳову эҷоди ҳаҷвӣ ҳисобида мешаванд. Дар баёни андешаву ҳукмҳо муаллиф танҳо нест. Ӯ фикри худро бо андешаҳои олимони дохиливу хориҷӣ пайванди мантиқӣ мебахшад, ки ин маҳорати чашмраси муҳаққиқ ба шумор рафта метавонад. Андешаҳои тарқиқи хулоса дар бисту панҷ қисмат табақабандӣ кардааст. Албатта имкони таҳлилу барасии ҳама андешаҳои муҳаққиқ кам аст. Танҳо онро зикр намудан ҷоиз аст, ки барои тақвияту асоснок кардани мавҷудияти публицистика ва ҳаҷви публицистӣ Мурад Муродов қадамҳои устувореро дар ҷодаи илм гузоштааст. Рисолаи «Публицистикаи ҳаҷвӣ» ҳамин қадами устувори Мурад Муродов ба шумор меравад.

**Калидвожаҳо:** публицистика, публицистикаи ҳаҷвӣ, матбуот, таҳқиқ, муҳаққиқ, таҳлил, арзиш, муносибат, хусусият, таъсир.

УДК

Дж. Раҳмонова,

Б. Кутбиддинов,

К. Исоев,

## ИЗ ЛАБОРАТОРИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЯ

(несколько слов о монографии М. Муродова «Публицистическая сатира.- Душанбе: Ирфон, 2015.- 320 с. на тадж.яз.)

В рецензии рассматривается сущность, особенность, и значение монографии М. Муродова «Публицистическая сатира», которая посвящается исследованию становления

и развития публицистической сатиры в таджикской периодической печати. Авторы рецензии на основе анализа данной монографии, с одной стороны, определяют характерные черты и формы содержательной особенности научного труда, с другой, выявляют творческий потенциал автора в исследовании общих вопросов формирования и развития публицистической сатиры с учетом жанровых особенностей, их положения в иерархической лестнице периодики, связь темы и текста, деятельность отдельных публицистов-сатириков, внесших заметный вклад в развитии публицистической сатиры.

**Ключевые слова:** публицистика, публицистическая сатира, печать, исследование, исследователь, анализ, подход, особенности, эффект.

UDK

J. Rahmonova,  
B. Kutbiddinov,  
K. Isoev,

### THE LABORATORY OF RESEARCHER

(A few words about the monograph of M. Murodov "Journalistic satire.- Dushanbe: Irfon, 2015.- 320 pp. in Tajik language.)

The review is reflected the essence, features, and value M. Murodov's monograph titled "Journalistic satire," which is dedicated to the study of the formation and development of journalistic satire in the Tajik periodical press. The authors of the review on the one hand defined characteristic features and forms of this scientific work, on the other hand revealed the creativity of the author in the study of general issues of formation and development of journalistic satire based on genre peculiarities, its position in the hierarchy of periodicals, the connection of topic and text, the activities of individual journalists, satirists who have made a significant contribution to the development of this genre.

**Keywords:** journalism, journalistic satire, press, research, researcher, analysis, approach, particularity, effect.

УДК

Д. Рахимов

### ПАЖЌҲИШЕ ДАР ТАҚВИМҲОИ СУННАТИИ ТОҶИКОН

Холов М. Ш. Таквимҳои кишоварзии тоҷикони кӯҳистон. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 118 с.

Мардумони кишоварзу боғдор ва чорподор аз давраҳои бостон саъю кӯшиш менамуданд, ки гузаштани вақтро бо воҳиду ченакҳои гуногун нишонагирӣ ва андоза кунанд. Аз замони қадим, ки таквимҳои мукамал ханӯз тартиб дода нашуда буданд, мардуми тоҷик ҳисоби фаслҳои сол, эътидолҳои баҳорию

тирамоҳӣ ва қисмҳои вақтро дар давоми шабонарӯз аз мушоҳидаи такроршавии ҳодисаҳои табиат, гардиши чирмҳои осмонӣ ва рафтори ҷонварон муайян мекарданд. Тачрибаҳо ва мушоҳидаҳо батақрор аз насл ба насл мегузаштанд, баъзе қонуниятҳои табиӣ кашф шуда, тақвимҳои гуногун мураттаб мегардиданд. Аммо дар баробари ҷорӣ гаштани солшумориҳои шамсию қамарӣ ва дертар тақвими григориянӣ гоҳшумориҳои мардумӣ низ то миёнаҳои садаи XX ва ҳатто то ба рӯзгори мо истифода мешуданд.

Пажӯҳиши тақвиму гоҳшумориҳои халқии тоҷикон дар асри гузашта ба тарзи пароканда сурат гирифтааст. Роҷеъ ба тақвимҳои мазкур мардумшиносон М.С. Андреев, Н.А. Кисляков, М. Раҳимов, И. Муҳиддинов, У. Ҷаҳонов ва дигарон дар мақолаву рисолаҳои илмӣ худ ишораҳо карда, моҳу рӯзҳо ва тарзи ҳисоби онҳоро зикр намудаанд. Албатта, маълумоти овардаи эшон хеле боарзиш ва муҳим мебошад, аммо рисолаи махсусе лозим буд, ки ҳамаи ин тақвимҳоро фаро гирад.

Донишманди табиатшинос ва муҳаққиқи фарҳанги мардум Маҳмуд Холов аҳамияти назариву амалӣ ва арзиши илмӣ ин мавзӯро дарк намуда, рисолаи илмиро бо унвони «Тақвимҳои кишоварзии тоҷикони кӯҳистон» омода ва нашр кардааст, ки як навъ масъалаҳои вобаста ба тақвиму гоҳшумориҳо чамъбаст менамояд. Ӯ дар ин монография, асосан, роҷеъ ба тақвимҳои маъмулии кишоварзони кӯҳистон иттилоъ додааст, зеро маҳз дар байни кишоварзон чунин тақвимҳо қорбурди бештар дошта, то ба рӯзҳои мо омада расидаанд. Аз нигоҳи дигар, дар гузашта тақвимҳои омиёна бештар дар байни мардуми бесаводи кӯҳистон ва алалхусус, кишоварзон қорбурд доштанд. Дар шаҳрҳо, ки сокинонаш як андоза босаводу бомаълумот буданд, бештар аз рӯйи тақвимҳои хичрии шамсӣ ва қамарӣ ҳисоби вақтро муайян мекарданд.

Дар ибтидои рисола М. Холов нахуст оид ба таърихи тақвимҳо маълумоти мухтасарро ҷой додааст, ки он як навъ вурӯде ба мавзӯи асосии рисола мебошад. Дар баҳши «Солшумориҳои халқӣ ва ҳисоби вақт» муаллиф доир ба солшуморӣ аз рӯйи қисмҳои бадани инсон (мард), ки дар байни мардуми навоҳии Дарвозу Шуғнон, Рӯшон, Ишқошим, водии Хуф ва ҳатто дар байни сокинони водии Фарғонаву Қаротегин маъруф будааст, маълумоти ҷолиби мардумшиносӣ додааст. Ӯ дар ҳар фаслу зерфасл аз ҷумла, номи моҳҳои рӯзҳо ва нишонаҳои андозашавандаро ба тариқи муқоисаву муқобала оварда, нишонаҳои фарқкунандаи як тақвимо аз дигараш баён кардааст. Як хусусияти бисёр муҳим ва судманди ин таълифот дар он аст, ки муаллиф тавассути ҷадвалҳо тақвимҳоро тасвир менамояд ва хонанда ба осонӣ моҳу рӯзи дарқорӣ худро пайдо мекунад.

Дар баҳши дигар М.Холов гоҳшумориҳои халқиро, ки аз рӯйи гардиши офтоб вақтро ба ҳисоб мегиранд, мавриди тасвиру таҳлил қарор додааст. Тибқи навиштаҳои ӯ, асосан, гардиши офтоб аз рӯйи ҷойҳои нишонашуда дар қаторкӯҳҳо, қуллаҳо, дарахтон, сангҳо ва ғайра мушоҳида мешудааст, ки офтоб дар паси онҳо гуруб ё тулӯ мекард. Ҳисоби рӯзҳои солро мардум ба ҷуз аз нуктаҳои тулӯ ва гуруби офтоб, равиши сояи қуллаҳои кӯҳ, ҳамчунин аз раван ба нишонаҳои гуногуни хонаҳои анъанавӣ расидани нури офтоб ва ғайра муайян мекарданд.

Ба думболи ҳисоби ҷиллаву гоҳшуморӣ аз рӯйи қисмҳои бадани одам (мард) муаллиф яқчанд ҷашну маросимҳои суннатиро ба пояи сарчашмаҳои мардумшиносӣ ва иттилооти куҳансолон тасвиру тавсиф кардааст, аҳамияти хуби

назарию амалӣ дорад. Чунончи, чашнҳои Сари соли нав ё Наврӯз, маросимҳои чоршанбеи охирон, досгардан, амбортапун ва чанде дигар. Аз қайдҳои муаллиф маълум мегардад, ки мардуми кишоварзи кӯҳистон вобаста ба табиату иқлими ҳар як ноҳия расму одатҳои хоси худро доштаанд.

Масъалаи истилоҳоти марбут ба номи рӯзҳои моҳҳо ва қисмҳои шабонарӯз, ки дар рисола зикр шудаанд, бевосита тавачҷуҳи забоншиносону лаҳҷашиносону ба худ ҷалб менамояд. Муаллиф аз сарчашмаҳои катбию шиғоҳӣ садҳои истилоҳи марбут ба номи рӯзу моҳҳоро гирдоварӣ карда, дар ин рисола бо тартиб овардааст, ки арзиши баланди илмӣ доранд. Масалан, дар тақвими қадимаи мардуми Бадахшон моҳҳои зерин маъмул будаанд: Тирамо, Паркрез (баргрес), Охири Тирамо, Дай, Девона, Наврузинтс ё Бат-мист, Хинг-мо, Савтс-мо (сабзмоҳ), Вур-мо, Ғамудинтс, Ахавчинтс, Тут-батс (тутпаз), Нӯш-батс, Ама хом-батс, Харбуза-батс, Ғуз-батс.

Баррасӣ ва таҳқиқи истилоҳоти вобаста ба гоҳшумориҳо ҳанӯз дар забоншиносии тоҷик ҳамчун пажӯҳиши ҷудогона ба вуқӯъ напайвастааст. Аз ин рӯ, лаҳҷашиносону лугатнигорон метавонанд ба ганҷинаи фарҳанги мардум рӯй оварда, тадқиқоти муҳимро ба сомон расонанд. Дар ин самт рисолаи илмӣи М. Холов «Тақвимиҳои кишоварзии тоҷикони кӯҳистон» ҳамчун дастур ва роҳнамо метавонад хидмат кунад.

Дар баробари муваффақиятҳои М. Холов дар ин рисола як норасоиро метавон ишора кард, ки муаллиф ба маводи кишоварзони минтақаи кӯҳистон маҳдуд шудааст. Ҳол он ки дар байни тоҷикони водии Ҷисору Зарафшон, Вахшу Хатлон, шаҳрҳои Хучанду Истаравшану Панҷакант, тоҷикони вилояти Сурхондарёву Қашқадарёву Бухорову Самарқанд ва ғайра ҳанӯз ҳам қуҳансолон тақвиму ченаку қисмҳои шабонарӯзро хуб дар хотир доранд ва ҳамарӯза истифода мебаранд. Хуб мешуд, ки муаллиф дар оянда бо маводи бештару фарогир рисолаи худро тақмил дода, ба ин соҳаи фарҳанги мардум бештар равшанӣ меандохт.

**Калидвожаҳо:** рисолаи илмӣ, Холов М., тақвим, кишоварзон, тоҷикони кӯҳистон, вақт, ченак, моҳ, рӯз.

УДК

Д. Рахимов

## **ИССЛЕДОВАНИЕ О ТАДЖИКСКИХ ТРАДИЦИОННЫХ КАЛЕНДАРЯХ**

**Холов М.Ш. Земледельческие календари горных таджиков. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 118 с.**

В рецензии представлены сведения о содержании, структуре, методологии и источниках материалов монографии таджикского ученого Холова М.Ш. Автор книги описывает народные календари земледельцев, которые до сих пор существуют у горных таджиков.

**Ключевые слова:** монография, Холов М., календарь, земледельцы, горные таджики, время, метрология, названия месяцев и дней.

UDK

D. Rahimov

**STUDY OF THE TAJIK TRADITIONAL CALENDARS****Holov M.Sh. Traditional calendars of farmers of the mountainous Tajiks. – Dushanbe: Irfon, 2006. 118 pp.**

The review provides information on the content, structure, methodology and sources of materials of the monograph written by Tajik scholar Kholova M.Sh. The author describes the traditional calendars of farmers, which are still used by mountainous Tajiks.

**Keywords:** monograph, Kholov M., calendar, farmers, mountain Tajiks, time, metrology, names of months and days.

УДК

М. Муродӣ

**РАҶОӢ АЗ ИФРОТГАРОӢ**

18 августи соли 2015 дар толори Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи «Ваҳдати фарҳанги миллӣ – омили асосии раҷоӢ аз зухуроти ифротгароӢ» бо иштироки олимону адибон ва рӯзноманигорон мизи мудаввар баргузор гардид.

Сухбатро директори пажӯҳишгоҳ Шариф Комилзода оғоз намуда, ибраз дошт, ки дар солҳои охир гаравидани ҷавонон ба ҳизбу созмонҳои ифротгаро ба мушкилоти фарҳангии ҷомеа табдил ёфтааст, ки яке аз омилҳои он нодида гирифтани анъана ва суннатҳои миллӣ мебошад. Ба ин маънӣ, роҳбарияти пажӯҳишгоҳ тасмим гирифта, ки барои дарёфти роҳҳои пешгирии гаравидани ҷавонон ба гурӯҳҳо ва ҳаракатҳои ифротгаро ҷорабинҳои илмию фарҳангӣ баргузор намояд.

Сипас ходими пешбари илмии шуъбаи ахбори омма ва таъбу нашр Абдумумин Қутбиддинов дар мавзӯи «Ҷойгоҳи фарҳанги миллӣ дар ваҳдати умумибашарӣ», муовини директори пажӯҳишгоҳ Абӯбакр Зубайдов доир ба «Рушди маърифати фарҳангии ҷавонон – омили пешгирии гаравиш аз ифротгароӢ», ходими илмии шуъбаи китобдорӣ Ҷамолиддин Саидзода роҷеъ ба «Нақши осори бадеӣ дар ифшоӣ таассуб ва хурофоти мазҳабӣ» ва ходими калони илмии муассисаҳои таълимии пажӯҳишгоҳ Сирочиддин Пиров пиромуни «ИфротгароӢ – падидаи номатлуби ҷомеа» суҳанронӣ намуданд.

Суҳанрониҳо аз ҷиҳати моҳият ва масъалагузорӣ гуногун буданд, аммо паҳлуҳои гуногуни мавзӯи баҳсро фаро мегирифтанд. Аз ҷумла дар суҳанронии аввал омилҳои берунаи гаравиши ҷавонон ба зухуроти ифротгаро, аҳдоф ва сиёсатҳои абаркудратони ҷаҳон, мубориза ба таҳҷуми фарҳанги ғайр, дар суҳанронии дуюм проблемаи баланд бардоштани маърифати фарҳангии ҷавонон, нақши аҳли илму фарҳанг дар ташаккули маърифати насли наврас, дар гузори-

ши сеюм зарари таассубу хурофот ва монеаи он дар пешрафти илму ирфон ва низоми устувори иҷтимоӣ, дар суҳанронии чорум дар таъя ба фармуҷаҳои Хуҷованд ва ҳадиҷҳои паёмбар падидаи номатлуб ва зиёновар будани ифродгароӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд.

Дар муҷодаи афқор адибон Зиё Абдулло ва Асрори Раҳмониён, санъатшиносон М. Табаров ва Н. Қличева масъалаи гаравидани ҷавонор ба ҳизбу созмонҳои ифротгаро аз мушкилоти муҷрами ҷомеаи имрӯз маҳсуб дониҷа, решаҳои онро дар дур шудан аз суннатҳои фарҳанги миллӣ, пағ гардидани маърифати ҷавонон, ба тарбия ниёз доштани баъзе падару модарон ва амсоли ин дониҷанд.

Дар анҷоми маҳфил ишторокчиёни мизи муҷаввар барои муҷоидат намудан ба ҳалли мушкилоти баррасишуда тавсияҳои зеринро зарур ҳисобиданд:

1.Тарғибу ташвиқи бештари осори панду ахлоқии ниёгон дар расонаҳои ҳабарӣ, аз ҷумла телевизион;

2.Ташкили суҳбатҳои телевизионӣ бо иштироки олимони диншинос оид ба масъалаи ифротгароӣ;

3.Ташкили вохӯри ва суҳбатҳо бо муҳассилини макотиби миёнаи ҳамагонӣ бо иштироки аҳли илм;

4.Таҳияи барномаи давлатии рушди фарҳанги маънавии қишри калонсоли ҷомеа;

5.Ташкил ва барғозории мизи муҷаввар дар мавзӯи «Ваҳдати исломӣ-омили пешгирии зуҳуроти ифротгаро» бо иштироки аҳли илму адаб.

УДК

М. Муродӣ

## ИСТИҚЛОЛИЯТ ВА ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ

28 августи соли 2015 дар толори Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба мавзӯи «Рушди фарҳанги миллӣ дар даврони истиқлол»-конфронси илмӣ барғозор гардид.

Кори конфронсро директори Пажӯҳишгоҳ, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент Шариф Комилзода ифтидох намуда, мақсади барғозории ин чорабиниҳои илмию фарҳангиро шарҳ дод.

Абдураҳмон Ҳонов роҳбари дастгоҳи КИМ ҲХДТ дар мавзӯи «*Нақши истиқлолият дар таҳкими давлатдорӣ миллӣ*» суҳан ронда, таъкид намуд, ки истиқлолияти давлатии тоҷикон воқеан барои рушди соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ, аз ҷумла фарҳанги миллӣ шароит ва имконоти зиёд ва хуберо фароҳам овард. Дар ин заминаи кӯшишҳо ва дастгириҳои роҳбарияти давлату Ҳуҷумат ҷиҳати таҳкими истиқлолияти мамлакат, зиндагардонӣ ва эҳёи анъана ва суннатҳои фарҳанги миллӣ, гиromидошти осор ва мероси фарҳангии ниёгон, барғозории чорабиниҳои гуногуни фарҳангиву адабӣ ва ба ин васила тарбияи мардум, ҳоса насли наврас дар рӯҳияи ватандӯстиву фарҳангшиносӣ, ҳудоғоҳиву худшиносӣ нишонрас ва шоёни таҳсину дастгирист.

Директори Хонаи китоби Тоҷикистон, номзади илмҳои таърих Қурбоналӣ Буриев дар гузориши худ доир ба «*Дастовардҳои ПИТФИ дар даврони истиқлол*» аз ҷумла таъкид намуд, ки Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот зодаи истиқлол буда дар ин давра ҷиҳати омода ва нашри осори илмӣ, илмӣ-тадқиқотӣ, хулоса ва корҳои методӣ, китобҳои таълимӣ, барнома ва дастурамалҳо, сенария ва филмҳои хуччатӣ корҳои зиёдеро ба анҷом расонидааст. Пажӯҳишгоҳ дар рушду такомули сиёсати фарҳангии Ҳукумати Тоҷикистон саҳми арзанда дорад ва дар оянда ин иқдомро идома хоҳад дод.

Муовини директори пажӯҳишгоҳ Абубакр Зубайдов мавзӯи «*Истиқлолият ва рушди санъати мусиқии тоҷик*»-ро мавриди баррасӣ қарор дода, нақши истиқлолиятро дар эҳо ва инкишофи санъати мусиқии миллӣ, аз ҷумла фалак, шашмақом ва ворид гаштани намунаҳои санъати миллӣ ба рӯйхати бахши фарҳангии СММ ЮНЕСКО таъкид намуд.

Мудири шуъбаи фарҳангӣ-фароғатии ПИТФИ Шоҳзафар Рискизода бо гузориш оид ба «*Рушди инфрасохтори фарҳангӣ дар даврони истиқлол*» диққати ҳозиринро ҷалб намуд. Ӯ аз ҷумла зикр намуд, ки имрӯз бо шарофати истиқлолият дар саросари ҷумҳурӣ мавзӯҳои фарҳангиву фароғатӣ бунёд ва азнавсозӣ шуда, мавриди истифодаи умум қарор доранд. Бо вучуди ин муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатии кишвар то ҳол ба мушкилот мубталоянд, ки дар вазъи нохуб қарор доштани клубҳои деҳот, боғҳои фарҳангу фароғатии баъзе навоҳӣ аз ҷумлаи онҳост.

Дар поёни конфронс мудири шуъбаи муассисаҳои таълимӣ Ҷ. Обидпур, мудири шуъбаи таърих ва назарияи фарҳангшиносӣ Қ. Хоҷаев, адиб Зиё Абдулло ва дигарон дар ҳошияи суҳбатҳои андешароӣ намуда, доир ба ҳалли мушкилоти баррасишуда, пешниҳодоти судманд ироа карданд.

УДК

Ш. Бердиева

## **ФЕСТИВАЛ-ОЗМУНИ ҶУМҲУРИЯВИИ «ОШИ ПАЛАВ»**

Бисту дуоми августи соли равон дар Боғи фарҳангу фароғатии «Дӯстии халқҳо»-и шаҳри Душанбе даври ҷамъбастии Фестивал – озмуни ҷумҳуриявии «Оши палав» баргузор гардид. Дар он 70 нафар ошпазхое, ки дар даври аввали озмун дар вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ иштирок намуда голиб омада буданд, дар даври ҷамъбастии ширкат варзиданд. Дар маҷмӯъ, дар 70 дег палав омода намуданд, ки баъди санҷиш аз ҷониби ҳакамон баҳогузорӣ шуданд.

Тибқи низомномаи фестивал шартҳои «Дастони моҳир» барои резақунандагон сабзӣ, «Оши палави беҳтарин», «Ошпази беҳтарин» (бо назардошти сарулибос, маҳорат, озодагӣ), «Ороиши дастархон», «Намоиши либосҳои миллии ошпазҳо ва пешхизматҳо», вобаста ба бахши санъаткорӣ – «Рақси ошпазӣ» «Сурудҳои ҳаҷвӣ доир ба оши палав» ва ҳаҷвнигорӣ гузаронида шуд.

Аз рӯйи шартҳои «Оши палави беҳтарин» аз ҷиҳати таъм, хуб пухтани масолеҳи оши палав, ороиши табақ ва тарзи пешниҳоди ош, тозагии дегу оташдон ва

дигар лавозимот чойи якум ва чоизаи асосӣ – “Кафгири тиллоӣ” ба сарошпази бозори «Фаровон»-и шаҳри Қургонтеппа Карим Ҳалимов лоиқ доништа шуд. Мувофиқи шарти “Ошпази беҳтарин” ғолиби озмуни вилоятӣ аз шаҳри Хучанд Б. Додобоев сазовори чойи аввал ва барандаи камарбанди зардӯзӣ бо навиштаҷоти “Ошпази беҳтарин” гашт. Аз рӯйи шартҳои дигар низ ба ғолибон диплому чойзаҳои пулӣ ва тухфаҳои хотиравӣ супорида шуд.

Баргузори фестивал-озмуни ҷумҳуриявӣ “Оши палав” гувоҳи он аст, ки тоҷикон дар марҳалаи ҷаҳонишавӣ фарҳангҳо дар арсаи ҷаҳонӣ мавқеи намоён доранд. Лозим ба ёдоварист, ки кормандони шуъбаи эҷодӣ мардумӣ ва таҳлилӣ-методи Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотӣ фарҳанг ва иттилоот – Раҳимов Д., Қиличева Н., Аминов А., ва Холмуродов З. дар ибтидои соли 2015 номинатсияи “Оши палав ҳамчун хӯроки миллӣ ва фазои фарҳангии иҷтимоӣ он дар Тоҷикистон”-ро таҳия намуда, барои сабт дар Рӯйхати репрезентативӣ мероси фарҳанги ғайримоддӣ ба ЮНЕСКО пешниҳод кардаанд, ки айни ҳол дар ҷараёни омӯзиши коршиносони ин созмони бонуфуз қарор дорад.

УДК

Ш. Комилзода

## ФОРУМИ Х ИЛМӢ ВА ЭҶОДИИ ЗИЁИЁНИ ИДМ

Рӯзҳои 22-23 октябри соли 2015 дар пойтахти Қазоқистон шаҳри Остона таҳти унвони «Фазои гуманитарии Иттиҳод: арзишҳои умумӣ ва гуфтугӯи тамаддунҳо» Форуми Х илмӣ ва эҷодии зиёиёни кишварҳои узви ИДМ баргузор гардид, ки дар қори он намоёндагони кишварҳои ИДМ, сохторҳои байнидавлатӣ, созмонҳои байналмилалӣ ва иттиҳодияҳои эҷодӣ иштирок намуданд.

Дар доираи ин форум дар бахшҳои «Гуфтугӯи тамаддунҳо чун омили рушди ҳамкорӣҳои башардӯстона дар Иттиҳод», «Рамзи Аврусиёи ҳамкорӣҳои башардӯстона», «Ба истиқболи Соли маориф дар ИДМ», «Ҳифзи хотироти умумии таърихӣ», «Нақши осорхонаҳо дар гуфтугӯи тамаддунҳо» ҷаласаҳо баргузор гардиданд. Дар қори ҷаласаҳо олимони тоҷик: Р. Мирбобоев, М. Музаффарӣ, Х. Мӯъминов, Д. Латифов, Ш. Комилзода фаъолона ширкат варзида, перомони масоили мавриди назар маъруза хонданд.

Рӯзи аввали форум – ба ғолибони чоизаи Фонди байнидавлатии ҳамкорӣи гуманитарӣ «Ҳамкорӣи аввал (содружества дебютов)» мукофотҳо супорида шуд. Аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ин чоиза ба олими ҷавон, ассистенти кафедраи муносибатҳои иқтисодии байналхалқии факултети молиявӣ иқтисодии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Қиёмиддин Саидов супорида шуд.

Дар ин форум ҳамчунин натиҷаҳои ҷорабинӣҳо бахшида ба 70-солагии пирӯзӣ бар фашизм, ки дар ҳар кишвари узви ИДМ гузашт, баррасӣ гардид. Ба таъмини ҷойгузинии наслҳо ва дар ҷавонон тарбия намудани муносибати боэҳтиромона ба ёдгориҳои таърихӣ бештар таваҷҷуҳ карда шуд. Дар ҷумҳуриҳои соҳибистиклол барномаҳои вижаи ҷашнвораи Ғалаба ва тарҳҳои муштарақ, аз қабилӣ Анҷумани байналмилалӣи ғолибони «Пирӯзии бузург», лоиҳаи байналмилалӣи «Дар му-

бориза бар зидди миллигарой мо бо ҳам будем», Конфронси илмӣ-амалии «Ғалабаи умумӣ: таърих ва хотира» дар шаҳри Маскав, Мактаби байналмилалии муаррихон «Иттиҳоди Шӯравӣ дар Ҷанги дуҷоми ҷаҳон: масъалаҳои муҳими таърих ва хотираи таърихӣ» дар шаҳри Минск, гузоришҳои мустақим аз ин ҷорабиниҳо аз тариқи телевизиони «Мир» ва силсилабарномаҳои ин телевизион бо номи «Озодсозӣ» ва ғайра хеле гарм истиқбол шуданд.

Дар форум қайд гардид, ки ҷорабиниҳои Барномаҳои байнидавлатии «Пойтахтҳои фарҳангии Иттиҳод», ки соли 2015 дар шаҳрҳои Воронежи Русия ва Кӯлоби Тоҷикистон гузаштанд, дар ҳаёти фарҳангии ИДМ рӯйдодҳои қобили тавачҷуҳ буданд. Ширкаткунандагон 25-солагии таъсиси ИДМ-ро марҳилаи муҳиме донистанд, ки имкон медиҳад таҷрибаи гуншуда ва иқтисори онро арзёбӣ кунанд ва дар останаи ин санаи муҳим дурнамои рушди онро баррасӣ намоянд. Дар ҳамин иртибот форум ҷашмандози ҳамкории ва лоиҳаҳои мушаххаси бисёрҷанба дар Соли маориф дар ИДМ-ро мавриди баҳс қарор дод.

Форум ба мақомоти миллӣ давлатӣ, сохторҳои созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, воситаҳои ахбори оммаи ИДМ тавсия дод, ки ба рушди муколамаи тамаддунҳо дар фазои Иттиҳод, аз ҷумла дар доираи «Ҷорабиниҳои асосии кишварҳои узви ИДМ дар самти фарҳанг дар солҳои 2016-2020» мусоидат намоянд, дар қаламрави кишварҳои узв аз Соли маориф пуштибонӣ кунанд ва барои татбиқи ҷорабинӣ ва тадбирҳои андешидашуда талош варзанд. Ҳамкории, кӯшишҳо ва таҳқиқотҳои илмӣ муштарақро вусъат бахшанд, то як фазои мусоиди рушди илмӣ фарҳангӣ дар қаламрави ИДМ ҳоким гардад.

Талош бояд кард, ки ҷорабиниҳои бахшида ба 25-солагии таъсиси ИДМ самаровар баргузор гарданд ва нақши Иттиҳод дар олами муосир, иқтисори ҳамгироии он, иртиботҳои наздики таърихӣ фарҳангӣ ва анъанаҳои дерини кишварҳои ИДМ-ро ба намоиш гузорад.

Шаҳри Дошоғузи Туркменистон барои соли 2016 пойтахти фарҳангии ИДМ эълон шуд. Форум тавсия дод, ки пешниҳоди эълони Соли оила қабул шавад ва дар ин иртибот тарҳҳои бунёдии роҳандозии он дар қаламрави кишварҳои узв қашида шаванд.

Қарор аст Форуми XI дар шаҳри Ереван – пойтахти Арманистон баргузор шавад.

## МУНДАРИЧА

### Пажӯҳиши адабӣ

- Раҳмонзода А. Воқеияти иҷтимоӣ ва инъикоси он дар суруду офаридаҳои мардумии Қӯлоб.....
- Қутбиддин Б. Маҳорати офариниши симо.....
- Ҳоҷаев Қ. Носири Ҳусрав – мубаллиғи фарҳанги миллӣ.....
- Саидзода Ҷ. Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ ва Иқболи Лоҳурӣ.....

### Матбуот ва ҷомеа

- Муродӣ М., Лекаркин И. «Народная газета» дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон.....

### Фарҳанги мардумӣ

- Раҳимов Д., Холмуродов З. Ҳунари ҳалвогарии тоҷикон.....
- Кадыкова Г. Н., Кудрявцев В. Г. Таҷамӯи перохани мардумии Марӣ.....

### Китобхонашиносӣ ва библиографияшиносӣ

- Комилзода Ш. Фаъолияти байналмилалӣ Китобхонаи миллии Тоҷикистон дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ.....
- Комилов М. Таҳими заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол.....
- Бӯриев Қ. Сарчашмаҳои доир ба таърихи библиографияи шӯравии тоҷик дар солҳои 1965-1970.....

### Осорхонашиносӣ

- Шарифзода Ф. Вазъи кунунии осорхонаҳои шаҳри Қӯрғонтеппа ва дурнамои рушди онҳо.....

### Санъатшиносӣ

- Эшанкулов М. Э. Таърих ва инкишофи фарҳанги мусиқии тоҷик.....
- Мирзоева Ш. «Парасту - 2015»: интизорӣ ва воқеият.....
- Атахонов Т. Ҳунарпеша ва устод.....
- Қличева Н. А. Саҳми Ҷамила Охунова дар инкишофи санъати рақс.....

### Таҳсилоти фарҳангӣ

- Каримов Б. К., Николаева О. Н. Масоили тақмили ихтисоси кадрҳо ва маълумоти мунтазами мутахассисони соҳаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар шароити минтақавӣ.....

### Тақриз

- Раҳмонова Ҷ., Қутбиддинов Б., Исоев Қ. Аз корҳои муҳаққик.....
- Раҳимов Д. Пажӯҳише дар тақвимҳои суннати тоҷикон.....

### Навгонҳои илм ва фарҳанг

- Муродӣ М. Раҳой аз ифротгарӣ.....
- Муродӣ М. Истиқлолият ва фарҳанги миллӣ.....
- Бердиева Ш. Фестивал-озмуни ҷумҳуриявӣ «Оши палав».....
- Комилзода Ш. Форуми X илмӣ ва эҷодии зиёиёни давлатҳои узви ИДМ.....

## СОДЕРЖАНИЕ

### Литературное исследование

- Рахмонзода А.** Социальная реальность и ее отражение в песнях и народных творениях Куляба.....
- Кутбиддин Б.** Мастерство создания портрета.....
- Ходжаев Қ.** Носир Хусрав выразитель национальной культуры.....
- Саидзода Ч.** Мир Сайид Алии Хамадони и Икболи Лохури.....

### Печать и общество

- Муроиди М., Лекаркин И.** «Народная газета» в период независимого Таджикистана.....

### Народная культура

- Рахимов Д., Холмуродов З.** Традиция приготовления халвы у таджиков .....
- Кадыкова Г. Н., Кудрявцев В. Г.** Ансамбль марийского народного костюма.....

### Библиотечное дело и библиографоведение

- Комилзода Ш.** Международная деятельность Национальной библиотеки Таджикистана в условиях информационного общества.....
- Комилов М.** Укрепление нормативно-правовой базы деятельности библиотек Таджикистана в период независимости.....
- Буриев К.** Источники по истории таджикской советской библиографии в 1965-1970 гг.....

### Музееведение

- Шарифзода Ф.** Современное состояние музеев города Курган-тюбе и перспективы их развития.....

### Искусствоведение

- Эшанкулов М. Э.** История и развитие таджикской музыкальной культуры.....
- Мирзоева Ш.** «Парасту - 2015»: ожидание и реальность .....
- Атахонов Т.** Артист и мастер.....
- Клычева Н.А.** Вклад Джамили Ахуновой в развитие искусства танца.....

### Культурное образование

- Каримов Б. К., Николаева О. Н.** Проблемы повышения квалификации кадров и непрерывного образования специалистов социально- культурной сферы в условиях региона.....

### Рецензия

- Рахмонова Дж., Кутбиддинов Б., Исоев К.** Из лаборатории исследователя.....
- Рахимов Д.** Исследование о таджикских традиционных календарях.....

### Новости науки и культуры

- Муроиди М.** Избавляться от экстремизма.....
- Муроиди М.** Независимость и национальная культура.....
- Бердиева Ш.** Республиканский фестиваль - конкурс «Оши палав».....
- Комилзода Ш. Х** Форум творческой и научной интеллигенции государств-участников СНГ.....

## CONTENTS

### Literary Studies

- Рахмонзода А.** Социальная реальность и ее отражение в песнях  
и народных творениях Куляба.....
- Kutbiddinov B.** Mastery of portrait .....
- Khojaev K.** Nosiri khusrav as an adulator of the national culture.....
- Saidzoda J.** Mir Sayeed Ali Hamadani and Ikbal Lahuri.....

### Press and society

- Murodi M., Lekarkin I.** “Narodnaya gazeta” during the period of independence of  
Tajikistan .....

### Folk Culture

- Rahimov D., Kholmurodov Z.** The tradition of cooking halva among Tajiks .....
- Kadykova G., V. Kudryavtcev.** Ensemble of the Mari folk costume .....

### Library Studies and Bibliography

- Komilzoda Sh.** International activities if the national library of Tajikistan in the  
condition of informational society .....
- Komilov M.** Strengthening the normative and juridical basis of library activities in  
the republic .....
- Buriev K.B.** Sources on the history of the Tajik soviet bibliography in 1960-1965.....

### Museum studies

- Sharifzoda F.** Contemporary condition of the museums of Kurgateppa city: their  
perspectives and development.....

### Art Studies

- Ishankulov M.E.** The history and development of the Tajik musical culture.....
- Mirzoeva Sh.** "Parastu - 2015": expectations and reality .....
- Atakhonov T.** Artist and master.....
- Klycheva N.A.** Contribution of Jamila Akhunova to the development of the art  
of dance .....

### Culturall Education

- Karimov B. K., Nikolaeva O.N.** Issues of upgrading of personnel qualification  
and continuing of Tajikistan during the independence period: education for social  
and cultural sphere specialists in the region .....

### Review

- Rahmonova J., Kutbiddinov B., Isoev K.** The laboratory of researcher .....
- Rahimov D.** Study of the Tajik traditional calendars.....

### Scientific and Cultural News

- Murodi M.** Avoiding from extremism .....
- Murodi M.** Independence and national culture .....
- Berdieva Sh.** Republican Festival-competition of “Oshi palav.....
- Komilzoda Sh .** 10th Forum of creative and scientific intellectuals of the  
member-countries of NIS .....

ББК-71. я5+78.3+85.3 (2 точки)  
П-12

ВБК-71. я5+78.3+85.3 (2 тј)  
Р-12

**ПАЁМНОМАИ ФАРҶАНГ**

Нашрияи илмию таҳлилӣ  
2015, № 3 (31)

**ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ**

Научно-аналитическое издание  
2015, № 3 (31)

**HERALD OF CULTURE**

scientific and analytical edition  
2015, № 3 (31)

Технический

редактор

*Фаридун Муродализод*

Верстка

*Хайтулло Холов*

Набор

*Буризода Фаррух*

Сдано в печать . . . 2015 г. Разрешено в печать . . . 2015 г.  
Формат 70x100<sup>1/16</sup>. Объём 8,0 п.л. Гарнитура Литературная.  
Бумага офсетная. Печать офсетная. Тираж 500 экз.  
Заказ № /15.

Издательство «*Истедод*»  
734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 36.  
Тел.: 221-95-43. E-mail: istedod2010@mail.ru.